

Наталія РЕЗНІКОВА

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ:

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ТА ДЕТЕРМІНАНТИ МОДИФІКАЦІЇ

*Економічні та політичні тектонічні плити
зміщуються. Ми можемо змінитися з ними,
або можемо продовжувати бачити новий світ
через призму минулого. Ми повинні визнати
нові реалії.*

І йти в ногу з часом.

Р. Жоелік

МОНОГРАФІЯ

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №2 від 24 вересня 2013 року)

Рецензенти:

В.С. Будкін, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України;

Л.Л. Кістерський, доктор економічних наук, професор, директор Інституту міжнародного ділового співробітництва;

Д.Г. Лук'яненко, доктор економічних наук, професор, перший проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Резнікова Н.В.

Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації
Н.В. Резнікова. – К.: Видавництво «ВІСТКА», 2013. – Наклад 500 прим.

Глобалізація продукує новий варіант реальності, в якій країни поступово втрачають право на визначення свого місця на економічній арені, опиняючись у полоні вже підготовлених правил гри, що координуються міжнародними економічними організаціями та інституціями, ініційованими провідними державами світу. Пропонуючи гасла найоптимальнішого використання внутрішніх ресурсів країн, спираючись на їхні конкурентні переваги та наявний потенціал, заохочуючи перспективами неминучого переходу на вищий щабель економічного розвитку, глобалізація, натомість, висуває на порядок денний проблему збереження економічного суверенітету та відстоювання національних інтересів при одночасному розчиненні локального в універсальному, що закладає підвалини модифікації сучасної парадигми економічної взаємозалежності. Авторський підхід до встановлення акторів нео-залежності має за мету продемонструвати, що нинішній вимір міжкраїнової взаємодії знаходиться в площині множинних координат, де виокремлюються актори ринкової, інституційної, інтеграційної, фінансової, соціо-культурної, технологічної, інформаційної, цивілізаційної залежності.

Розраховано насамперед на науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей. Книга буде корисною також фахівцям-практикам, державним службовцям відповідних міністерств і відомств, усім, хто цікавиться проблемами світової економіки і міжнародних економічних відносин, має інтерес до міждисциплінарних досліджень.

ISBN (серія)
ISBN

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУПНЕ СЛОВО	9
РОЗДІЛ 1	
ДІАЛЕКТИКА ЗАЛЕЖНОСТІ ТА РОЗВИТКУ В ГЛОБАЛЬНИХ ОРІЄНТИРАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
1.1. Концептуалізація процесу міжкраїнового об'єднання як імперативу економічного розвитку	13
1.2. Теоретична полеміка новітніх теорій економічного розвитку в координатах залежності	24
1.3. Проблема подолання конфлікту механізмів одиничного і системного рівнів в межах концепцій залежності	62
РОЗДІЛ 2	
ТЕОРЕТИЧНІ КОНСТРУКТИ ЗАЛЕЖНОСТІ В АСИМЕТРІЇ МІЖКРАЇНОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ	
2.1. Залежність як детермінуюча домінанта міжкраїнової взаємодії	85
2.2. Структурні регулятори зростання у відносинах міжкраїнової залежності	112
2.3. Фактори поглиблення центрально-периферійної фрагментації світу в умовах економічного експансіонізму	145

РОЗДІЛ 3

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ НЕО-ЗАЛЕЖНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Діалектика держави й ринку у дискурсі глобалізації	183
3.2. Транснаціоналізація як новітній контекст глобальної залежності	209
3.3. Парадокси залежності в умовах становлення нових акторів взаємовпливу	243

РОЗДІЛ 4

ІНТЕГРАЦІЙНІ ВИМІРИ ЗАЛЕЖНОСТІ В ПОЛЕМІЦІ РЕГІОНАЛЬНОГО І ГЛОБАЛЬНОГО

4.1. Міжнародне економічне співробітництво у термінах залежності й суверенітету	280
4.2. Координація міжнародної політики у межах економічних союзів	312
4.3. Регіональні торговельні угоди як інструмент продукування залежності	336
4.4. Торговельна інтеграція у конструкті нової парадигми інтеррегіоналізму	368

ПІСЛЯМОВА	395
-----------------	-----

ДОДАТКИ	401
---------------	-----

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	414
-----------------------------------	-----

ПЕРЕДМОВА

Економічні процеси у другій половині двадцятого століття остаточно сформували потребу у політичному забезпеченні засад і механізмів організації планетарного світопорядку, якому у двадцять першому столітті завдяки передусім надпотужній інформаційній атаці, за котрою криється відповідний інтерес, не припускається існування будь-якої альтернативи, а спроба поставити під сумнів глобальний тренд у кращому випадку не помічається, а в гіршому на політичному рівні піддається остракізму. Йдеться про глобалізацію у найширшому розумінні цього терміна, коли економічний інтерес вимагає пронизати усі сфери суспільного й приватного життя домінантою родового поняття, в якій видові особливості мають лише доповнювати, пояснювати, деталізувати плани з необхідності постійного нарощування впливу тенденції, а також у суб'єктивній площині надихати й мобілізувати прибічників або остерігати надто критично налаштованих дослідників і громадян.

У цих умовах надзвичайно важливою справою є відсторонений від уподобань і нашарувань переплетених економіко-фінансово-політичних потреб і планів погляд науковця, коли треба не лише описати й пояснити існуючий стан речей, а й інтерпретувати його, показуючи закономірний вплив сьогоденної конфігурації на завтрашній планетарний розвиток, під час якого трансформуватиметься роль і значення суб'єктивної особи. Такий підхід забезпечить формування нового знання, чим, власне, й має опікуватися наукове співтовариство. Ось саме з цього погляду й варто поглянути на тему й гносеологічні підвалини запропонованої монографії.

Несподіваний і сміливий погляд автора, парадоксальний з точки зору загального тренду, акцентуючий не на загальній потребі у нарощуванні процесів глобалізації, про що нині чуємо на всіх політичних перехрестях, змушує під іншим кутом зору простежити існуючі закономірності у міжнародних відносинах, а також варіанти можливих геоекономічних наслідків потужного кроку глобалізаційних перетворень. Глобалізація залежності, запропонована автором, – це, по суті, нова характеристика як сьогоденних реалій, так (що важливо і що є нагальною потребою для таких суспільств, як українське, що перебуває на первісних стадіях становлення) й дня завтрашнього, контури якого все зриміше простежуються у політико-економічних парадигмах. Важливо наголосити на значенні неу-

передженого й незалежного аналізу складових історичного процесу, під час якого зароджувалися, просувалися і перемагали економічні інтереси одних та зазнавали невдач – інших. Така стратегія дослідника, з одного боку, має розглядатися як даність і не повинна нікого дивувати (зрештою, це і є обов'язком науковця), а з іншого, – вимагає неабияких інтелектуальних зусиль, щоб опанувати різноманіття загального через призму розуміння природи складових, а також взаємодію або відторгнення учасників конгломерату інтересів і протиріч.

Серед іншого, монографія присвячена науковому обґрунтуванню об'єктивної необхідності методологічної цілісності та конструктивного синтезу теоретичних досліджень у пізнанні економічних явищ і процесів в умовах сучасних глобальних трансформацій. Дослідження фундаментальних теоретико-методологічних основ глобального розвитку автор розпочинає з розкриття категоріально-понятійного апарату та методологічного осмислення окремих складових проблеми. Для розкриття явища залежності автор апелює до теоретичних моделей, що спираються на прості припущення та пропонують точні системні механізми, які продукують результати, очікувані за теорією залежності, – введення обмежень щодо локальних економік, здебільшого екзогенно обумовлені зрушення в економічній активності, зовнішня орієнтація, тиск на місцевих акторів, що повинні діяти відповідно до сигналів із-за кордону. Вони пояснюють, чому нормальне функціонування ринку спричиняє географічно нерівномірний та ієрархічний розподіл економічної активності та доходів, що, в свою чергу, є джерелом виникнення різноманітних синдромів та ситуації залежності на національному рівні, за теорією залежності.

Серед іншого, автор деталізує зміст суміжних понять «економічна вразливість», «економічна чутливість», «економічна залежність», «економічна взаємозалежність», «внутрішня залежність», «зовнішня залежність», «економічна значимість», «ідеальна міжкраїнова симетрія», «ідеальна міжкраїнова асиметрія». Автор справедливо зазначає, що актуальність та глибина даної проблематики обумовила не лише об'єктивну необхідність теоретичного й емпіричного переосмислення цього феномену, а й поставила на порядок денний більш масштабні завдання, що лежать у площині формування нового світового порядку на тлі поглиблення центрально-периферійної фрагментації світу. Намагаючись висвітлити оголошені в монографії наукові завдання, автор одночасно робить спробу спрогнозувати, які виклики відчуватиме держава з точки зору ризиків втрати її економічного суверенітету в умовах глобалізаційних зрушень.

Авторський підхід до встановлення акторів незалежності має за мету продемонструвати, що нинішній вимір міжкраїнової взаємодії знаходить-

ся в площині множинних координат, де виокремлюються актори ринкової, інституційної, інтеграційної, фінансової, соціо-культурної, технологічної, інформаційної, цивілізаційної залежності. Всі ці актори по-різному унеможливають продукування власне національної економічної політики, адже тиск від діяльності окремих з них – зокрема, міжнародних організацій, – часом переколює під лекала глобального ринку потреби внутрішньо-державні. Ідея **так званої перехресної взаємозалежності**, що відстоюється у монографії, передбачає як комбінацію важелів міжкраїнового взаємовпливу, так і поглинання одного іншим, що унеможливає виокремлення домінант продукування взаємозалежності, але **переконливо засвідчує про можливість дослідження детермінант її модифікації**.

Проведений у монографії ретроспективний аналіз теоретичного доробку різних наукових течій та шкіл, дає змогу стверджувати, що залежність та рівень економічного розвитку сформовані як наслідок нарощування потенціалу відповідного способу виробництва (капіталізму), а економічна експлуатація країн, що розвиваються, спричинена залежністю від капіталістичних країн, відтак, залежність є причиною недостатнього розвитку, що опосередковано означає: будь-який розвиток можливий за умови, що країни, що розвиваються, хоча б істотно, якщо не повністю, зменшать стан залежності. Розглядаючи зазначені у літературі висновки, важливо зрозуміти наслідки через причини, що спонукали формування відповідних зв'язків, звернути увагу на системність цих зв'язків, наголошуючи на колізії: зв'язки виникали й виникають в умовах дії складних дисипативних конкуруючих систем, що є зайвим підтвердженням об'єктивно діючих ознак нелінійної побудови буття.

«По суті, - пише А. Гальчинський, – йдеться про специфічну циклічну закономірність – рух від лінійної рівноваги до рівноваги нелінійного порядку і набуття останньою (у перспективі) статусу якісно нового системного рівня». Перекладаючи ці постулати на прикладний, практичний рівень, варто наголосити на висновку, що стан і характерні риси економічної залежності модифікуються відповідно до етапу економічного розвитку певної країни. Такий підхід важливий передусім тому, що дає змогу розрізняти цикли, притаманні епосі індустріалізму, що відходить у минуле, й економічні процеси постіндустріального часу. Крім того, надзвичайно серйозного аналізу потребує стан індивідуального потенціалу, наявність або відсутність засад самоорганізації та саморозвитку.

Кожна наукова праця, крім фундаментальної цінності, повинна мати й вимір практичний, прикладний. У цьому контексті контент праці, що розглядається, вартий прискіпливої уваги, по-перше, завдяки методу дослідження, а це може претендувати на наслідування й виокремлення у

самостійний дискурс; по-друге, система аргументації, що дала змогу авторці отримати висновки про об'єктивну наявність глобалізації залежності, може розглядатися дієвим інструментом отримання об'єктивних наукових знань; по-третє, отримані результати й висновки цілком придатні для практичного прийняття рішень, адже вони корелюються з необхідністю знати перспективу розвитку певного напрямку дій з побудови передусім економічних відносин і співробітництва держави. Останнє особливо важливо підкреслити як значний внесок авторки, і в цьому полягає наукова цінність праці, в якій не знайшлося місця кон'юнктури.

Підкреслюючи глибину і масштабність дослідження проблем, які піднімаються в монографії, варто звернути увагу й на те, що деякі з них так і не знайшли чітких і аргументованих відповідей, залишившись дискусійно-відкритими; інколи автор дещо поверхнево розкриває окремі, можливо, навіть технічні, але при цьому не менш важливі аспекти заявленої теми. Проте ці зауваження загалом не зменшують позитивної оцінки монографії. Книга містить оригінальні ідеї, нові погляди на складні процеси глобальних трансформацій, нові інсталяції дефініцій, що їх описують і, цим самим, складає безумовний ін-терес як для науки, так і для практики.

*Науковий консультант,
доктор економічних наук, професор
Луцишин Зоряна Орестівна*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Формування сучасної світосистемної цілісності відбувається за мінливих міждержавних взаємозв'язків на якісно відмінних соціально-економічних та інтеграційних засадах. Водночас штучна формалізація міжнаціональної взаємодії у глобальному масштабі не здатна за своєю суттю нівелювати цілий комплекс планетарних загроз, спровокованих деструктивним характером існуючої взаємозалежності з яскраво окресленими формами прояву нерівності.

Ринковий фундаменталізм глобалізації тим і відрізняється від міждержавних ринкових відносин, що існували до 80-х років минулого століття, що він більше не обмежується сферою взаємозв'язків держав, а моделює за власними лекалами самі національні економіки, їх внутрішньогосподарські пропорції, особливо менш розвинених і залежних країн. Як наслідок, національна економічна політика не лише перебуває у постійному процесі її трансформації під впливом загальносвітових тенденцій розвитку глобального ринку, але й поступово перетворюється у функцію останнього.

Беручи до уваги дискусійність тези про власне об'єктивність глобалізаційних процесів, що ґрунтується на визнанні суб'єктивного чинника у продукуванні ціннісних орієнтацій національних економічних систем через свідомі дії обіймаючих владу політмейкерів, вимагає чіткого усвідомлення підвищена вразливість внутрішньодержавної економічної політики від псевдо-універсалізації інтеграційних вимог та формалізації критеріїв доступу до спільноти обраних. Водночас неминучим стає процес постійного пристосування та часто-густо непередбачуваної координації як внутрішньої, так і зовнішньої економічної політики кожного окремого члена інтеграційного угруповання, що належить до його периферії, (попри проголошену ілюзорну ідею єдності та рівності у межах останнього), виходячи винятково з інтересів країн-центру.

Процес регіональної інтеграції, яким був ознаменований післявоєнний період, переважно зачіпав торгівлю, власне, економічну сферу міжкраїнової співпраці, однак, починаючи з вісімдесятих років двадцятого сторіччя економісти констатували появу так званої хвилі «нового регіоналізму», яка внесла певні корективи у трактування самого феномена регіональної інтеграції як багатоаспектного процесу, що за своєю суттю близький до симбіозу економічного союзу, політики, дипломатії, безпеки, культури. Водночас, попри понятійну та змістовну розрізненість, торговельна та еко-

Сучасні економічні реалії диктують нові вимоги до трансформації існуючої взаємодії між державами у межах глобалізаційних ініціатив. Нерівність як ознака ХХІ ст. не дає шансів на замовчування викликів, що постають як перед країнами розвиненими, так і тими, що розвиваються. Пошук оптимального рецепту процвітання для всіх учасників міжнародних економічних відносин (МЕВ), який було покладено свого часу на глобальні інституції, зазнав невдачі. Вкотре стало зрозумілим, що підпорядкування національних інтересів потребам країн розвинених, попри зміну історичних декорацій, продовжує виступати цементуючим фактором для розвитку держав.

Втім, діалектика взаємовідносин вимірюється терезами поступок і вигравів. Міжнародні ринки, на які було покладено надто багато очікувань, встигли переконати у власній неефективності, тоді як держави, розчиняючись в інтеграційних угрупованнях, продовжують втрачати важелі впливу на формування засад національної політики. Більше того, в історії МЕВ яскраво простежується феномен так званого «примусу», який об'єктивно перебував у центрі виникнення ринків та в центрі теорії залежності. Але сам по собі він не пояснює, в який спосіб ринок визначає розподіл регіонів на різні зони.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ КОНСТРУКТИ ЗАЛЕЖНОСТІ В АСИМЕТРІЇ МІЖКРАЇНОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Міжнародна економічна система становить те активне середовище, яке може спотворювати досягнення передбачуваних результатів конкретних дій акторів, мотивованих власними інтересами, і тому сама вона одночасно виступає підсумком їхньої взаємодії.

К. Уолти

2.1. Залежність як детермінуюча домінанта міжкраїнової взаємодії

У процесі своєї еволюції, переходячи від одного етапу до іншого, геополітичний світоустрій змінює не лише свої зовнішні характеристики, а й глибинну суть, а тому відповідно змінюється сутнісне розуміння залежності і як причини, і як наслідку існуючих асиметрій економічного розвитку. Будучи затисненими межами переконань теоретиками-провісниками минулого століття, де залежність і слабкість економічного розвитку є наслідком зростання капіталізму в світі, а сама залежність обов'язково спричиняє економічну експлуатацію (поглинання капіталу або надлишку товарів) країн, що розвиваються, капіталістичними країнами, маємо всі підстави констатувати: залежність є причиною недостатнього економічного розвитку й опосередковано це означає, що розвиток – автономний та самостійний – матиме місце тільки за умови, що країни, що розвиваються, позбудуться або істотно зменшать стан залежності.

Втім, окреслений поділ підходів до інтерпретації залежності, попри свою теоретичну умовність, вимагає переосмислення визначення цієї категорії власне в економічному сенсі [96, с.141-144].

Країна B (або група країн M) є залежною від країни A (або групи країн N), але A (N) домінує над B (M), якщо на основну політичну, економічну, військову і культурну діяльність у країні B (M) істотно впливає або може

вплинути політика країни A (N). Водночас на подібну діяльність у країні A (N) політика або рішення країни B (M) не мають ніякого впливу або він незначний. Отже, країна A (N) має силу стримування над B (M), тоді як B (M) має незначну або не має жодної сили стримування над A (N). Відповідно країни A і B (N і M) є взаємозалежними, якщо вплив надзвичайних рішень і політики, що проводить одна країна, є порівнюваним за силою з впливом такої ж діяльності іншої країни. Тоді сила стримування кожної країни або блоку є порівнюваною з силою стримування іншої.

І, нарешті, країни A і B (N і M) перебувають у стані *автаркії* одна щодо одної (але не обов'язково щодо третіх країн), якщо жодна не має сили стримування на другу країну. Рішення і політика, що проводить одна країна, не мають жодного впливу на другу країну або цей вплив незначний.

Питання полягає у тому, що визначає силу стримування країни або блоку. З визначень випливає, що залежність, домінування, взаємозалежність та автаркія тісно пов'язані з поняттям сили. Але просте повторювання загальновідомого факту, що сильні в економічному і військовому сенсі держави схильні брати на себе домінуючу роль (щодо слабших сусідів, партнерів або решти світу), тоді як слабкі держави схильні брати на себе роль залежної країни, ні про що нове нам не говорять.

Лише у поєднанні з іншим фактором різниця у силі держав проявляє себе у стані залежності або домінування. Цей фактор стосується рівня і структури трансакцій між двома країнами або групами їх. Отже, необхідною умовою того, що країна B (M) є залежною від A (N), а країна A (N) є домінуючою щодо країни B (M), є різниця у силі і такі рівень й структура трансакцій, що, відповідно до обумовленого критерію, є критичними для B (M) і значно менш критичними для A (N).

Тобто, залежність (домінування) має дві важливі складові: одна з них це сила, а інша складова є економічною, і вони між собою пов'язані. Звертаючи увагу на економічну складову у відносинах залежності-домінування, країна B (M) може бути повністю та економічно залежною від країни A (N), якщо країна B (M) виробляє лише один товар, який повністю експортує до країни A (N), а споживання і потреби у капіталі країни B (M) задовольняються повністю через імпорт з країни A (N). Це означає, що країна A (N) задовольняє через внутрішнє виробництво майже повністю власні споживчі потреби і потреби у капіталі. Отже, експорт й імпорт країни B (M) до та з країни A (N) є критичними для B (M), тоді як експорт й імпорт країни A (N) до та з країни B (M) є неважливими для A (N). Така ситуацію означає повну економічну залежність країни B (M) від A (N), а також повне економічне домінування країни A (N) щодо B (M), оскільки економічний добробут країни B (M) є критично залежним від прихильності або бажання країни

A (N) здійснювати звичні трансакції з країною B (M). Через надзвичайну концентрацію структури виробництва країни B (M) можливість змінити торгового партнера для країни B (M) відсутня за визначенням.

Це означає, наскільки зовнішньоекономічні операції країни є значними і зосередженими на одному або декількох товарах, на одному або декількох торговельних партнерах, настільки ж ця країна є економічно залежною. Припущення полягає у тому, що чим більше структура виробництва країни є концентрованою на одному або декількох товарах, а торгівля на одному або декількох торговельних партнерах, тим менші можливості цієї країни перемістити ресурси з одного сектора до іншого, а, тим паче, змінити одного торгового партнера на іншого, коли виникне така потреба.

Це пов'язано з тим, що сутність економічної залежності (домінування) полягає у можливій або реальній загрози того, що економічно домінуюча країна може позбавити залежну країну необхідних ресурсів, якщо остання не дотримуватиметься певної «моделі поведінки». Зазвичай, у сучасному світі країни, що домінують в економічній сфері, також домінують і у військовій. Залежна країна, однак, може мати певні ресурси, що є критичними для економічного добробуту домінуючої країни, але вона може не мати можливості змінити свій статус залежної країни через страх перед економічною та військовою силою домінуючої країни.

Але є певні винятки, коли залежна країна може скористатися сприятливою міжнародною ситуацією, щоб змінити свій статус, погрожуючи домінуючій країні позбавити її критичних ресурсів, якими володіє залежна країна. Такі випадки трапляються не часто. Коли ж така ситуація виникає, кінцевий результат залежить від сукупності факторів, зокрема, від реальних і можливих союзів й об'єднання та від світового балансу сил. Але обговорення таких питань не є метою цієї роботи.

При розгляді вузького визначення економічної залежності (і пов'язаних понять) виключається можливість застосування сили або загрози застосування сили домінуючою країною щодо залежної. Слід зазначити, що економічну залежність і домінування країн неможливо чітко помітити у спокійні періоди, коли економічні операції вважаються такими, як їм належить бути. Економічну залежність (домінування) можна розпізнати у «чистому» вигляді лише під час надзвичайних періодів, що характеризуються припиненням звичних двосторонніх або багатосторонніх операцій між країнами, як це відбувається під час воєн, депресій або бойкотів.

Використовуючи аналітичний підхід, припустимо, що є дві країни A і B , а вплив несприятливих економічних заходів, що можуть застосувати країни A (N) і B (M) одна щодо одної, можна оцінити певним способом. Тоді x – це вплив на B (M) найістотнішого економічного заходу, що може застосувати

$A(N)$ щодо $B(M)$, а y – це вплив на $A(N)$ найістотнішого економічного заходу, що може застосувати $B(M)$ щодо $A(N)$. b – різниця між впливом цих двох крайніх заходів; b ще називають нетто-ефектом: $x - y = b$.

Якщо b є додатним, то нетто-ефект країни $A(N)$ є додатним, а нетто-ефект країни $B(M)$ є від'ємним: $b(A) > 0$, $b(B) < 0$.

З іншого боку, якщо $B(M)$ має сильніший вплив, то: $b(A) < 0$, $b(B) > 0$.

Якщо обидва впливи є рівними, тоді: $b(A) = b(B) = 0$.

Отже, нетто-ефект будь-якої країни A щодо іншої може бути додатним, від'ємним або дорівнювати нулю.

Припустимо, що знайдено оптимальний спосіб розрахувати нетто-ефект країни щодо іншої (тобто, b) і використаємо шкалу -100, +100 для того, щоб відобразити всі можливі значення нетто-ефекту країни. На рисунку 2.1 проілюстровано ці значення.

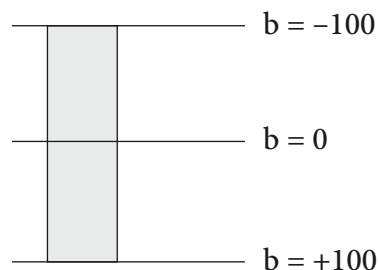

Рис. 2.1. Шкала залежності/домінування

Джерело: укладено автором

Будь-які дві країни $A(N)$ і $B(M)$ мають відносини одна з одною, що можна охарактеризувати одним з тверджень.

1. Повна економічна залежність/повне економічне домінування: випадок прихованого конфлікту

Використовуючи поняття нетто-ефекту, країна $B(M)$ є повністю економічно залежною від країни $A(N)$, але ця країна $A(N)$ є повністю економічно домінуючою щодо країни $B(M)$, якщо $b(A) = 100$; $b(B) = -100$.

Цей тип відносин можна побачити на рисунку 2.2.

Перший випадок ілюструє абсолютну вразливість країни $B(M)$, яка є економічно повністю залежною від країни $A(N)$. Країна $A(N)$ має майже необмежену економічну владу при здійсненні операцій з країною $B(M)$, тоді як остання не має жодного економічного впливу щодо країни $A(N)$.

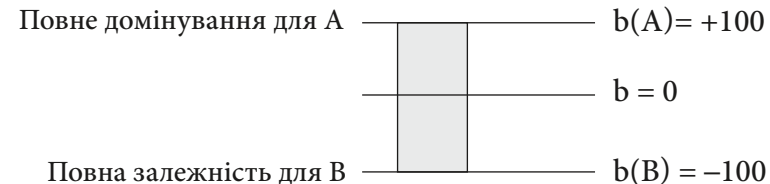

Рис. 2.2. Випадок повної залежності/повного домінування

Джерело: укладено автором

У дійсності цей тип відносин характерний для існуючих міні-держав і територій, що продовжують повністю залежати від певного великого міста або країни, або, як відомо з історії, для більшості колоній щодо їх метрополій, наприклад, відносини між Алжиром і Францією. Повністю залежна країна може залишатися такою упродовж тривалого часу, поки не отримає певні важелі впливу (зазвичай, неекономічні) щодо колоніальної влади для зміни статусу мирним або військовим шляхом. Тому відносини повної економічної залежності/повного економічного домінування вказують на існування прихованого конфлікту.

2. Випадок економічної автаркії (економічної незалежності)

Країни $A(N)$ і $B(M)$ перебувають в абсолютній економічній автаркії одна щодо одної, якщо між ними не здійснюється жодних економічних операцій. Вони перебувають у відносній економічній автаркії одна щодо одної, якщо між ними не здійснюється жодних економічних операцій, але кожна здійснює операції з третіми країнами. Це означає, що жодна країна не має прямих економічних важелів впливу на іншу країну або нетто-ефект жодної країни щодо іншої є рівним або дорівнює нулю:

$b(A) = b(B) = 0$ (при чому $x = y = 0$). Цей тип відносин подано на рисунку 2.3

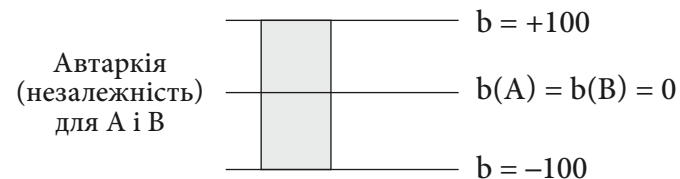

Рис. 2.3 Випадок автаркії (незалежності)

Джерело: укладено автором

Нині дуже мало країн, якщо взагалі є хоча б одна, які можна назвати абсолютною автаркією, але багато країн і досі перебувають у відносній автаркії одна щодо одної, зокрема, у випадку відносин між певними комуністичними і капіталістичними країнами. Комуністичні країни досі перебувають у стані відносної економічної ізоляції щодо інших країн.

3. Випадок економічної взаємозалежності

Країни A (N) і B (M) є економічно взаємозалежними, якщо нетто-ефекти обох країн є рівними, тобто, коли й обсяг, і структура економічних операцій між країнами має однакове значення для кожної з них.

Отже, $b(A) = b(B) = 0$ (при чому $x = y \neq 0$).

Цей тип відносин зображено на рисунку 2.4

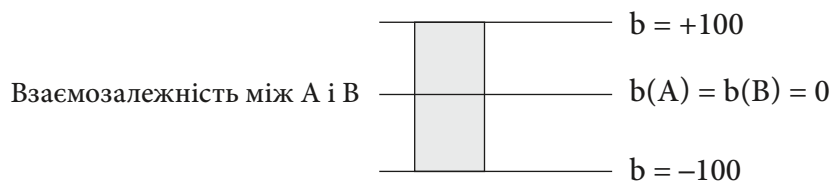

Рис. 2.4. Випадок взаємозалежності

Джерело: укладено автором

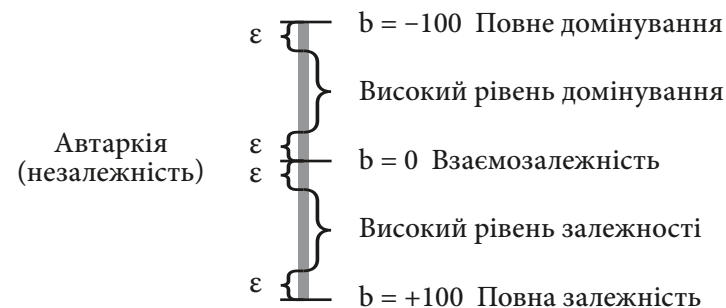
Але слід пояснити таке:

а) По-перше, і за відносин взаємозалежності, і за автаркії нетто-ефект дорівнює нулю ($b=0$), але з двох різних причин. За автаркії вплив обох країн є однаковим і дорівнює нулю, тому що між двома країнами не здійснюється жодних економічних операцій. Але у випадку взаємозалежності здійснюються істотні економічні трансакції. Тому вплив обох країн одна на одну є істотним і додатним, але однаковим. З цієї причини нетто-ефект дорівнює нулю.

б) По-друге, взаємозалежність є проміжним і рівновіддаленим випадком між двома крайніми випадками повної залежності і повного домінування [102, с.38-42].

Взаємозалежність у сучасному світі, зазвичай, спонукає до економічної співпраці, тому що, з одного боку, економічні взаємовигоди, як правило, є результатом співпраці, а, з іншого, альтернативна поведінка, що виключає співпрацю (або, у крайньому випадку, ворожа поведінка), зазвичай, не приносить жодних вигод країнам, яких це стосується.

Економічна залежність, домінування, взаємозалежність, автаркія і проміжні стани узагальнено на рисунку 2.5.

Примітка: ϵ є малою додатною величиною.

Рис. 2.5. Економічна залежність, домінування, взаємозалежність і автаркія

Джерело: укладено автором

Слід додати, що, як зазначалося вище, у сучасному світі випадки абсолютної автаркії і повного домінування й залежності трапляються надзвичайно не часто, якщо взагалі трапляються. Майже всі країни досягли політичної незалежності і виробили певний рівень економічного впливу щодо колишньої колоніальної влади. Це означає, що випадки абсолютної автаркії, повного домінування і повної залежності у нашій моделі є граничними. У сучасному світі країни є більш або менш економічно домінуючими, більш або менш економічно залежними.

Навіть взаємозалежність у сучасному світі трапляється не часто на відміну від того, як нам здається. Сучасному світові характерне зростання економічної залежності для деяких країн та відповідного економічного домінування для інших, хоч історія й не стоїть на місці. Слід зазначити, що саме зараз існує найбільший потенціал виникнення економічної взаємозалежності. І це вигідно для всіх країн.

Живання терміну «економічна взаємозалежність» само по собі передбачає, що всі країни, які вступають в економічну взаємодію одна з одною, отримують від цього виграв, а, відтак, стають залежними одна від одної. Щоправда, один з учасників торгової діади може більше залежати від іншого. Втім, існує емпірична невизначеність щодо того, чи є країна, яка отримує більший виграв, також і більш залежною. Теоретично, що саме країна,

яка більше виграє від торгівлі, буде більше втрачати у разі її припинення, а тому є більш залежною. З іншого боку, моделювання дає змогу припустити, що саме більш залежні країни отримують мінімум переваг від торгівлі. Для ілюстрації вищезазначеної ситуації представники теорії залежності наводять приклад відносин США і менш розвинених країн.

Дві теорії покликані описати порівняльні переваги двосторонньої економічної взаємодії:

- 1) ступінь симетричності або рівномірності розподілу порівняльних переваг;
- 2) обсяг відносних виграшів країн.

Зв'язок між відносними виграшами (β) двох країн А і В можна описати так:

Випадок 1:	$\beta_{AB} = \beta_{BA} > 0$	}	— ситуація взаємозалежності
Випадок 2:	$\beta_{AB} > \beta_{BA} > 0$		
Випадок 3:	$\beta_{AB} > 0, \beta_{BA} < 0$	— випадок колоніалізму	
Випадок 4:	$\beta_{AB} = \beta_{BA} = 0$	— демонстрація незалежності	

де β = відносний виграш для А(В) від її економічної взаємодії з В(А), тобто, виграш А(В) від її економічної взаємодії з В(А) відносно виграшу А(В) від економічної взаємодії зі світом.

Випадок 3 має суто демонстраційний характер, адже якщо країни вільно вступають у відносини між собою, цей випадок не може мати місця.

Випадок 4 характеризує ті пари країн, які не взаємодіють в економічному полі. Відносини між цими країнами мають неабияке значення для виокремлення детермінантів зовнішньополітичної поведінки, хоча серед факторів, які впливають на ці відносини, фактор наявності відносних виграшів від економічної взаємодії є далеко не головним.

Випадки 1 і 2 є чи не єдиною можливими, які становлять важливий пласт економічної взаємозалежності, а саме – розподіл відносних виграшів. Варіант 2 можна вважати постколоніальним неомеркантилістським випадком, коли відносні виграші є нерівними або асиметричними. Цей випадок характеризує економічну взаємодію менш розвинених країн з розвиненими. Випадок 1, коли відносні виграші є рівними або симетричними, описує відносини взаємодії між країнами ОЕСР. Крім того, в обох випадках обсяги відносних виграшів можуть варіюватися від великих до незначних. І, нарешті, для заданої пари країн і рівномірність розподілу (δ), й обсяги відносних виграшів (τ) можуть змінюватись у часі.

Розгляд вимірів економічної залежності напряму пов'язаний із структурою економік країн, що вступають у відносини обміну. Перший пов'язаний з часом. Одна й та ж країна може мати різний ступінь залежності (домінування) у різний час, оскільки економічна структура країни з часом змінюється. Саме це і визначає *часовий вимір* залежності (домінування). Другий – вимір розвитку – пов'язаний з рівнем економічного розвитку країни¹⁸.

Це означає, що економічна залежність для країн, що розвиваються, відрізняється від залежності, притаманної розвиненим країнам, оскільки, принаймні, ці країни перебувають на різних стадіях економічного розвитку. **Тож маємо важливий висновок: стан і характерні риси економічної залежності модифікуються відносно до етапу економічного розвитку, на якому перебуває країна¹⁹.**

Економічна вразливість означає, що зовнішньоекономічні операції країни є дуже важливими і на неї можуть вплинути випадкові або навмисні заходи, вжиті в інших країнах; але економічна вразливість також означає, що економічна структура вразливої країни є достатньо диверсифікованою і гнучкою, щоб мінімізувати шкоду, нанесену заходами в інших країнах. Це, в свою чергу, означає, що вразлива країна може вжити заходів у відповідь і більш-менш легко знайти внутрішні і зовнішні замітники.

Економічна ж залежність означає, що економіка залежної країни є настільки відкритою і вузькоспеціалізованою, що залежна країна не має змоги перемістити ресурси для створення заміників, коли виникне така потреба, та вжити певних заходів у відповідь на випадкові або навмисні заходи, вжиті в інших країнах, що наносять шкоду залежній країні. Залежність виступає функцією внутрішніх і зовнішніх умов у певній країні або групі країн. Вияв залежності, що пов'язаний з внутрішніми умовами країни, можна назвати внутрішньою залежністю. Внутрішня залежність

¹⁸ Другий вимір залежності можна найкраще проілюструвати за допомогою прикладу. Візьмемо дві країни: Японію – економічно розвинену країну і Гаїті – країну, що й досі перебуває на одній з перших стадій економічного розвитку. Ці країни постраждали від сучасної світової енергетичної кризи по-різному. Японія, що має високий рівень розвитку економіки (вимірюється або значенням доходу на душу населення, або споживанням енергії на душу населення), зіткнулася зі значними економічними (і соціальними) проблемами внаслідок енергетичної кризи. Гаїті з її нинішнім економічним станом, очевидно, зазнала незначних труднощів. Населення з високим рівнем доходу та частина населення з середнім рівнем доходу в Гаїті, можливо, відчула певні незручності та зростання ціни на бензин, але більша частина населення, мабуть, і не помітила енергетичну кризу. З іншого боку, криза вплинула на спосіб життя японців.

¹⁹ Наприклад, зовнішня торгівля є дуже важливою як для Японії, так і для Чилі. І тому висока залежність Японії від зовнішньої торгівлі є причиною економічної вразливості. Але у випадку з Чилі причиною економічної залежності є переважаюча частка міді в експорті. А тому Японія є економічно вразливою, а Чилі – економічно залежною.

виникає внаслідок сукупності внутрішніх факторів, що заважають країні розвиватися. Залежність, що пов'язана з зовнішніми умовами, – це зовнішня залежність. Вона містить сукупність зовнішніх чинників, що не дають змогу країні розвиватися. Отже, загальна залежність вбирає внутрішню і зовнішню залежність та зв'язки між цими проявами залежності.

Поняття залежності у тому значенні, в якому його вживають латиноамериканські автори, відповідає поняттю зовнішньої залежності. Основна думка авторів зводиться до твердження, що колоніалізм і капіталізм сприяли створенню вузькоспеціалізованої структури виробництва у країнах Латинської Америки та в інших країнах, що розвиваються, а тому нетто-ефект кожної з цих країн щодо капіталістичних країн, особливо США, є помітно меншим за нуль.

Отже, більшість економістів основного напрямку шукають причини слабого економічного розвитку країн Латинської Америки та інших країн, що розвиваються, у внутрішніх умовах або внутрішній залежності, а більшість латиноамериканських авторів та автори-радикали загалом переконані, що підвалини слабого економічного розвитку лежать в площині зовнішньої залежності країн Латинської Америки від капіталістичних країн у зовнішній торгівлі, зовнішньому припливі капіталу та подібних причинах. Але зустрічаються поодинокі винятки. Так, наприклад, вчена С. Боденхаймер хоча б намагається пов'язати зовнішню залежність з внутрішньою залежністю та поєднати їх зі зростанням капіталізму.

У своїй роботі «Природня влада і структура зовнішньої торгівлі» А. Хіршман [357] розмірковує, як торгові відносини можуть пояснюватися поняттям влади і впливу. Він був зацікавлений у вивченні торгівлі як інструмента державної влади або так званої «влади примусу, яку одна нація може застосувати щодо інших народів». Тому його основним завданням було показати, як і чому примус може вийти за межі торговельних відносин. Він стверджує: «якщо А хоче збільшити свою владу над В, С, D і т.д., він повинен створити ситуацію, у якій ці країни будуть робити все, щоб зберегти їх зовнішню торгівлю з А». При визначенні необхідних економічних умов для створення цієї ситуації впливовості країни А. Хіршман зосереджує увагу на багатонаціональній точці зору, що має важливе значення для концепції взаємозалежності: «така ситуація виникає тоді, коли для цих країн дуже важко і обтяжливо повністю відмовитися від їхньої торгівлі з країною А або замінити країну А іншою країною як джерело пропозиції²⁰».

²⁰ Перша умова вимагає, щоб торговельні відносини були пов'язані з торгівлею такими нестандартними товарами і послугами, щоб витрати торговельних партнерів країни А без них були досить високими. Друга умова пов'язана із здатністю торгових партнерів країни А знайти альтернативні ринки для заміни торгових відносини з країною А у тому випадку, коли країна А вдається до практики примусу.

Розгляд структури ринку з цієї точки зору виокремлює А. Хіршмана на фоні інших дослідників цієї проблематики. За рідкісними винятками, які становлять праці С.Полачека і Дж. Макдональда, Ю.-Ч. Чанг і Дж. Робста, останні дослідження – хоч і неявно – висували припущення, що високі рівні торговельної активності між двома країнами демонструють виконання обох умов А. Хіршмана. Замість вивчення структури ринку у сферу їхнього дослідження потрапило насамперед визначення того, скільки коштуватиме переривання двосторонньої торгівлі для однієї або обох держав. Такий акцент на торговельній активності не узгоджується з дослідженням А. Хіршмана, що стосувалося важливості ринкового середовища.

Схоже, що концептуальний прогрес до початку 1980-х років був втрачений у гонитві за кількісним оцінюванням. Наприклад, під час огляду наукових праць щодо концепції економічної взаємозалежності Д. Болдуін виступає за ширше використання роботи А. Хіршмана та визначає цю концепцію, як взаємні можливі витрати. Можливі витрати – це те, з чим зіткнеться кожна держава у разі припинення зовнішніх економічних відносин. Ці витрати є взаємними, оскільки це те, що відокремлює залежність і взаємозалежність. Як такі, ці витрати є функцією економічних відносин між двома економічними державами і можливими альтернативами цих економічних відносини. Саме ця друга частина головоломки втратила своє відображення у сучасних дослідженнях.

Концептуалізація взаємозалежності Р. Кеохана і Дж. Ная є розширенням теорії А. Хіршмана, а дослідження вразливості зберігається і розглядається як стандартне визначення економічної взаємозалежності у цій галузі. Вчені Р. Кеохан і Дж. Най започаткували те, що на сьогодні переросло у найвпливовіше концептуальне обговорення взаємозалежності. Вони стверджують: якщо залежність вказує на чутливість до зовнішніх сил, які значно впливають на поведінку держави і автономії, то взаємозалежність є загальним зв'язком між двома державами. Р. Кеохан і Дж. Най визначили взаємозалежність як таку, що характеризується взаємними ефектами між країнами; **там, де є взаємні – хоча і не обов'язково симетричні – вартісні наслідки операції, є і взаємозалежність** [383, р.112].

Взаємозалежність передбачає як витрати, так і вигоди. Вигоди повинні мати місце з огляду на те, що вони є стимулами для держави рухатися у напрямку до взаємозалежності. Витрати виникають, оскільки між державами встановлюються певні зв'язки, а ці витрати безпосередньо пов'язані з актом порушення цих зв'язків. Взаємозалежність відрізняється від взаємопов'язаності, тому що передбачає взаємну залежність між державами. Взаємозалежність може виникнути із взаємопов'язаності, якщо держави стають залежними від цих операцій. Коли це відбувається, зміни у струк-

турі або у наявності цих операцій можуть спричинити втрати, принаймні, однієї з держав-учасниць.

Наприклад, якщо країна А починає імпортувати нафту з країни Б, з'являються елементи взаємопов'язаності. Якщо держава А покладається на імпорт нафти як на основне джерело сировинних ресурсів для функціонування її індустріальної економіки, починає формуватися залежність від держави Б. Якщо держава-експортер нафти (Б) стає залежною або від отриманого грошового потоку від країни-імпортера (А), або від постачання будь-якого іншого товару або послуги, що може забезпечити країна-імпортер, то тоді має місце взаємозалежність. Вигоди від імпорту нафти або від виведення готівкових коштів усе ж залишаються, але тепер сенс вартості є потенційним для однієї або обох держав і може змінити хід цих операцій. **Взаємозалежність не передбачає симетрії, і вона може мати місце тільки тоді, коли існує певна ступінь залежності і витрат по обидва боки встановлених відносин.**

Р. Кеохан і Дж. Най розглядають взаємозалежність з точки зору двох визначальних характеристик: чутливості і вразливості. Чутливість належить до безпосередніх і початкових витрат, які може накладати інша держава шляхом зміни взаємозалежних відносин. Чутливість пов'язана з гостротою витрат, що виникають внаслідок певних несподіваних змін. Вразливість в інтерпретації Р. Кеохана і Дж. Ная, з іншого боку, визначається здатністю держави до відшкодування і відновлення після втрат у результаті зміни політики іншої держави. Отже, якщо на державі швидко і значною мірою відображається зростання цін на нафту, яке визначає торговий партнер, то ця держава вважається чутливою до таких змін. Однак, якщо вона здатна швидко компенсувати втрати від підвищення цін або знайти альтернативні джерела енергії та альтернативні джерела нафти, то тоді ця держава вважається невразливою до таких економічних маніпуляцій.

Але якщо економіка країни буде паралізована внаслідок зростання цін на нафту і виявиться неспроможною змінити свою поведінку на міжнародному ринку, щоб певним чином компенсувати витрати, то така держава буде вважатися і чутливою, і вразливою щодо держави-постачальника нафти. Р. Купер знову заявляє про концептуальні відмінності між чутливістю і вразливістю та розглядає ці поняття як два конкуруючі визначення окремої форми взаємозалежності. **Взаємозалежність, що пов'язана з вразливістю**, стосується витрат держави (у випадку втрати економічних зв'язків) на те, щоб обійтися без торгових операцій з уже колишнім торговим партнером. Ці витрати належать до витрат держави, які країна зазнає після того, як вона, у міру своїх можливостей, пристосувалася до нової ситуації.

Взаємозалежність, що пов'язана з чутливістю, з іншого боку, нале-

жить до короткотермінових коригувань витрат держави, які вона змушена запровадити на зовнішньополітичні заходи «відповідно до умов нормальної економічної діяльності». Отже, взаємозалежність, що пов'язана з чутливістю, містить витрати, пов'язані з підтриманням економічних відносин з іншою країною, тоді як взаємозалежність, що пов'язана з вразливістю, належить до витрат, які необхідні для розірвання таких відносин.

Р. Кеохан і Дж. Най, безсумнівно, зробили дуже важливий внесок, але все ж залишається ще питання про прояв ефектів цих витрат. Тільки шляхом з'ясування причинно-наслідкових чинників у системі цих можливостей або кінцевих витрат ми можемо почати систематизувати поняття взаємозалежності. Д. Болдуїн дуже правильно зосередив увагу політологів на питаннях вразливості в аспекті проблеми взаємозалежності та альтернативних витрат. Без розуміння умов, що породжують ці витрати, було б надзвичайно складно виявити елемент вразливості на систематичній основі. Недавні дослідження фокусуються на взаємозалежності як змінної у великому кількісному дослідженні. Концептуальні обговорення стимулювали розгляд змінних, які були відтворені у ході емпіричних досліджень. К. Барб'єрі зазначає, що поняття вразливості досить неоднозначне, а тому треба розглядати інші підходи. Автор розкладає поняття взаємозалежності на дві категорії, однак чутливість і вразливість розглядає у межах однієї категорії – значимості.

Глибинний аналіз найтипівіших варіацій міжкраїнової взаємодії наводить переконливі аргументи на користь істотної модифікації змістовного наповнення феномену залежності як за рахунок ендогенних, так і екзогенних чинників впливу, що красномовно засвідчено в Табл. 2.1, що містить характерні риси найбільш розповсюджених типів міжкраїнової взаємодії. Маневрування між економічною вразливістю й чутливістю, внутрішньою й зовнішньою залежностями, дозволяє нам інтерпретувати стан економічної взаємозалежності як проміжний і рівновіддалений випадок між двома крайніми випадками повної залежності і повного домінування. Сила стримування за стану економічної взаємозалежності стає найвиразнішим детермінантом модифікації її змістовного наповнення.

Таблиця 2.1

Характерні риси найбільш поширених типів міжкраїнової взаємодії

Закінчення табл.2.1

Тип взаємодії	Характерні риси
1	2
Економічна вразливість (ЕВР)	При ЕВР зовнішньоекономічні операції країни є дуже важливими і на неї можуть вплинути випадкові або нав-мисні заходи, вжиті в інших країнах. ЕВР також означає, що економічна структура вразливої країни є достатньо ди-версифікованою і гнучкою, щоб мінімізувати шкоду, на-несену заходами в інших країнах. Це, в свою чергу, свідчить про те, що вразлива країна може вжити заходів у відповідь і більш-менш легко знайти внутрішні і зовнішні замітники. ЕВР визначається здатністю держави до відшкодування і відновлення після втрат у результаті зміни політики іншої держави.
Економічна чутливість (ЕЧ)	ЕЧ належить до безпосередніх і початкових витрат, які може накладати інша держава шляхом зміни взаємозалежних відносин. ЕЧ пов'язана з гостротою втрат, що виникають внаслідок певних несподіваних змін.
Економічна залежність (ЕЗЛ)	ЕЗЛ означає, що економіка залежної країни є настільки відкритою і вузькоспеціалізованою, що залежна країна не має змоги перемістити ресурси для створення заміників, коли виникне така потреба, та вжити певних заходів у відповідь на випадкові або навмисні заходи, вжиті в інших країнах, що наносять шкоду залежній країні. Залежність виступає функцією внутрішніх і зовнішніх умов у певній країні або групі країн
Економічна взаємозалежність (ЕВЗ)	ЕВЗ виникає, якщо нетто-ефекти обох країн є рівними, тобто, коли й обсяг, і структура економічних операцій між країнами має однакове значення для кожної з них. ЕВЗ не передбачає симетрії, і вона може мати місце тільки тоді, коли існує певна ступінь залежності і втрат по обидва боки діадичних відносин. ЕВЗ є проміжним і рівновіддаленим випадком між двома крайніми випадками повної залежності і повного домінування. Країни є взаємозалежними, якщо вплив надзвичайних рішень і політики, що проводить одна країна, є порівнюваним за силою з впливом такої ж діяльності іншої країни. Тоді сила стримування кожної країни або блоку є порівнюваною з силою стримування іншої.

1	2
Внутрішня залежність (ВЗ)	ВЗ виникає внаслідок сукупності внутрішніх факторів, що заважають країні розвиватися.
Зовнішня залежність (ЗЗ)	ЗЗ пов'язана із зовнішніми умовами і містить сукупність зовнішніх чинників, що не дозволяють країні розвиватися.
Абсолютна економічна автаркія (АЕА) /відносна економічна автаркія (ВЕА)	Країни перебувають в АЕА одна щодо одної, якщо між ними не здійснюється жодних економічних операцій. Країни перебувають у ВЕА одна щодо одної, якщо між ними не здійснюється жодних економічних операцій, але кожна здійснює операції з третіми країнами. Це означає, що жодна країна не має прямих економічних важелів впливу на іншу країну або нетто-ефект кожної країни щодо іншої є рівним або дорівнює нулю.
Економічна значимість (ЕЗ)	ЕЗ характеризує важливість торговельних відносин країни щодо інших торговельних відносин. Значимість торгівлі для однієї країни у двосторонніх торгових відносинах не обов'язково повинна бути такою, як і для її торгового партнера.
Ідеальна міжкраїнова симетрія (ІМС)	ІМС може існувати, коли, наприклад, обидві держави однаковою мірою залежать одна на одній.
Ідеальна (ІМА) міжкраїнова асиметрія	ІМА виникає тоді, коли одна держава повністю залежить від свого торгового партнера, але цей партнер майже не залежить від першої країни.

Джерело: систематизовано автором на основі: Hirschman A. O. National Power and the Structure of Foreign Trade [Electronic resource] / A. O. Hirschman // Berkeley & Los Angeles, University of California Press. – 1969. – Mode of access: <http://www.olivialau.org/ir/archive/hir1.pdf>; Baldwin D. Interdependence and Power: A Conceptual Analysis [Electronic resource] / D. Baldwin // International Organization. – № 34. –1980. – Mode of access: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1980\)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A%20Conceptual%20Analysis.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1980)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A%20Conceptual%20Analysis.pdf); Keohane R. Power and Interdependence [Electronic resource] / R. J. Keohane, J.-S. Nye // Longman. – 1989. – Mode of access: <http://www.inct-ineu.org.br/homolog/filipe/01-powernye.pdf>; Cooper R. Economic Interdependence and Coordination of Economic Policies [Electronic resource] / R. Cooper, P.B. Kenen, R.W. Jones // 1985. – Mode of access:<http://econpapers.repec.org/bookchap/eeeintchp/2-23.htm>; Barbieri K. Sleeping with the Enemy: The Impact of War on Trade [Electronic resource] / K.Barbieri, J. Levy // Journal of Peace Research. –№ 36. – 1999. – Mode of access: <http://jpr.sagepub.com/content/36/4/463.refs>.

Поняття значимості стосується важливості торговельних відносин щодо інших торговельних відносин. Значимість торгівлі для однієї країни у двосторонніх торгових відносинах не обов'язково повинна бути такою, як і для її торгового партнера. Наприклад, у випадку торгових відносин Канади зі Сполученими Штатами Америки значення цих відносин значно більше саме для Канади, ніж для Сполучених Штатів. Замість того, щоб робити висновки на основі якісної різниці між поняттями чутливості та вразливості (а їх розмежувати досить складно), варто розглядати значимість як один із аспектів взаємозалежності, що класифікується як пев-на безперервна концепція. Нижні рівні значимості подібні до поняття чутливості, а більш високі рівні схожі на вразливість.

Інший ключовий аспект, на який звертає увагу К. Барб'єрі [196] при трактуванні поняття взаємозалежності, – це симетрія у залежності між державами. Зазначається, що значимість економічних відносин може варіюватися у діаді, а симетрія позначає відносну рівнозначність економічної взаємозалежності. Ідеальна симетрія може існувати, коли, наприклад, обидві держави однаковою мірою залежать одна на одній. Ідеальна асиметрія виникає тоді, коли одна держава повністю залежить від свого торгового партнера, але цей партнер майже не залежить від першої країни.

Втім, з огляду на те, що залежність кожної держави є функцією суми обсягів експорту й імпорту між ними і якщо ця сума не дорівнює нулю для однієї держави в діаді, то сума також відмінна від нуля і для іншої держави. Тому випадок, коли одна держава є абсолютно незалежною від іншої держави, можливий лише за умови, що й інша держава є також повністю незалежною. Р. Кеохан і Дж. Най також розглядали поняття симетрії, стверджуючи, що симетрія є асиметрією в економічній взаємозалежності, що може бути джерелом економічної сили для менш залежної держави. Однак, вони набагато менш категоричні у своєму визначенні поняття.

К. Барб'єрі розраховує взаємозалежність у три етапи. По-перше, вона встановлює відносну важливість торгових відносин між двома країнами для кожної із держав порівняно з обсягами їх загальної торгівлі (в обох випадках до уваги береться імпорт і експорт). Для двох держав, Держави І і Держави J, $TradeShare_{ij}$ відображає співвідношення економічного обміну між державами І і J та обміну з усіма партнерами Держави І. Рішення дійсне для діади і отримуються за формулою 1, де $DyadicTrade_{ij}$ – це обсяг імпорту і експорту між державами І і J, а $TotalTrade_i$ – це сукупний обсяг імпорту і експорту Держави І з усіма її торговими партнерами [196]:

$$TradeShare_{ij} = \frac{DyadicTrade_{ij}}{TotalTrade_i} . \quad (2.1)$$

Значення цього співвідношення перебуває у діапазоні від 0 до 1, де 0 свідчить про відсутність імпорту або експорту між державами І і J, а 1 означає, що Держава І має міжнародні торгові відносини тільки з Державою J. На основі отриманої базової частки торгівлі вчена виводить показник значимості взаємозалежності у діаді шляхом множення частки $TradeShare$ обох держав та виділення з добутку квадратного кореня (див. формулу 2.2) [196]:

$$Salience_{ij} = \sqrt{TradeShare_{ij} * TradeShare_{ji}} . \quad (2.2)$$

Низький рівень залежності для однієї з держав понижує загальну значимість відносин. Так, виходячи з двох окремих показників $TradeShare$ для кожної з країн, виводиться загальний показник значимості для діади.

На другому етапі оцінюється симетрія двох торгових залежностей за допомогою рівняння 2.3 [196]:

$$Symmetry_{ij} = 1 - |TradeShare_{ij} - TradeShare_{ji}| \quad (2.3)$$

Якщо значення симетрії дорівнює 1, то це означає, що держави І та J абсолютно симетричні. Якщо ж це значення близьке до 0, то воно вказує на найбільш асиметричні відносини, які тільки можуть бути. Як і показник значимості, показник симетрії дійсний для діади. Третій етап розрахунку взаємозалежності полягає в об'єднанні цих двох показників економічних відносин в один [196]:

$$Interdependence_{ij} = Salience_{ij} * Symmetry_{ij} . \quad (2.4)$$

Внаслідок взаємодії двох категорій і формується явище взаємозалежності. Взаємозалежність є найвищою, коли обидві держави повністю покладаються одна на одну в торговій сфері, тобто, коли обидва показники – значимості і симетрії – близькі до 1. Менші показники значимості або симетрії зменшуватимуть загальний рівень взаємозалежності діади, а високі рівні обох показників необхідні для найвищих рівнів взаємозалежності.

Підхід Дж. Оніла і Б. Рассета до визначення категорії взаємозалежності подібний до логіки К. Барб'єрі. Спочатку вони визначили торговельну залежність Держави І від Держави J, але замість того, щоб визначити відносну активність торгівлі між двома державами по відношенню до загальних обсягів торгівлі, Дж. Оніл і Б. Рассет оцінюють залежність Держави І від Держави J щодо валового внутрішнього продукту Держави І (рівняння 3.29) [457]:

$$Depend_{ij,t} = \frac{X_{ij,t} + M_{ij,t}}{GDP_{i,t}} . \quad (2.5)$$

$Depend_{ij,t}$ – відносний показник для Держави І щодо Держави J. $X_{ij,t}$ – обсяг експорту з Держави І до Держави J у момент часу t, а $M_{ij,t}$ – обсяг імпорту в Державу І з Держави J у момент часу t. Єдиною істотною відмінністю між цим показником і показником К. Барб'єрі є використання валового внутрішнього продукту в знаменнику. У відповідь К. Барб'єрі також почала розраховувати показник TradeShare на основі ВВП, а не загального обсягу торгівлі. Дж. Оніл і Б. Рассет розглядають економічний обмін між І і J щодо загального випуску кожної держави. Потім вони окремо аналізують залежність кожної держави і визначають, яка з двох держав у двосторонніх відносинах має більшу залежність.

У таблиці 2.2. підсумовуються розглянуті концепції взаємозалежності. Хоча трактування Дж. Оніла і Б. Рассета, а також К. Барб'єрі є зрозумілишими і чіткішими порівняно з працями Р. Кеохана і Дж. Ная щодо поняття взаємозалежності, ці три підходи мають одну спільну рису. **Вони зосереджуються на тому, як саме треба інтерпретувати інтенсивність та вплив цих явищ на пари країн, але вони ігнорують причини виникнення альтернативних витрат.** На жаль, висновок Д. Болдуїна, зроблений ним у 1980 р. про те, що з концептуальної точки зору період з 1968 року зовсім мало додав до аналізу проблеми міжнародної взаємозалежності, і сьогодні не спростовано.

Таблиця 2.2

Концепції економічної взаємозалежності (ЕВ)

Автор(и)	Визначення ЕВ
А.-О. Хіршман (1945)	ЕВ є функцією тих альтернатив, між якими має обирати держава при встановленні економічних зв'язків. Відсутність альтернатив на ринку призводить до взаємозалежності. Відсутність різноманіття торгових партнерів і висока частка міжнародної торгівлі щодо загальної вартості виробництва держави посилюють проблему взаємозалежності.
Д. Болдвін (1980)	ЕВ виникає, коли взаємні витрати і вигоди від економічних зв'язків в міждержавних відносинах є вищими за альтернативні. ЕВ проявляється у вигляді взаємних альтернативних витрат. Ці витрати належать до посилення існуючих економічних зв'язків.

Р. Кеохан і Дж. Най (1989), Р.-Н. Купер (1985)	ЕВ включає в себе взаємні витратні зв'язки. Чутливість належить до короткострокових витрат на пристосування до розриву економічних зв'язків або витрат, пов'язаних з підтриманням двосторонніх економічних відносин; уразливість належить до довгострокових витрат, які виникають незважаючи на пристосування у випадку розриву економічних відносин.
К. Барб'єрі (1995)	ЕВ є функцією взаємодії між торговою значимістю та симетрією між двома державами. Торгова значимість є часткою загального обсягу торгівлі між двома державами та часткою торгівлі кожної з держав з міжнародною системою. Симетрія є функцією рівноважного значення торгівлі між двома державами.
Дж. Оніл і Б. Рассет (1997)	ЕВ є часткою торгівлі між двома державами та ВВП кожної держави.

Джерело: систематизовано автором на основі: Hirschman A. O. National Power and the Structure of Foreign Trade [Electronic resource] / A. O. Hirschman // Berkeley & Los Angeles, University of California Press. – 1969. – Mode of access: <http://www.olivialau.org/ir/archive/hir1.pdf>; Baldwin D. Interdependence and Power: A Conceptual Analysis [Electronic resource] / D. Baldwin // International Organization. – № 34. – 1980. – Mode of access: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1980\)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A%20Conceptual%20Analysis.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1980)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A%20Conceptual%20Analysis.pdf); Keohane R. Power and Interdependence [Electronic resource] / R. J. Keohane, J.-S. Nye // Longman. – 1989. – Mode of access: <http://www.inct-ineu.org.br/homolog/filipe/01-powernye.pdf>; Cooper R. Economic Interdependence and Coordination of Economic Policies [Electronic resource] / R. Cooper, P.B. Kenen, R.W. Jones // 1985. – Mode of access: <http://econpapers.repec.org/bookchap/eeeintchp/2-23.htm>; Barbieri K. Sleeping with the Enemy: The Impact of War on Trade [Electronic resource] / K.Barbieri, J. Levy // Journal of Peace Research. – № 36. – 1999. – Mode of access: <http://jpr.sagepub.com/content/36/4/463.refs>.

Торговельні відносини базуються на монополістичному контролі за ринком, що викликає переливання надлишку, створеного у залежних країнах, у домінуючі країни; фінансові відносини, з точки зору домінуючих країн, базуються на позиках й експорті капіталу, що дає їм змогу отримувати відсоткові платежі й прибутки, збільшуючи таким чином надлишок усереднені цих країн і посилюючи контроль за економіками інших країн. Втім, М. Дж.-С. Кресченці іде далі, розглядаючи визначення взаємозалежності, яке ґрунтується на витратах, що пов'язуються з припиненням економічних відносин з іншою державою. Ці альтернативні витрати виходу виникають внаслідок дії чинників як на системному, так і на національному рівнях.

Вчений К. Андерсон акцентує на важливості фактору фінансової недосконалості ринку при визначенні кількості торговельних партнерів та особливостей напрямів експорту [177]. Дослідник стверджує, а пізніше тестують власну гіпотезу про те, що більш розвинені економіки з більш низькими витратами на торгівлю є відносно більш привабливими ринками, оскільки вони пропонують транскордонним продавцям більш високий рівень прибутку. Це, в свою чергу, створює певну вибірково пріоритетність напрямків торгівлі для експортерів: вони готові обслуговувати всі країни, чий граничний рівень ринкового потенціалу є вищим за певну межу. Кредитні обмеження піднімають цю граничну межу та запобігають виходу фірм на деякі ринки, на яких вони могли б функціонувати з великою дохідністю та найбільш ефективно. Фінансово забезпечені експортери мають більшу кількість торгових партнерів та можуть дозволити собі понизити рівень вимог при виборі імпортерів особливо в секторах, які більшою мірою спираються на фінансову систему²¹.

Теорія, розвинена К. Андерсоном, базується на моделі, згідно з якою гетерогенні фірми несуть торгові витрати на кожному ринку, на який вони виходять, при цьому стикаючись з проблемами ліквідності та відчуваючи потребу фінансування частини цих витрат, які вони можуть отримати на ринку капіталу шляхом оголошення застави. Водночас виконання фінансових контрактів часом характеризується непослідовністю, що актуалізує ризики дефолту. Виробники, отже, не в змозі реалізувати всі вигідні експортні можливості через обмежений доступ до кредитів. Для максимізації загального доходу компанії збільшують кількість напрямків у порядку зменшення рентабельності, доки не вичерпають свої фінансові ресурси, втім, кредитні обмеження перешкоджають збільшенню кількості торгових партнерів країни до достатнього рівня та впливають на визначення потенційних торгових партнерів.

Теорія показує, як ці спотворення систематично змінюються в країнах-експортерах та секторах їхніх економік. Сила фінансового перешкоджання залежить від того, наскільки розвинені фінансові інститути країни-експортера. Фінансування, якого потребують фірми, а також наявність акумульованих активів відрізняються у різних галузях промисловості з технологічних причин, екзогенних з точки зору окремих виробників. Усі країни, отже, мають можливості для експорту в найпривабливіші ринки світу, але най-

²¹ На практиці експорт у найбільш успішних економіках світу справді посідає значну частку їхньої економічної діяльності, і зазвичай вони мають широке коло торгових партнерів. Наприклад, країни, які постачали свої товари за більшою кількістю напрямків у 1985 році, змогли експортувати значно більше упродовж наступних 10 років (1986-1995 роки). Їхній середньорічний приріст як експорту, так і ВВП на душу населення був теж швидший.

більш фінансово забезпечені експортери також продають свою продукцію до країн, де потенціал ринку є меншим. Важливим є те, що ці ефекти більш яскраво виражені в галузях, які вимагають масштабнішого залучення зовнішнього капіталу та в секторах, які наділені меншими матеріальними активами.

Припущення про те, що існує визначена ієрархія напрямів, яка задається розмірами ринку, торговими витратами і кредитними обмеженнями та якої чітко дотримуються експортери, знаходить підтвердження при аналізі особливостей кількісних і якісних критеріїв вибору торговельних країн-партнерів. Справді, вивчення механізмів, за допомогою яких кредитні обмеження порушують торговельну діяльність, опинилося в дослідницькому ракурсі багатьох вчених, аналіз наукового доробку яких дає змогу стверджувати, що:

- фінансово розвинені країни²² володіють порівняльною перевагою у фінансово вразливих секторах економіки;
- зменшення експорту від країни до країни падає залежно від рівня фінансового розвитку експортера, і цей ефект тим сильніше, чим вразливіше фінансовий сектор;
- кількість напрямків експорту збільшується за рівнем фінансового розвитку країни-експортера, і цей ефект виразніший саме у фінансово вразливих секторах;
- експортери дотримуються ієрархії напрямів, що визначається ринковим потенціалом, який стимулює їх продавати вироблені ними товари до країн з найбільшим ринковим потенціалом, втім, фінансово забезпечені країни можуть розширювати власну географію експорту за рахунок країн з більш низьким ринковим потенціалом.

Водночас маємо визнати відсутність єдності в інтерпретації впливу фінансового розвитку на економічне зростання. Так, Р. Лукас вважає, що роль фінансів як визначального чинника економічного зростання перебільшується [408]. Р.Кеохан переконаний, що «фінанси слідує за підприємництвом, якщо воно є провідником розвитку». Така позиція передбачає, що

²² Авторський колектив у складі вчених М. Чіаха, А. Деміргук-Кунта, Е. Феена і Р. Левін поставили за мету дослідити фінансовий розвиток економік 205 країн світу у період з 1960 до 2010 року. Серед іншого, ними було встановлено, що фінансовий розвиток як такий може визначатися як підвищення якості п'яти ключових фінансових функцій: (1) вироблення та обробка інформації про можливі інвестиції та розподіл капіталів на основі таких оцінок; (2) моніторинг фізичних і юридичних осіб та процесів корпоративного управління після надання капіталів; (3) підтримка торгівлі, диверсифікації та управління ризиками; (4) мобілізація та групування заощаджень; а також (5) спрощення процесів обміну товарами, послуг і фінансових інструментів. І саме у тому, наскільки добре надаються такі ключові послуги, і проявляється значна відмінність між фінансовими установами та ринками у різних країнах світу.

фінанси реагують на попит нефінансового сектору; самі по собі вони не є причиною економічного зростання [382]. Протилежних переконань дотримується А. Міллер, який стверджував, що факт того, що фінансові ринки сприяють економічному зростанню «є надто очевидним для того, щоб його всерйоз доводити» [433]. Втім, маємо визнати існування переважної кількості доказів на користь наявності позитивного і першорядного співвідношення між фінансовим розвитком та економічним зростанням, адже економіки з краще розвиненими фінансовими системами, як правило, демонструють швидше зростання у довготривалій перспективі.

Все це дає змогу стверджувати, що історичні форми залежності в різні історичні періоди були обумовлені:

- 1) основними формами міжнародних економічних відносин, що мають власні закони розвитку;
- 2) типом економічних відносин, що переважають у капіталістичних центрах і способами, за допомогою яких останні здійснюють експансію;
- 3) типом економічних відносин, що існують всередині периферійних країн, які перебувають у відносинах залежності у межах системи міжнародних економічних відносин, яку визначає експансія капіталізму;
- 4) специфікою активів, що належать державі.

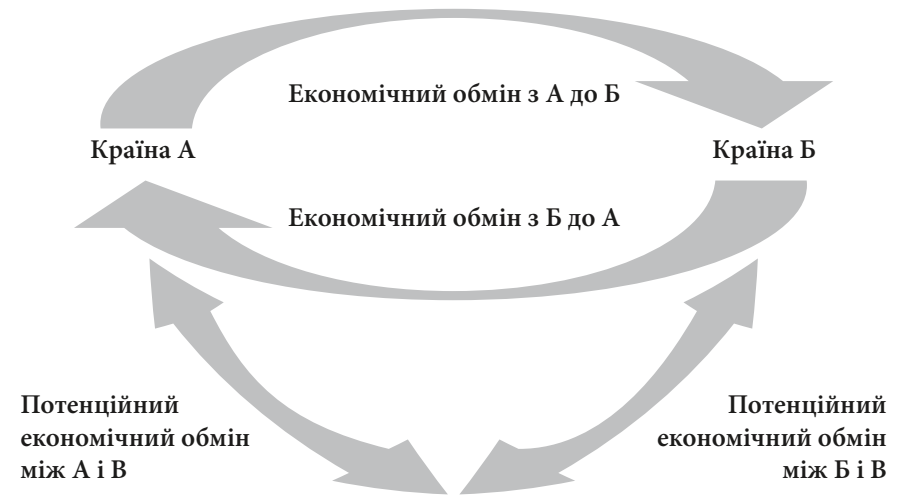
Специфічність активів належить до здатності держави пристосовувати свої чинники виробництва до нових умов тоді, коли на міжнародному ринку порушується рівновага попиту та пропозиції. З іншого боку, структура ринку визначає, як припинення економічних відносин з торговим партнером буде створювати необхідність зміни факторів виробництва.

Значима і симетрична торгівля за відсутності економічної взаємозалежності, так само як і непряма взаємозалежність, інтерпретують ситуацію, в якій спосіб структура ринку визначає здатність держави знаходити нові ринки для імпорту та експорту (рис. 2.6, рис. 2.7). Держава, яка стикається з ситуацією припинення економічних зв'язків з торговельним партнером, може знайти інших потенційних партнерів, з якими вона зможе встановити нові зв'язки. Оскільки наявність альтернативних торговельних партнерів є рідкісним явищем, розірвання існуючих торгових відносин є затратнішим.

Дослідник Дж. Гова визначає це вміння знаходити замітники на ринку як ключ до альтернативних витрат. Якщо такі замітники існують, то альтернативні витрати, пов'язані з припиненням торгівлі, будуть низькими. Фактично, це саме те, що передбачає дисперсія ринкової сили: наявність заміників для імпортних й експортних ринків. Структура ринку, що забезпечує легкий доступ до заміників, зменшуватиме будь-які потенційні економічні витрати виходу з торгових відносин.

Зображена на рисунку 2.6 схематична інтерпретація також передбачає

випадок, коли держава В – це ринок за ситуації, коли ринок не повинен був відігравати активну економічну роль у відносинах з будь-якою або обома державами, щоб вплинути на характер діади АБ.

Рис. 2.6. Симетрична торгівля за відсутності економічної взаємозалежності

Джерело: укладено автором

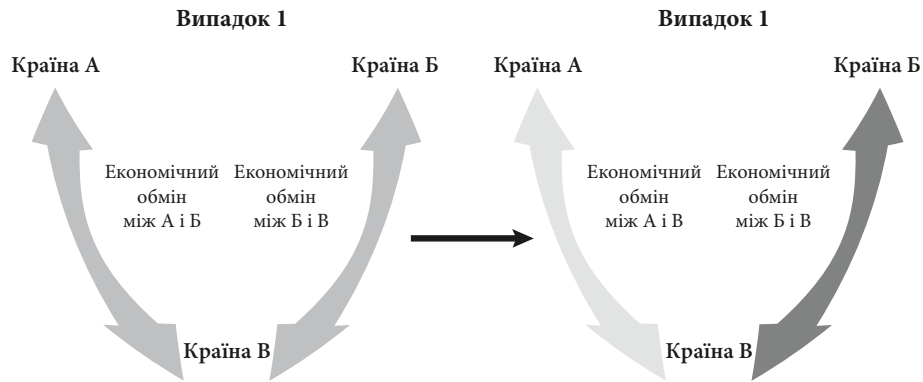
У цьому ж сценарії припустимо, що країна В активно торгує аналогічними товарами з державами А і Б. Наприклад, держава В буде імпортувати нафту з країн А і Б в обмін на капітал. Припустимо також, що держави А і Б не мають прямих торговельних відносин, які можна було б розглядати як значимі або інтенсивні. Незважаючи на відсутність прямої економічної діяльності, країни у діаді АБ можуть бути економічно взаємозалежними. У цьому випадку А і Б є взаємозалежними щодо рівня цін на товари, якими обидві ці країни торгують на ринку, тобто, з країною В.

Кожна з держав при цьому може змінити економічні відносини зі своїм конкурентом у діаді та третьою стороною. Наприклад, якщо Б приймає рішення знизити ціни на нафту, експортовану в країну В, А також має знизити свої ціни на нафту або це позначиться на її торговельних відносинах з країною В²³. Це може призвести до переходу від випадку 1 до випадку 2 на рис. 2.7.

Випадок 1 ілюструє сценарій, коли держави А і Б торгують аналогічним

²³ Це, звичайно, припускає те, що держава В має змогу збільшити поставки нафти до країни В, щоб компенсувати збільшення попиту, породжене низькими цінами.

товарам з ринком (з країною В), але не одна з одною. Випадок 2 ілюструє потенційний збиток, який В може спричинити країні А при зміні свого рівня цін і в такий спосіб отримати велику частку ринку. Якщо ж ввести до аналізу поняття ринку, можна стверджувати, що у цьому випадку А і В є взаємозалежними.

Рис. 2.7. Економічна взаємозалежність за відсутності прямої торгівлі*

*Випадок 1: Країни А і В торгують подібними товарами з країною В, але не один з одним.
Випадок 2: Країна В зменшує експортні ціни для країни В, що змушує країну В більше імпортувати з країни В, ніж з А.

Джерело: укладено автором

Для ілюстрації цього сценарію М. Брехер і Дж. Уілкенфілд наводять приклад докризових подій, пов'язаних з вторгненням Іраку в Кувейт восени 1990 року. Відомо, що війна між Іраком та Іраном спричинила зменшення видобутку нафти Іраком, що підірвало здатність країни виплачувати борги Кувейту та іншим арабським державам. Після невдалих спроб добитися скасування боргів Ірак влітку 1990 р. почав опротестовувати експортні ціни Кувейту на нафту. 28 травня 1990 р. С. Хусейн заявив, що Кувейт цілеспрямовано вдавався до надвиробництва нафти, яке спричинило зниження світових цін на нафту та на неспроможність Іраку отримувати достатні обсяги капіталу для погашення боргів. Ірак незабаром додав ще одне звинувачення щодо крадіжок Кувейтом нафти з родовищ, які перебували під міжнародним наглядом з причин розгляду питання їхньої належності тій або іншій державі. Тобто, С. Хусейн звинуватив Кувейт у демпінгуванні ринкових цін на нафту і в крадіжках нафти для підтримання такого рівня цін. Переговори були недовгими, і в серпні іракські сили вторглися у Кувейт.

Територіальна суперечка з приводу островів Бубіян і Варба, що належать

Кувейту, виникла через затяжну напруженість між державами, але саме у 1990 р. вона спалахнула внаслідок їхньої економічної взаємозалежності, що й стало беззаперечною причиною військового конфлікту. Незважаючи на те, що рівень торгівлі у цій діаді становив, за офіційними даними, менше 3% загального обсягу торгівлі кожної держави, Ірак залежав від Кувейту та інших експортерів нафти, бо Іраку необхідне було підтримання цін на нафту на такому рівні, який дав би змогу погасити борги і відновити збройні сили. Зростання видобутку нафти Кувейтом призвело до зниження цін на нафту на світовому ринку, а це, у свою чергу, зменшило вигідність експорту нафти для Іраку. У цьому прикладі ринок Кувейту є сильнішим, а Ірак є повністю залежним від доходів від нафти, а тому можемо стверджувати про високий рівень взаємозалежності. Така взаємозалежність була асиметричною, оскільки борги Іраку зробили його уразливішим до зміни цін на нафту, ніж Кувейт.

Ринкова сила ОПЕК у 1970-ті роки має вирішальне значення для розуміння того, чому Сполучені Штати Америки робили все можливе і неможливе для пошуку альтернативи нафти. Успішне функціонування на міжнародному ринку картелю ОПЕК зменшило конкуренцію між країнами-експортерами нафти на Близькому Сході, а відсутність конкуренції, в свою чергу, спричинила монопольну владу країн ОПЕК. Діючи разом, вони могли доволі встановлювати рівні пропозицій та визначати ціни на нафту. В наведеному прикладі специфічність активів пояснює, чому Сполучені Штати Америки були змушені купувати нафту за вищою ціною, а структура ринку пояснює, чому Сполучені Штати не могли звернутися до інших країн для задоволення попиту у нафті.

Подібно до того, як відсутність конкуренції серед постачальників товарів призводить до їхньої монопольної влади, дуже мала кількість споживачів може спровокувати формування моносонії. Часто вважається, що Сполучені Штати Америки є моносонією, оскільки у них найбільший споживчий ринок у світі, величезні розміри якого та значна купівельна спроможність дають змогу змінювати світові рівні цін і форми економічної взаємодії. Втім, КНР вже сьогодні окремі дослідники розглядають як великий споживчий ринок XXI століття. Так, на думку Х.-Ю. Донга і Л. Патермана [276], навіть саме очікування моносонії китайського ринку надало Китаю змогу формувати свої міжнародні економічні відносини вже сьогодні.

Отже, ринкова влада взаємодіє із специфічністю активів, внаслідок чого формуються певні невидимі межі, у яких і відбувається економічна взаємодія двох держав. Аналіз саме двосторонньої економічної діяльності у цьому контексті надає точнішу і комплекснішу інформацію про характер економічних відносин. Таким чином, економічна взаємозалежність існує,

коли наявні витрати виходу для будь-яких двох держав щодо їх економічних відносин. Ці витрати залежать від структури ринку, специфічності активів і значимості. Значимість взаємодії підсилює взаємозалежність, але тільки тоді, коли ринкові умови обмежують можливість адаптації.

Отже, найвищі форми взаємозалежності існують за умови фактичної відсутності варіантів припинення торгових відносин, затратного процесу адаптації і значимих економічних відносин. *Аналіз зв'язків між трансформацією природи економічної залежності та породжуваними нею формами прояву дає змогу стверджувати про використання механізму інтеграції як пригнічувача національних інтенцій країн.* Так, на рівні реальної інтеграції, що найчастіше обмежується інтересами суб'єктів господарювання, можемо просежити залежність на рівні *ресурсів, факторів виробництва та торгівлі.* У контексті ж розгляду засад економічної інтеграції маємо справу з конфігурацією *інституційних, інтеграційних і цивілізаційних складових* (рис.2.8).

Економічна взаємодія інтерпретується нами як форма взаємовигідного або вимушеного співробітництва, що реалізується здебільшого через торговельні канали. Зазвичай економічна взаємодія не має жорстких установлених вимог і дає змогу її суб'єктам реалізовувати аналогічні інтереси за рахунок заміни одних учасників на інших навіть у короткостроковій перспективі.

Економічний взаємозв'язок пропонуємо розглядати як ситуацію, за якої окрема держава зазнає впливу зворотного зв'язку результатів власної політики щодо інших країн або регіонів світу. Втім, характер взаємозв'язку не носить граничного характеру і може змінюватися в середньо- та довгостроковій перспективі без нанесення істотних втрат його учасникам.

Економічна взаємозалежність, на нашу думку, асоціюється зі станом взаємної відповідальності, нерозривності економічних процесів між учасниками взаємодії, яка характеризується більш високим рівнем інституційного оформлення. Більше того, вона зачіпає інтереси не лише суб'єктів господарювання, держав, але й націй.

Економічна взаємозалежність, за запропонованою логікою міркувань, найчастіше є проявом посилення інтеграційних процесів і наслідком глобалізації. Оскільки здебільшого економічна взаємозалежність провокує політичні дискусії та коригує колективну свідомість, вона, у підсумку, екстраполюється на інші сфери співпраці, додаючи до вже існуючих джерел залежності її макроекономічний вимір з *монетарною, борговою, фіскальною складовими, абсолютизуючи її глибину і прояв на інституційному та політичному щаблях.*

Рис. 2.8. Трансформація форм економічної залежності у контексті глобалізації

Джерело: розроблено автором

Оспівані можливості глобалізації
спрямовані на еліти, які вже встигли
ними скористатися

А.С. Панарін

2.2. Структурні регулятори зростання у відносинах міжкраїнової залежності

Аналізуючи процес формування світової економіки, що вбирає в себе національні господарства, світовий ринок товарів, капіталів і навіть робочої сили, ми бачимо, що відносини на цьому ринку є нерівними і складними – нерівними, бо розвиток одних складових системи здійснюється за рахунок інших. Для залежних країн ці відносини означають експорт прибутків і відсоткових платежів, що сприяє виведенню частини надлишку, створеного всередині країни і втраті контролю за виробничими ресурсами [95, с. 24-32].

Щоб залежна країна дозволила такі не вигідні відносини, їй необхідно створити значний надлишок, але не завдяки розробці високих технологій, а завдяки надзвичайній експлуатації робочої сили. Як наслідок, країна обмежує розвиток власного внутрішнього ринку, технічні й культурні можливості, а також погіршує моральне і фізичне здоров'я громадян. Р. Кеохан і Дж. Най називають це складним розвитком, оскільки він є поєднанням усіх диспропорцій і перетіканням ресурсів з найнерозвиненіших і залежних секторів до найрозвиненіших і домінуючих, що пояснює нерівність, поглиблює її та перетворює у необхідний структурний елемент світової економіки.

Історичний аналіз дав Т. Дос Сантосу змогу виділити три типи структурної залежності: колоніальну, фінансово-промислову та нео-залежність за участю ТНК [277, р.233] (табл. 2.3).

Звертає на себе увагу також той факт, що кожна з наведених форм залежності відповідає ситуації, що обумовлює не лише міжнародні відносини цих країн, але й їхню внутрішню структуру, що характеризує спеціалізацію виробництва, форми накопичення капіталу, тип відтворення економіки, а також їхню соціальну і політичну структури.

Так, за формою колоніальної та фінансово-промислової залежності відбувалась орієнтація на виробництво експортних товарів (золото, срібло, тропічна продукція в епоху колоніалізму; сировинні товари і сільсько-господарська продукція в епоху фінансово-промислової залежності).

Отже, виробництво визначалося попитом у державі-гегемоні. Структура виробництва країни характеризувалася закріпленою спеціалізацією і політичну структури.

Таблиця 2.3

Характеристика структурної залежності за Т. Дос Сантосом

Тип структурної залежності	Характеристика структурної залежності	Вектор виробничої орієнтації
1	2	3
Колоніальна залежність	За своєю природою є експортом товарів, коли комерційний і фінансовий капітал разом з колоніальною державою визначають економічні відносини між європейськими країнами і колоніями шляхом утримання монополії на торгівлю, а також монополії метрополії на землю, природні ресурси, робочу силу (кріпаків і рабів) у колонізованих країнах.	Орієнтація на виробництво експортних товарів. В епоху колоніалізму – золото, срібло, тропічна продукція. Структура виробництва країни характеризувалася закріпленою спеціалізацією і монокультурністю у цілих регіонах. Експортно орієнтовані галузі; натуральне господарство, що забезпечувало експортоорієнтовані галузі робочою силою за сприятливої міжнародної кон'юнктури і куди переміщувався надлишок робочої сили під час несприятливої кон'юнктури на міжнародних ринках.
Фінансово-промислова залежність	Утвердилася у кінці дев'ятнадцятого століття і характеризувалася концентрацією значного капіталу у державах-гегемонах та експансією цього капіталу за кордон шляхом здійснення інвестицій у виробництво сировинних товарів і сільськогосподарської продукції для споживання у державах-гегемонах. Виробнича структура у залежних країнах все більше концентрувалася на виробництві товарів на експорт, що давало привід називати ці країни «експортними економіками».	Орієнтація на виробництво експортних товарів. В епоху фінансово-промислової залежності - сировинні товари і сільськогосподарська продукція. Структура виробництва країни характеризувалася закріпленою спеціалізацією і монокультурністю у цілих регіонах. Структуру виробництва становлять експортоорієнтовані галузі; тваринництво і деякі обробні галузі промисловості, які залежали від галузі, що орієнтована на експорт, якій вони продавали свою продукцію.
Залежність за участю ТНК	Форма залежності, що утворилася у післявоєнний період, характеризується участю ТНК, які інвестували кошти в галузі промисловості, спрямовані на внутрішній ринок країн, що розвиваються.	Ця форма залежності є за своєю суттю технологічно-виробничою. Орієнтація на потреби міжнародного ринку товарів і капіталів. Структуру виробництва становлять експортоорієнтовані та імпортозаміщувальні галузі. Можливість нового інвестування залежить від наявності фінансових ресурсів в іноземній валюті для купівлі обладнання і вторинної сировини, що не виробляється всередині країни.

Джерело: Dos Santos T. The Structure of Dependence / T. Dos Santos // The American Economic Review. – 1970. – Vol. 60. – No 2. – P. 231-236.

Так, за формою колоніальної та фінансово-промислової залежності відбувалась орієнтація на виробництво експортних товарів (золото, срібло, тропічна продукція в епоху колоніалізму; сировинні товари і сільськогосподарська продукція в епоху фінансово-промислової залежності).

Отже, виробництво визначалося попитом у державі-гегемоні. Структура виробництва країни характеризувалася закріпленою спеціалізацією і монокультурністю у цілих регіонах (зокрема, у Карибському басейні, північно-східній Бразилії тощо). Поряд з експортоорієнтованими галузями розвивалися доповнювальні виробництва (зокрема, тваринництво і деякі обробні галузі промисловості), що залежали від галузі, орієнтованої на експорт, якій вони продавали продукцію. Розвивалося також натуральне господарство, що забезпечувало експортоорієнтовані галузі робочою силою за сприятливої міжнародної кон'юнктури і куди переміщувався надлишок робочої сили під час несприятливої кон'юнктури на міжнародних ринках²⁴.

Дж. Гі у праці «Міркування щодо торгівлі і навігації у Великобританії», датованій 1729 р., зазначав таке: «Всім неграм має бути заборонено ткати як бавовну, так і вовну, а також прясти і чесати вовну, а також працювати на будь-якій залізній мануфактурі за винятком виробництва чавуну у виліваннях або заліза у брусках; їм також має бути заборонено працювати на

²⁴ Ендогенний розвиток був історичною специфічною особливістю процесу накопичення капіталу в капіталістичних центрах. Розвиток, отже, визначався здебільшого динамікою внутрішніх суспільних відносин, які підкріплювалися зовнішніми зв'язками, які мали слугувати першим. Водночас на периферії процес накопичення капіталу був результатом розвитку центру. Самостійний розвиток, на думку С. Аміна, передбачає п'ять основних умов накопичення:

1) місцевий контроль над відтворенням робочої сили, що вимагає на першому етапі адаптації державної політики, яка б забезпечувала сільськогосподарський розвиток, здатний до виробництва продуктів у достатній кількості і за цінами, що відповідають доходності капіталу. На другому етапі слід забезпечити умови, за якими масове виробництво сплачуваних товарів могло б слідувати одночасно за зростанням капіталу і заробітної платні;

2) місцевий контроль над централізацією «надлишку», який вимагає не лише формального існування національних фінансових інститутів, але й їхньої відносної автономії щодо потоків транснаціонального капіталу, гарантуючи національну спроможність до здійснення інвестицій;

3) місцевий контроль над ринком, переважно, збереженим для національного виробництва, навіть за відсутності високих тарифів або іншого захисту і додаткових можливостей забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку, щонайменше, в кількох сферах;

4) місцевий контроль над природними ресурсами, який вимагає, крім формальної державної власності, здатності держави використовувати їх або зберігати як резерви. У країнах-експортерах нафти, які не можуть зупинити видобуток і експорт, такого контролю немає;

5) місцевий контроль над технологіями: незалежно від того, місцевого вони виробництва або імпортовані, вони можуть бути швидко відтворені, тому слід необмежено імпортувати необхідні ресурси (устаткування, ноу-хау) [29, с.276].

виробництві шляп або шкіри будь-якого виду. Слід усвідомити: якщо вони організують мануфактури, то уряду доведеться зупинити їхній прогрес. І не можна очікувати, що зробити це буде так само легко, як і зараз».

Ця цитата, на переконання Е. Райнерта, вражає своєю відвертістю, адже в ній незауважено визнається, що мета визначеної політики – утримати колонії на рівні постачальників сировинних товарів. Колоніям завжди заборонялося розвивати власну обробну промисловість з тим, аби вони могли зосередитися на постачанні сировинних товарів. Погоджуючись з В. Зомбартом в частині того, що основою капіталізму є саме індустріалізація, Е. Райнерт у забороні колоніям йти її шляхом вбачає причину їхнього приречення на бідність [86, с.197].

Більше того, деіндустріалізація може призвести до наслідків, протилежних розвитку, – регресу й економічної примітивізації. Серед іншого, цьому сприяє ефект Ванека-Райнерта, згідно з яким штучно запроваджена вільна торгівля відразу руйнує найрозвиненіші економічні сектори найнерозвиненіших країн, що торгують. Коли спіраль багатства, заснована на зростаючій віддачі, починає розкручуватися у зворотний бік, на задвірках світу відбувається деіндустріалізація, розпад сільського господарства і скорочення населення, інспіроване еміграцією в країни, де можлива діяльність зі зростаючою віддачею.

У часи Дж. Гі економісти знали, що робити, якщо колоністи встановлювали зв'язок між своєю бідністю і заборонаю на промислове виробництво. Е. Райнерт аргументовано доводить, що дозвіл вільно експортувати продукти сільського господарства ставав дієвим засобом їхнього маніпулювання. «Оскільки люди на плантаціях, спокусившись можливістю вільно продавати свої продукти по всій Європі, з головою занурювалися в їхнє вирощування з метою задоволення зростаючого попиту, вони відволікалися від мануфактур, і це було саме те, чого від них чекали метрополії», писав М. Деккер в «Есе про причини занепаду міжнародної торгівлі» у 1744 р. Вражає те, що ця цитата не втратила актуальності й нині, коли деіндустріальні бідні країни, захоплюючись можливістю вільно експортувати сільськогосподарську продукцію в Європу і США не переймаються проблемою індустріалізації, ігноруючи той факт, що жодній країні світу ще не вдалося розбагатіти шляхом постачання за кордон продовольчих товарів за відсутності власного промислового сектора. Більше того, на переконання Е. Райнерта, ризикує законсервуватися ситуація, за якою багаті країни будуть купувати продовольчі товари, вироблені настільки бідними людьми, які навіть не матимуть змоги їх споживати [86, с.198].

Іспанія, яка була деіндустріалізована потоками золота і срібла з Нового світу, зуміла на початку XVIII ст. відновити промисловість, втім, вона була

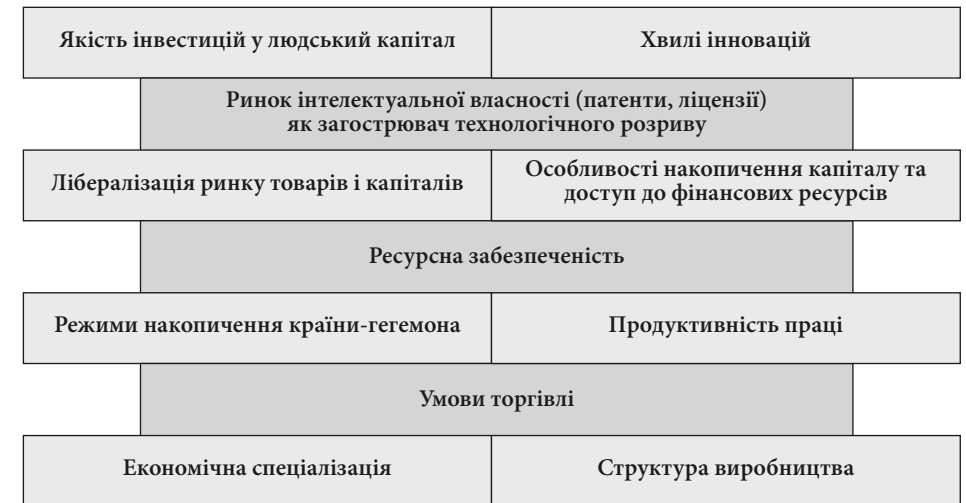
поставлена в умови, які передбачали зниження рівня протекціоністських тарифів під час мирних перемовин після війни за іспанську спадщину з Нідерландами в Утрехті у 1713 р. Відразу потому в Іспанії розпочалася нова хвиля деіндустріалізації, внаслідок чого населення занурилося в зuboжіння. Коментуючи приклад Іспанії, німецький економіст І.Г. Готтлоб фон Юсті у 1750 р. передбачав, що всі країни, які вимушені виробляти винятково сировинні товари, мають усвідомити, що в такий спосіб їх насильно утримують у бідності. Втім, як справедливо акцентує Е. Райнерт, І.Г. Готтлоб фон Юсті не міг передбачити, що А. Сміт і класичні англійські економісти розроблять економічну теорію, яка етично виправдає колонізаторів, коли шляхом теоретичної абстракції ними буде переконливо доведено, що одні країни мають опікуватися обробною промисловістю, а інші – сировинними матеріалами (а оскільки А. Сміт зробив мірою всього працю, то з'ясувалося, що країнам, які ще не індустріалізовані, немає жодного сенсу це робити).

Згідно зі смітовською теорією і поглядами класичних англійських економістів, американські колонії і країни Європи вчинили б помилково, вирішивши наслідувати приклад Англії в індустріалізації. Як і адепти глобалізації, А. Сміт переконував, що щойно ринок отримує повну свободу, в світі відразу запанує економічна гармонія: Англія зможе імпортувати сировину зі всього світу, а в обмін експортувати промислові товари. Тут слід акцентувати увагу на тому факті, що жодна європейська держава не притримувалася таких вказівок. Так, норвезький економіст А.М. Швейгард переконував, що країну слід активно індустріалізувати, а економічні дебати зосереджувалися винятково у площині встановлення балансу між державною і приватною діяльністю. Більше того, в просуванні ідеї глобалізації з боку США можна простежити певну схожість з поведінкою Англії у ХІХ ст. попри те, що ще сто років тому Сполучені Штати Америки свідомо чинили опір ідеям вільної торгівлі, активно просуваючи пропозиції О. Гамільтона щодо захисту власної промисловості з метою індустріалізації [86, с.199-200].

Хоча структурні недоліки країн-виробників сировини були зрозумілими упродовж більшої частини ХХ ст., все ж не зовсім чітким залишається розуміння того, чому економічна концентрація у сировинних секторах, як правило, може бути прирівняна до недорозвиненості без урахування конкретних умов економічного розвитку у тому ж ХХ ст. **Ми припускаємо, що те, що постає перед нами як структурні зв'язки між виробництвом сировини і периферизацією – це лише підсумок певної реструктуризації світової економіки минулого століття.**

Більше того, визнаючи мінливість економічного середовища і модифікацію механізмів його трансформації, ми наполягаємо, що структурна залеж-

ність за тих чи інших історичних реалій загострювалась у формі ресурсної і технологічної залежностей, будучи інспірованою такими факторами: економічною спеціалізацією; структурою виробництва; продуктивністю праці; умовами торгівлі; режимами накопичення країни-гегемона; ресурсною забезпеченістю; особливостями накопичення капіталу та доступу до фінансових ресурсів; лібералізацією ринку; функціонуванням ринку інтелектуальної власності; хвилями інновацій; інвестиціями у людський капітал (рис.2.9).

Рис. 2.9 Детермінанти структурної залежності

Джерело: укладено автором

Об'єктивна оцінка економічних можливостей, що змінювалися упродовж ХІХ і ХХ століть для країн, які спеціалізуються на виробництві товарних культур і видобутку сировини, вимагає розуміння того, як вона трансформувалася відповідно до макроекономічних умов капіталістичної світової економіки за цей час. Фундаментальне дослідження Дж. Аррігі «Протяжне двадцяте століття» [182] містить корисні точки зору для визначення того, як ці умови були змінені. Дж. Аррігі розробив певні межі, що показують, як історія капіталізму²⁵ впродовж свого існування характеризується правонаступництвом держав-гегемонів, кожна з яких повинна була визначити і вжити конкретні зусилля для контролю режимів накопичення капіталу у світовому масштабі. Кожен наступний «режим накопичення» приймав специфічні переваги періоду криз і потрясінь у світовій економіці

й одночасно з реструктуризацією і реорганізацією світової системи отримували користь.

«Стратегії і структури, через які провідні установи сприяють, організовують і регулюють розширення або реструктуризацію капіталістичної світової економіки є тим, що ми будемо розуміти під режимом накопичення у світовому масштабі» [182, р.123]. Відносно нещодавніх режимів такого типу містять:

- англо-центричні режими дев'ятнадцятого і початку двадцятого століть;
- конкурентноорієнтовані режими США середини-кінця ХХ століття;
- нові режими, що, ймовірно, будуть зосереджені у Східній Азії, найімовірніше, у Китаї.

У ХІХ столітті саме Великобританія задавала тенденції розвитку світової економіки, зосереджуючи основну увагу на перевагах британської економіки, але упродовж ХХ століття Сполучені Штати Америки перехопили ініціативу й почали використовувати власну позицію сили для структурування світової економіки з урахуванням економічних і політичних інтересів США.

В. Геєць, В. Семиноженко, коментуючи підхід Дж. Аррігі, наголошують на тому, що кожен крок уперед шляхом інтерналізації витрат, що розпочинався новою гегемонією, вів також до відродження тих структур і практик влади, які раніше були скасовані попередніми гегемоніями. Так, інтерналізація оборонних витрат, що відрізняла голландську гегемонію від гену-

²⁵ Л. Рейснер виокремлює три групи країн, в яких розвиток капіталізму відбувався в істотно відмінних історичних умовах і в неоднаковому міжнародному контексті: 1) країни, для яких була характерна стійка позитивна кореляція внутрішніх і зовнішніх факторів, яка створювала сприятливе середовище для генезису капіталізму; 2) країни (народи), які відчували історично суперечливий вплив внутрішніх і зовнішніх обставин, від яких залежить формаційний процес, але спільна тенденція дає перевагу в них системоутворюючим силам і механізмам; 3) країни, або етно-соціальні спільноти, в яких поєднання внутрішніх і зовнішніх умов таке, що навіть проникнення в їхній ендогенний пласт капіталу і капіталістичних відносин, а також їхні включення на особливих умовах у світове співтовариство, не можуть гарантувати прогресуючого розвитку капіталізму і перетворення домінуючих традиційних і перехідних відносин. Г. Аніліоніс і Н. Зотова запропонували умовне позначення зони поширення першої групи держав зоною активного розвитку, другої групи – перехідною зоною, третьої – зоною пасивного розвитку капіталістичних відносин. Така умовна й узагальнена фрагментація дає змогу виокремити спільний напрямок протягом всього періоду розвитку капіталізму, починаючи з його зародження. До початку ХХ ст. перша група країн безперервно поповнювалася за рахунок другої. Прикметно, що жодна з них, потрапивши в поле активної зони, не покинула її. Друга група відповідно зменшилась абсолютно і відносно. При цьому перехід з останньої групи в проміжну аж до періоду деколонізації продемонструвала лише Японія. Третя ж група зростала найбільш активно як за рахунок нових колоніальних володінь, так і завдяки втраті економічної суверенності і потрапляння в зону сильної міжнародної залежності за формального збереження політичного суверенітету. [1, с.224]

езької, відродила стратегії і структури венеціанського державно-монополістичного капіталізму, що свого часу були усунені генуезьким режимом накопичення капіталу. Аналогічно інтерналізація виробничих витрат британською гегемонією, яка відрізняла її від голландської, викликала до життя, нехай у нових і більш складних формах, стратегії і структури як генуезького космополітичного капіталізму, так й іберійського територіального експансіонізму. Те ж саме повторилося і з підйомом та експансією американської гегемонії, яка інтерналізувала трансакційні витрати, відродивши у нових і більш складних формах стратегії і структури голландського корпоративного капіталізму²⁶ [24, с.76-77].

Українські вчені продовжують аналіз режимів накопичення, наголошуючи на тому, що якщо за генуезької гегемонії світ був «відкритий», то за британської він був «завойований». Голландську й американську «корпоративно-національні» гегемонії, на їхню думку, правильно інтерпретувати як інтенсивні тому, що вони здійснювали скоріше просторову консолідацію, а не географічну експансію капіталістичної світ-системи²⁷. Сам історичний розвиток капіталізму як світ-системи ґрунтувався на створенні усе більш могутніх космополітично-імперських (або корпоративно-національних) блоків владних і підприємницьких структур, які володіють можливістю розширювати (або поглиблювати) функціональний або просторовий масштаб капіталістичної світ-системи. Однак, чим могутнішими ставали ці блоки, тим коротше виявлявся життєвий цикл гегемоній, котрі вони породжували. Тобто, скорочувався час, упродовж якого нова гегемонія народжувалася з кризи попередньої, досягала вищої точки у своєму розвитку і потрапляла у занепад [24, с.77-78].

Межі, встановлені Дж. Аррігі, є корисними для вивчення того, в який спосіб структура Британо-центричної світової економіки ХІХ століття відкрила простір для розвитку країнам-виробникам сировинних матеріалів, тоді як структура ХХ ст., в якій світ-економікою стали США, обмежила такі

²⁶ Подібне повторюване відродження раніше переборених стратегій гегемонії, на думку Дж. Аррігі, задає рух від «космополітично-імперських» організаційних структур до «корпоративно-національних» і назад. При цьому перші залишаються типовими для «екстенсивних» гегемоній (як генуезько-іберійська і британська), а другі — для «інтенсивних» (подібних голландській та американській). Генуезько-іберійську і британську «космополітично-імперські» гегемонії Дж. Аррігі називає екстенсивними, тому що на них лежить відповідальність за велику частку географічної експансії світ-системи модерну.

²⁷ В епоху голландської гегемонії світ, раніше «відкритий» здебільшого іберійськими партнерами Генуезької республіки, був консолідований у систему транзитної торгівлі й акціонерних товариств, центр якої перебував в Амстердамі. За американської гегемонії світ, «підкорений» в основному британцями, був консолідований у систему національних держав і транснаціональних корпорацій із центром у США.

можливості. Використовуючи порівняльний аналіз режимів накопичення США і Великобританії, ми також можемо висунути й прийняти обґрунтовані прогнози щодо структурних можливостей та обмеження природних ресурсів багатих країн, які можуть зіткнутися у XXI столітті з Китаєм у центрі економічного режиму накопичення.

Якщо завоювання колоніальних територій і не було першочергово ініційоване прагненням доступу до закупівель сировини на сприятливих умовах, втім, об'єктивно це було економічно необхідним з позиції Великобританії, оскільки в такий спосіб вона забезпечувала надсприятливі умови міжнародної торгівлі. На думку Е. Хобсбаума [359], основною метою колонізації Британією було забезпечення контролю над різними зонами суші і моря, які були необхідні для підтримки і розширення британської глобальної мережі комерційних і морських інтересів. У свою чергу, це також вимагало створення глобальної мережі вугільних станцій для підтримки пароплавів, що доставляли сировину і продукти харчування, управління морськими шляхами на Схід через Суецький канал. Зокрема, доступ до Індії мав вирішальне значення для британської влади і необхідності контролювати не тільки короткі морські маршрути на субконтиненті (Єгипет, Близький Схід, Червоне море, Перська затока і Південна Аравія), а й протяжні морські сполучення (мис Доброї Надії, Сінгапур) та весь Індійський океан, у тому числі, найважливіші сектори Африканського узбережжя і його внутрішніх районів.

У цьому сенсі геополітичні інтереси Великобританії у XIX ст. і на початку XX ст. мали тривалий вплив на соціально-економічну структуру колоніальних територій, що могло бути причиною відносної розбіжності у рівні виробництва між країнами, які виробляли в основному сировинні матеріали, і Сполученими Штатами Америки з Австралією. Ці території були використані Великобританією для створення власних стратегічних торгових маршрутів.

На відміну від Великобританії стратегія розвитку США містить підхід до торгівлі й інвестицій, що підвищує ймовірність відставання у розвитку країн, які спеціалізуються на видобутку сировини. Режим США передбачає отримання конкурентних переваг у відносинах з іншою частиною світової економіки і, зокрема, країнами-виробниками сировини. Як встановили Г. Арігі, Б. Сільвер і Б. Брюер [181], США, забезпечені значною територією і багатими природними ресурсами, виходячи з континентальних розмірів її економіки і вертикально інтегрованої транснаціональної структури корпорацій, могли б використовувати кошти, крім односторонньої політики вільної торгівлі, щоб стати центром світової економіки. На думку С.Банкера і П. Сісантела [229, р.127], саме ці переваги дали США змогу перетворитися

на великого виробника сировинного матеріалу і центру технологічних інновацій у сировинних галузях. Розвиток у США сировинних галузей згодом призвів до того, що країна стала світовим лідером у виробництві.

На початку XX ст. США були конкурентоспроможним виробником на світовому ринку товарів, починаючи від нафти і зерна, міді і бавовни [530, р.147]. Останні дані показують, що сировина залишається значним джерелом експорту США як найбільшого виробника й експортера зерна упродовж більшої частини XX століття [458]. Справді, в той час, як виробництво сировини підтримало зростання американської економіки і високої продуктивності сировинних галузей, зросла і конкуренція серед менш продуктивних країн-експортерів сировини за доступ до ринків, що викликало погіршення умов торгівлі для цих країн. Наприклад, в тому, що стосувалося виробництва зерна, спостерігалися такі тенденції: субсидії і висока продуктивність дали змогу американським виробникам витіснити інших виробників на світовому ринку, бо вони могли експортувати надлишок зерна за заниженими цінами [587, р.324]. Дешевий американський експорт зерна, на переконання Ф. МакМічела, був пов'язаний з економічним спадом багатьох країн з низькими доходами у сільськогосподарському секторі [428, р.133].

США залишаються найбільшим виробником сільськогосподарської і мінеральної сировини, але рівні споживання сировини на душу населення досить високі, що призводить до того, що Сполучені Штати Америки також імпортують велику кількість самої сировини. Збільшення імпорту сировини у США, однак, не поліпшує розвиток торгівлі країн-експортерів сировини. А. Чандлер наполягає, що американські корпорації «вертикально інтегрованих багатонаціональних структур» забезпечили конкуренцію у всіх аспектах виробництва сировини у всьому світі, що скоротило можливості інших країн отримувати вигоду від використання їхніх національних ресурсів [247, р.473]. Наприклад, американські нафтові компанії змогли використовувати золотовалютні резерви, отримані від торгівлі нафтою, через сприятливі інвестиційні угоди. Укладені контракти призначені передусім сприяти американським нафтовим компаніям і мінімізувати прибуток приймаючої країни або території. Наприклад, Дж. Філіп зазначає, що американські нафтові компанії у Венесуелі у 1930-х рр. мали у п'ять разів більше прибутку за барель видобутої нафти, ніж уряд Венесуели [475, р.113].

Навіть після того, як у багатьох країнах націоналізували видобуток нафти, упродовж 1970-х років американські нафтові компанії зберегли технологічні переваги у розвідці і бурінні, а також у відносно високих можливостях транспортування сирої нафти²⁸. Замість того, щоб підтримувати розвиток інших країн як незалежних виробників сировини шляхом надан-

ня доступу до своїх ринків, капіталу, технологій і знання, США присвоїли велику частку доданої вартості в іноземному виробництві сировини, водночас конкуруючи на експортних ринках сировинних матеріалів. По суті, економіка США розвивалася шляхом інтенсивного видобутку сировини, організованого великими транснаціональними корпораціями, які спеціалізуються на всіх аспектах виробництва сировини і торгівлі. Ця економічна структура залишає мало простору для появи конкурентних сировинних галузей в інших країнах.

Звичайно, найчастіше, особливо після закінчення холодної війни, втручання уряду США в економіку країн-виробників сировини мало економічні інтереси. Це особливо важливо у випадку з країнами, де американські військові підтримують доступ американських нафтових компаній до іноземної нафти. Війна в Іраку, як зазначає Е. Крамер [387], безпосередньо пов'язана з нафтовими інтересами, й останні угоди з іракським урядом щодо буріння доводять, що американські нафтові компанії зараз в авангарді гонитви за доходи від продажу нафти. Порівняно з Англією, яка вела воєнні дії за кордоном упродовж XIX ст. передусім з метою захисту торгових шляхів, дії США у багатьох випадках безпосередньо пов'язані з закупівлею сировини і захистом інвестицій США у видобуток ресурсів. У цілому, торговельна й інвестиційна політика Великобританії у XIX ст. відкрила можливості для економічного розвитку багатих сировиною країн, торгової й інвестиційної політики. Політика ж США дала змогу американській економіці зберегти лідируючі позиції у світовій економіці у XX ст., обмежуючи можливості для вертикальної мобільності сировини багатьох країн.

В. Геєць і В. Семиноженко, викладаючи підхід Дж. Аррігі, узагальнюють особливості криз гегемонії через характеристику трьох тісно пов'язаних один з одним процесів:

- 1) інтенсифікацію конкуренції як внутрішньогалузевої, так і між країнами;
- 2) ескалацію соціальних конфліктів;
- 3) неминуче виникнення нових претендентів на гегемонію.

На думку дослідника, та або інша комбінація зазначених процесів може бути знайдена в обох минулих циклах гегемонії: у переході від голландського режиму до британського і від британського до американського. Дж. Аррігі переконаний, що ті ж самі процеси можуть бути знайдені і в ході теперішньої заміни американської гегемонії чимось іншим, поки ще невідомим [24, с.78]. Фінансові експансії, котрі ініціюють держави-гегемони

²⁸ За даними ОЕСР на 2010 р., США переробляють понад 20 % нафти у світі, що більше, ніж у будь-якій іншій країні. З іншого боку, Саудівська Аравія – найбільший у світі виробник нафти, переробляє тільки 2,3 % світової нафти.

наприкінці свого лідерства, спочатку дають змогу утримувати ситуацію під контролем, тимчасово зміцнюючи їх міць.

Однак, самі фінансові експансії в остаточному підсумку саме й зміцнюють сили, орієнтовані на зміну існуючої системи гегемонії, посилюючи й поглиблюючи масштаби конкуренції між країнами, провокуючи соціальні конфлікти і викликаючи перетікання капіталу в нові економіки, що розвиваються, де його вдається розмістити з більшими гарантіями або з більшою прибутковістю, ніж у межах діючої структури домінування. Дж. Аррігі підкреслює, що «фінансова експансія останніх трьох десятиліть, центр якої перебуває в Сполучених Штатах, має риси, які разюче зближують її не тільки із британською фінансовою експансією кінця XIX і початку XX століть, але й із голландською експансією середини XVIII сторіччя. І це дає змогу вважати сьогodнішню експансію і супроводжуюче її зростання американської сили провісниками кризи гегемонії, що можна порівняти з тими, які вже мали місце 100 й 250 років тому» [24, с. 78].

Аналіз переконливо засвідчує, що структура світової економіки формується інтересами гегемона²⁹ режиму накопичення, якими були свого часу Великобританія, Сполучені Штати Америки і Китай, – різними країнами із значним економічним, соціальним і географічним дисонансом. Інновації цих країн використовуються для досягнення і підтримки власних позицій у центрі світової економіки, і система капіталістичного творчого руйнування відображає ці відмінності. Великобританія, невелика острівна держава з більш високою продуктивністю у текстильній промисловості, ніж будь-яка інша країна того часу, створила світову торговельну мережу і відкрила свої кордони для отримання потоків сировини з усього світу. Сполучені

²⁹ Гегемонія США припускала проголошену, але не усвідомлену відповідальність за весь світ (на відміну від вікторіанської Британії, де ми маємо справу з усвідомленою, але не проголошеною глобальною відповідальністю). У цьому сенсі американська світова держава, що виникла після 1945 року, є, за висловом низки авторів, «імперією, яка сама себе заперечує». Ключовим фактором успіху виявлялася здатність США ефективно мобілізувати власні та міжнародні ресурси для вирішення глобальних завдань капіталістичної реконструкції. При цьому дуже важливо, що Америка, незважаючи на декларовану її лідерами ідеологію вільного ринку, стала гегемоном саме в епоху регульованого капіталізму і, значною мірою, в процесі формування цієї регульованої економіки. Здатність ідеологічного апарату американської еліти представити досягнення держави у вигляді досягнень вільного ринку є одним з головних секретів успіху. Так, Інтернет та інші інформаційні технології, розроблені військово-промисловим комплексом на гроші платників податків США, пред'являлися суспільству і світу як доказ життєздатності приватної ринкової ініціативи. Втім, американська економіка, в тому вигляді, в якому вона склалася до кінця XX століття, справді є ринковою, але лише в тому сенсі, що вся міць держави і всі його структури регулювання та управління спрямовані на підтримку приватного інтересу корпорацій і ринку [Кагарлицкий, стр.641].

Штати Америки скористалися попитом Великобританії на сировину у XIX ст. і згодом стали одним з найбільших інноваційних центрів її світового видобутку і високої продуктивності сільського господарства у XX ст. США - інноваційна державна з олігополістичною структурою бізнесу – максимізує свої доходи від глобального сировинного виробництва і споживання й ефективно витісняє інших виробників сировини. Китай має конкурентні переваги у трудомісткості виробництва.

Такі зміщення інновацій та світової економічної структури мали виражений вплив на можливості економічного поступу країн-виробників сировини. Умови моделей торгівлі підтверджують думку, що це була загальна тенденція, в якій країни, що виробляють сировину, швидше економічно розвивалися у XIX ст. і на початку XXI ст., ніж вони розвивалися у XX ст. Втім, як наполягає А. Боніні [213], такий аналіз вказує лише на те, що шанси вертикальної мобільності краще за умов, коли світова економіка структурована за взаємодоповнюючим режимом накопичення, як у випадку Британії або КНР, ніж перебуваючи під конкурентним режимом, як у випадку Сполучених Штатів Америки. Втім, на нашу думку, не слід ігнорувати комплекс інших вихідних умов, які визначають економічний результат певної країни у певний момент часу як додатку до структури світової економіки, зокрема, особливості конкретних видів сировини, національних соціальних й економічних структур та інститутів, геополітичних відносин.

Маємо переконання, що виробництво сировини мінімізує шанси менш розвинених країн на достойне місце у суперництві з розвиненими країнами. Водночас, визнаючи, що структура світової економіки не є статичною, а демонструє різні типи економічних можливостей залежно від характеристик провідних режимів накопичення, переконані, що нерівність у багатстві народів не може бути вирішена простим переходом країни з низького рівня доходів сировинних галузей, особливо у XXI ст., коли світова економіка дає їм змогу накопичувати багатства шляхом додаткових торговельних відносин. Втім, все ж очевидним є те, що сировинні матеріальні багатства не можуть бути прирівняні до периферизації у світовій економіці.

Такі міркування продовжуємо виокремленням, з посиланням на А.Е. Караму [378], чотирьох факторів-обмежувачів розвитку внутрішнього ринку, які зводяться до констатації таких фактів:

- 1) більшу частину національного доходу становили надходження від експорту, які використовувалися для купівлі сировинних ресурсів для галузей, орієнтованих на експорт (наприклад, рабів) або предметів розкоші для власників плантацій і шахт і деяких заможних працівників;

- 2) робоча сила була об'єктом жорстокої експлуатації, що зменшувало можливості споживання;

- 3) частина споживання цих працівників створювалася за рахунок натуральних господарств, що забезпечувало додатковий дохід і було джерелом заробітку у період депресії;

- 4) четвертий фактор притаманний країнам, де земельні і природні ресурси перебувають у власності іноземців (у випадку анклавної економіки): значна частина накопиченого надлишку повертається за кордон у формі прибутку, що обмежує не лише внутрішнє споживання, але й можливості реінвестування. В анклавній економіці відносини між іноземними компаніями і країною-гегемоном характеризувалися ще більшою експлуатацією та тим, що всі закупівлі анклав здійснював лише за кордоном.

Нова форма залежності довгі роки перебувала у процесі становлення й була обумовлена потребами міжнародного ринку товарів, послуг і капіталів. Можливість нового інвестування залежала, передусім, від наявності фінансових ресурсів в іноземній валюті для купівлі обладнання і вторинної сировини, що не виробляється усередині країни. На такі закупівлі, в свою чергу, встановлювалися два типи обмежень:

- 1) обмеженість ресурсів, що створювало експортоорієнтований сектор;
- 2) обмеження через монополію на патенти, яке означало, що фірми-монополісти віддають перевагу переміщенню обладнання у формі капіталу, а не у формі товарів.

Аналіз таких відносин залежності дає змогу з'ясувати, які головні структурні обмеження впливають на розвиток цих країн. Цілком прогнозовано, що розвиток промисловості залежить від валютної виручки експортоорієнтованих галузей, яка йде на закупівлю ресурсів для виробництва. Перший наслідок такої залежності полягає у виникненні потреби захищати традиційно експортоорієнтовані галузі. Це, в свою чергу, обмежує розвиток внутрішнього ринку, оскільки консервує неефективні відносини й означає, з точки зору політики, утримання влади у руках олігархів.

У країнах, де ці сектори перебувають під контролем іноземного капіталу, це означає переведення значної частини прибутку за кордон і політичну залежність від цього капіталу. Лише у виняткових випадках іноземний капітал не контролює хоча б збут товарів. У відповідь на ці обмеження залежні країни у 1930-1940 рр. запровадили політику валютних обмежень і податків на продукцію національних і зарубіжних експортоорієнтованих галузей. Важливо зазначити, що промисловий розвиток цих країн залежав, передусім, від ситуації в експортних галузях. У свою чергу, промисловий розвиток був обумовлений значною мірою коливаннями платіжного балансу, що призводило до дефіциту внаслідок самих відносин залежності. У цьому зв'язку можуть бути виділені три причини такого дефіциту.

- 1) Торгові відносини відбуваються на дуже монополізованому міжнарод-

ному ринку, якому притаманне заниження цін на сировинні товари та підвищення цін на готові вироби.

Крім того, сучасним технологіям притаманна тенденція заміни сировинних товарів синтетичними аналогами. Як наслідок, це не дуже сприятливо для торговельного балансу країн (хоч вони, зазвичай, мають профіцит). А.-Е. Карам звертає увагу на той факт, що загальний торговельний баланс країн Латинської Америки упродовж 1946-1968 років був профіцитним щороку, що лишається характерним для багатьох країн, що розвивається. Однак, втрати через погіршення умов торгівлі становлять вражаючі цифри.

2) З уже зазначених причин іноземний капітал утримує контроль за найдинамічнішими секторами економіки і переводить за кордон значну частину прибутку.

Як наслідок, це справляє дуже негативний вплив на операції з капіталом залежних країн. Статистичні дані свідчать про те, що вартість капіталу, який вивозиться з країни, є значно більшою, ніж вартість, яка ввозиться, а тому й створюється дефіцит рахунку операцій з капіталом, що сприяє ще більшій залежності країн. Слід також згадати про дефіцит, що склався у торгівлі певними послугами, які перебувають під повним іноземним контролем, зокрема, вантажні перевезення, виплата роялті, технічна допомога тощо. У підсумку, виникає значний дефіцит у загальному платіжному балансі, що обмежує можливості імпорту ресурсів для здійснення індустріалізації.

Отже, «зовнішнє фінансування» стає необхідним для покриття існуючого дефіциту, а також фінансування розвитку шляхом надання позик для стимулювання інвестицій і постачання внутрішнього економічного надлишку, який був значною мірою декапіталізований шляхом переведення значної частини профіциту, створеного всередині країни та відправленого за кордон як прибуток. Іноземний капітал і зовнішня допомога, таким чином намагаються вирішити проблеми, які самі створили. Реальна вартість такої допомоги є сумнівною. Якщо витрати, пов'язані з обмежувальними умовами такої допомоги, відняти від сукупної вартості допомоги, то середнє, за розрахунками Міжамериканської економічної і соціальної ради, дорівнюватиме приблизно 54% сукупної вартості.

А.-Е. Карам зазначає, що варто врахувати ще деякі факти, зокрема, те, що значна частка допомоги надається у національній валюті, а країни Латинської Америки сплачують внески у міжнародні фінансові організації і кредити, як правило, «зв'язані», то реальна допомога становить 42,2% за оптимістичним сценарієм і 38,3% – за реальнішим. Серйозність ситуації стає зрозумілішою, якщо врахуємо, що ці кредити використовуються значною мірою для фінансування інвестицій з Північної Америки, субсиду-

вання іноземного імпорту, що конкурує з національною продукцією, для запровадження технологій³⁰, непристосованих для потреб країн, що розвиваються, та для здійснення інвестицій у галузі, які не є визначальними для національної економіки. Суворая правда полягає у тому, що країни, що розвиваються, змушені платити за допомогу, яку отримали. Така ситуація викликала значні протести урядів країн Латинської Америки, які шукають хоча б часткового поліпшення невігідних відносин.

3) Зрештою, на промисловий розвиток впливає існування монополії провідних країн на технології.

Безсумнівно, умови торгівлі складаються в такий спосіб, що країни, що розвиваються, залежать від імпорту обладнання і сировини для розвитку власних галузей промисловості. Однак, ці товари не можна вільно придбати на міжнародному ринку, бо вони запатентовані і, зазвичай, належать великим корпораціям. Великі корпорації не продають обладнання і вторинну сировину як звичайний товар: вони або вимагають сплати роялті або інших схожих платежів за використання, або, найчастіше, конвертують ці товари у капітал і вносять їх у формі власних інвестицій. Так обладнання, замінене у країнах-гегемонах прогресивнішими технологіями, потрапляє до залежних країн у формі капіталу для створення філій.

Залежні країни не мають достатньо іноземної валюти з наведених вище причин. Місцеві підприємці мають певні фінансові труднощі, оскільки вони повинні платити за використання запатентованих технологій. Ці фак-

---

³⁰ Як зазначає Т.Л.Еванс, технологічні переваги, які склалися історично, означають, що зростання нерівномірно розподіляється у світовій економіці. Виробники, які відстають від конкурентів у використанні нових технологій, бачать скорочення прибутку порівняно з тими, хто раніше них успішно застосував інновації, оскільки нові методи виробництва, як правило, сприяють зниженню виробничих витрат і спричиняють зниження цін. У такій атмосфері тільки дуже великі виробники, які змогли раніше запровадити нововведення, можуть вижити в умовах підвищеної конкуренції. Ці великі виробники потім охоплюють частку ринку, виводячи своїх колишніх конкурентів з бізнесу, потім створюють тенденції світового ринку, щоб змусити усіх і скрізь використати ті ж матеріали і вироби. Ці монопольні тенденції знижують стійкість місцевих співтовариств як до економічних потрясінь, так і до екологічних порушень. У виробництві продуктів харчування, наприклад, місцеві рослини і різновиди рослин, адаптовані до місцевих порід тварин, зникають, і різноманітність, яку вони представляють, часто втрачається назавжди. Відсутність різноманітності у виробництві створює небезпечну уразливість, про що свідчить ірландський картопляний голод у дев'ятнадцятому столітті. Це чинить також більший тиск на певний набір природних ресурсів. У більше локалізованих економіках, які існували до глобалізації, місцеві матеріали і місцева флора і фауна використовувалися для задоволення місцевих потреб. Сьогодні навіть для тих місцевих ресурсів, які залишилися, місцеве виробництво для місцевого застосування часто є нерентабельним порівняно з купівлею матеріалів і виробів у великих глобальних постачальників [с.42].

тори змушують національні уряди полегшити доступ іноземного капіталу на захищений національний ринок, якому притаманні високі ставки мита, введені з метою сприяння індустріалізації. Іноземний капітал приходить на ринок з усіма перевагами: як правило, його звільнено від валютного контролю при імпорті обладнання; здійснюється фінансування тих галузей, які цей капітал створює; державні кредитні агентства сприяють індустріалізації; надається доступ до позик іноземних і національних банків – за вибором клієнта; часто іноземна допомога субсидує ці інвестиції та надаються додаткові державні інвестиції; після створення підприємств значні прибутки, отримані за таких сприятливих умов, можна безперешкодно реінвестувати. Тому не дивно, що, згідно з даними Міністерства торгівлі США, відсоток капіталу, отриманий з-за кордону цими компаніями, є лише часткою загальної вартості інвестованого капіталу³¹.

Навіть на перший погляд стає очевидним, які наслідки має така структура для системи виробництва у країнах та її значення для визначення певного типу розвитку, за якого характерна залежність.

Слід зазначити, що система виробництва у країнах, що розвиваються, визначалася відповідними міждержавними відносинами, де, серед іншого, визначаємо таке.

- По-перше, потреба захистити експортну структуру, орієнтовану на сільське господарство і видобувну промисловість, створювала зв'язок між розвиненішими галузями економіки, що вилучають надлишок з менш роз-

³¹ Згідно з цими даними, упродовж 1946-1967 рр. нові капіталовкладення у країні Латинської Америки у формі ПП становили 5415 млн. дол. США, а сума реінвестованого прибутку дорівнювала 4424 млн. дол. США. З іншого боку, трансфери прибутків з латиноамериканських країн до США становили 14775 млн. дол. США. Якщо розглядати загальний прибуток приблизно як трансфери плюс реінвестиції, тоді отримуємо 18983 млн. дол. США. Незважаючи на значні трансфери прибутків до США, балансова вартість прямих інвестицій США у країні Латинської Америки зросла з 3045 млн. дол. США у 1946 році до 10213 млн. дол. США у 1967 році. З цих даних можна зробити висновок, що:

1) серед інвестицій США до латиноамериканських країн упродовж 1946-1967 років 55% становлять зелені інвестиції і 45% – реінвестування прибутку. За останні роки тенденція помітніша, причому реінвестиції за 1960-1966 роки становлять більше 60% інвестицій; 2) переведення коштів дорівнює близько 10% балансової вартості за цей період; 3) відношення переведеного капіталу до чистого припливу капіталу становить близько 2,7 за 1946-1967 роки (це означає, що з кожним доларом, що інвестується, 2,7 долара залишає країну, а у 1960-і роки це відношення зросло приблизно удвічі, а в деякі роки було значно більшим). Згідно з даними Огляду економічної діяльності щодо джерел і способів використання прямих інвестицій країн Північної Америки, у латиноамериканські країни упродовж 1957-1964 років, з усіх джерел прямих інвестицій лише 11,8% надійшли з США. Решта інвестицій є результатом діяльності північноамериканських фірм у Латинській Америці (46,4% – чистого доходу, 27,7% зазначались як амортизаційні відрахування) та з «закордонних джерел» (14,1%). Важливо, що кошти, отримані з-за кордону, є більшими, ніж кошти, отримані з США.

винених галузей, а також між внутрішніми метрополіями і внутрішніми залежними колоніями. Нерівний і складний характер капіталістичного розвитку на міжнародному рівні відтворено усередині країни у крайній формі.

- По-друге, виробнича і технологічна структура більше відповідала інтересам транснаціональних корпорацій, ніж потребам внутрішнього розвитку (що відповідає не лише загальним інтересам громадян, але й інтересам внутрішнього капіталістичного розвитку).

- По-третє, однакова технологічна й економічно-фінансова концентрація, притаманна країнам-гегемонам, переносилася без істотних змін до абсолютно різних країн, що створювало надзвичайно диспропорційні виробничі структури, високу концентрацію прибутків, недостатнє використання встановлених потужностей, значну експлуатацію існуючих ринків, зосереджених у великих містах тощо.

Накопичення капіталу за таких умов мало свої особливості:

- По-перше, це значна різниця між внутрішньою заробітною платою (у контексті місцевого ринку дешевої робочої сили) і вартістю капіталоемних технологій. Як наслідок, з боку відносної доданої вартості виникає ще більша експлуатація робочої сили³². Така експлуатація посилюється через високі ціни на промислові товари, викликані протекціонізмом, звільнення і субсидії національних урядів, а також «допомогу» країн-гегемонів. Біль-

³² Т.Гомер-Діксон описує логіку економічного зростання як засіб технологічного заміщення робочої сили: «По суті ... логіка, що лежить в основі нашої економіки, працює так: якщо ми невдоволені тим, що у нас є, ми купуємо речі; якщо ми купуємо достатньо речей, економіка зростає, якщо економіка зростає достатньо, технологічно заміщені працівники можуть знайти нові робочі місця, якщо вони знайдуть нові робочі місця, буде досить економічного попиту, щоб утримати економіку життєздатною і запобігти тяжким політичним конфліктам. Стабільність сучасного капіталізму - і зростаюча стабільність глобальної економіки - вимагають зростання матеріального незадоволення, нескінченного зростання особистого споживання і стійкого економічного зростання, яке це споживання генерує.» [362, р. 196]. Але, за словами Л.Еванс, «звичайна мудрість [щодо ролі технології у заміщенні робітників і як стимулу для нових видів вакансій] рідко усвідомлює межі і непримиренність технологічного заміщення робітників. Крім того, звільненим працівникам не обов'язково отримувати однакову зарплату на нових робочих місцях. У Сполучених Штатах, наприклад, коли виробничий сектор значною мірою перебував в аутсорсінгу, робітники у багатьох випадках були змушені шукати порівняно низькооплачувану роботу у сфері послуг, а ті робочі місця, які пропонують високі зарплати, - у нових галузях і використовують нові технології - часто вимагають навичок і знань, яких звільнені працівники не мають. Технологічне заміщення працівників може, зрештою, спричинити нестійкість і дестабілізацію капіталістичної системи. Заміщені працівники, як правило, вже залежать від грошей і ринку для задоволення основних потреб, заміщення, як правило, додатково звужує рамки їхньої свободи і незалежності. Стосунки «насильницької залежності» між бізнес-лідерами і працівниками, зрештою, завдають шкоди обом сторонам».

ше того, оскільки таке накопичення обов'язково пов'язане з міжнародною економікою, воно обумовлено нерівним і складним характером міжнародних капіталістичних економічних відносин, контролем розвинених країн за технологіями і фінансами, реаліями платіжного балансу, економічною політикою держави тощо.

У цьому зв'язку можна зрозуміти обмеження, які накладає така система виробництва на зростання внутрішніх ринків країн. Збереження традиційних відносин у сільській місцевості є серйозним обмеженням для розміру ринку, оскільки індустріалізація не обіцяє сприятливих перспектив. Виробнича структура, створена внаслідок залежної індустріалізації, обмежує зростання внутрішнього ринку. По-перше, вона змушує робочу силу вступати в експлуатаційні відносини, що обмежує купівельну спроможність.

• По-друге, впроваджуючи капіталоемні технології, вона створює дуже мало робочих місць порівняно зі зростанням населення та обмежує створення нових джерел прибутку. Ці два обмеження впливають на зростання ринку споживчих товарів. По-третє, переведення прибутків за кордон вилучає частину економічного надлишку, створеного у країні. В усіх випадках обмеження стосуються можливостей створення основних галузей, які забезпечуватимуть ринок капіталними товарами. Втім, такі галузі з'явилися б, якби створений у країні надлишок не переводився за кордон. З цього аналізу ми робимо висновок, що відсталість країн є наслідком не недостатньої інтеграції з розвиненими країнами, а, навпаки, найбільші перешкоди виникли через форсоване приєднання до міжнародної системи та її законів розвитку.

Можна зробити висновок, що економічні можливості значно визначаються позицією країни в світовій ієрархії, в якій досить важко піднятися на вищий щабель. Так, у документах Економічної комісії для Латинської Америки (ЕКЛА) міститься ґрунтовний аналіз існуючих міжнародних асиметрій розвитку, що, на переконання їхніх укладачів, дає змогу стверджувати, що міжнародна економіка є так званою «грою без правил» [288]. Серед іншого, експерти ЕКЛА виокремлюють такі причини консервування структурної залежності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються:

- перешкода на шляху до діяльності, пов'язаної з високими технологіями;
- значні витрати, що обмежують можливості країн, що розвиваються, відкривати БНК;
- базові фінансові асиметрії, що відображаються в різниці внутрішнього фінансового розвитку та доступу до коштів міжнародного фінансування;
- макроекономічні асиметрії, що сприяють розбіжностям у рівнях автономії макроекономічної політики та тенденції в країнах, що розвиваються, приймати проциклічну політику через залежність від нестабільного міжнародного фінансування.

З цієї причини економічний розвиток не проходить чітко визначені стадії у межах єдиного шаблону, пов'язаного зі зростанням доходів на душу населення, характерного для розвинених країн. Економічне зростання сприяє збільшенню рівня доходів на душу населення, здійсненню необхідних структурних трансформацій та запровадженню відповідних макроекономічних та фінансових стратегій, у межах вимог, які визначаються кожною країною світової ієрархії та відповідають внутрішній структурі країн, що розвиваються, які частково функціонують за цими вимогами, а частково за вимогами, визначеними власним історичним розвитком. У цьому саме і полягає принципове розуміння латиноамериканської школи структуралістів, які намагалися довести й оцінити наслідки зростання технологічного розвитку і різних економічних структур на двох полюсах міжнародної системи – у центрі і на периферії. Структуралісти стверджували, що виправлення цих диспропорцій спричинить зростання торгівлі, а не її зменшення, а тому пропагували заохочення до зміни структури спеціалізації з боку політичних діячів. Інакше кажучи, суть їхніх переконань може бути інтерпретована відомим висловом І. Кревіса про те, що «торгівля є служницею зростання, але вона не може покладатися тільки на ринкові механізми» [390, р.861].

Така постановка питання актуалізує дослідження проблеми взаємозалежності глобального зростання і міжнародної кооперації. Так, автори М. Кімолі та Г. Порчіле запропонували аналіз недиференційованої міжнародної економіки, де технологічні можливості і продуктивність праці приблизно скрізь однакові [253, р.221]. Серед інших обмежень теоретичного моделювання авторів припущення про те, що:

- у певний момент часу технічний прогрес прискорюється в одному з регіонів (який стане центром), поступово перетворюючи його виробничу структуру, яка стає диверсифікованою й однорідною;
- виникаючий центр економіки є диверсифікованим, тому що містить велику кількість галузей і видів діяльності, а також однорідним, тому що продуктивність праці є досить схожою у них;
- технологія рухається з дуже повільною швидкістю на міжнародний рівень і вливається у дуже локалізованій формі в інші регіони (в основному, у кількох експортних сферах);
- у цих регіонах, які утворюють периферію, економічна структура спеціалізована і не однорідна: існує менше галузей і видів діяльності, і вони демонструють істотні відмінності у продуктивності праці, а технічна зміна залишає недоторканими великі частки виробничої системи.⁴ Ці відмінності пояснюють, чому периферія сприймається як подвійна економіка зі значною часткою зайнятості, виділеною в архаїчний сектор і сектор засобів існування.

На рисунку 2.10 зображено стилізований опис еволюції системи центр-периферія. Кожен блок є однією з двох економік – центру і периферії. В обох площинах продуктивність праці (π , ліва вертикальна вісь) у сучасному секторі на графіку з протиставленням низці сучасних галузей (N , абсциса осі) зображена як постійна спадна функція продуктивності праці, показана пунктирною лінією. Сектор $N=1$ – з найвищою продуктивністю праці, водночас останній сектор N_j має найнижчу продуктивність праці ($j=C, P$, центр і периферія). В обох площинах накопичена частка у загальній зайнятості ($0 < E \leq 1$, права вертикальна вісь) протиставлена низці секторів економіки (суцільна лінія).⁵ Оскільки це число зростає, зростає і сукупна зайнятість.

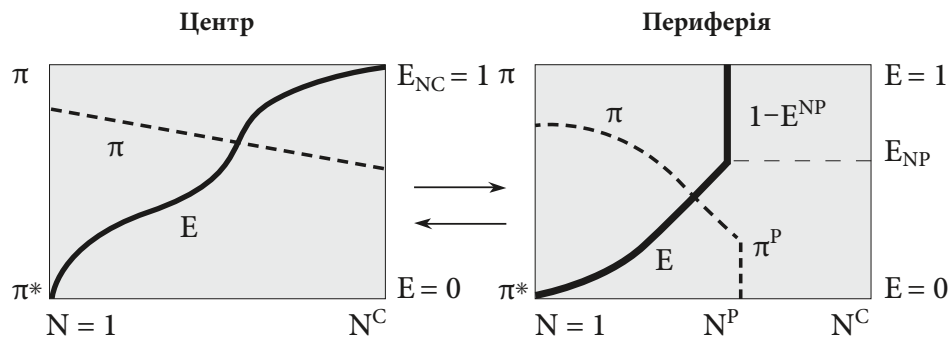

Рис.2.10. Економічні структури центру і периферії³³

Джерело: Cimoli M. Specialization, wage bargaining and technology in a multigoods growth model / M. Cimoli, G. Porcile // Metroeconomica. – 2010. – Vol. 16. – No. 1. – P. 219–238.

Отже, рисунок 2.10 зображує дві змінні: продуктивність праці (ліва вертикальна вісь) і накопичену загальну зайнятість (права вертикальна вісь) залежно від кількості сучасних секторів економіки. Слід акцентувати увагу на таких особливостях, що впливають із заданої теоретичної інтерпретації.

• По-перше, продуктивність у центрі знижується дуже поступово – відповідно до кількості секторів, тому що різниця продуктивності

³³ Змінні: π – продуктивність праці (яка зазначена на лінії), E – накопичена участь у загальній кількості зайнятості (суцільна лінія), N – кількість зайнятих секторів, зображених як монотонно спадна функція продуктивності праці; N_C – загальна кількість секторів у центрі; N_P – кількість секторів на периферії; E_{NP} – загальна зайнятість у сучасному секторі периферії (залишкова, $1 - E_{NP}$, показники енергоефективності виділено у натуральному секторі); E_{NC} – загальна зайнятість у сучасному секторі центру, що дорівнює 1 (немає прожиткового сектора у центрі), π^* – продуктивність праці у натуральному секторі периферії, π^P – продуктивність праці у секторі номер N_P у периферії.

між секторами 1 і N_C (останній сектор у центрі економіки) – незначна.

• З іншого боку, продуктивність швидко падає на периферії, тому що технічний прогрес сильно локалізований в експортній діяльності і не проникає в інші частини економічної структури.

• У підсумку працівники, зайняті в «останньому» сучасному секторі периферії ($N_P < N_C$), мають продуктивність, яка набагато нижче, ніж у зайнятих в експортних галузях.

Крім того, аналізуючи еволюцію накопиченої зайнятості, можна помітити, що центр має змогу використовувати всю свою пропозицію праці у сучасній діяльності, оскільки за $N = N_C$ маємо $E_{NC} = 1$ (ситуацію, коли вся робоча сила зайнята). Водночас на периферії залишається ще значна частка робочої сили безробітною, коли $N = N_P$. Інакше кажучи, не вся робоча сила знайде роботу в сучасному секторі на периферії, а тому її частку $(1 - E_{NP})$ неминуче переміщуватиметься у виробництво засобів для існування. Це дає змогу зробити висновок про існування щонайменше двох джерел неоднорідності на периферії.

По-перше, існують великі відмінності у продуктивності між зайнятими у сучасному секторі, в експортному секторі щодо останнього сучасного сектора (N_P).

По-друге, значна частка периферійної робочої сили залишається у натуральному секторі, міському або сільському, формальному або неформальному. Це, з одного боку, вимагає пояснення того, чому гетерогенність і нерівність доходів є настільки поширена на периферії порівняно з центром, та, з іншого боку, ініціює встановлення природи сил, що спричиняють падіння або зростання технологічних асиметрій, загострюючи технологічну залежність.

Структуралісти визначають значні інертні сили у моделі спеціалізації і сперечаються, що самостійно ринкові сили не спроможні впоратися з технологічними асиметріями. Дослідження авторів М. Кімолі та Г. Порчіле справедливо акцентує увагу на тому факті, що на момент представлення Р. Пребішем та фахівцями ЕКЛАК моделі центру-периферія у кінці 1940-х – початку 1950-х років, не існувало жодних фундаментальних мікроекономічних основ для аналізу технологічного вивчення, які б могли бути використані, щоб однозначно підтримати їхні заяви про бар'єри на шляху трансформації продуктивної структури периферії. Ці основні положення були розвинені лише наприкінці 1970-х років, частково еволюційною школою, і засновані на мікроекономічних теоріях негнучкості, інформаційних асиметріях та прогресі і відставанні в інноваціях й поширенні.

Збереження технологічного розриву означає, що периферія спеціалізується на товарах, які є менш інтенсивними у галузі технології і, в цілому

з низьким рівнем еластичності доходу попиту на експорт. Водночас периферія показує високу еластичність доходу попиту на імпорт. Еластичність доходів є функцією технологічного розриву: чим вищий технологічний розрив, тим вищою буде еластичність попиту на імпорт і нижчою еластичність попиту на експорт на периферії. Це відношення ґрунтується на ролі технологічних асиметрій у передових і відстаючих інноваціях, а, отже, технологічний розрив визначає здатність країни увійти до найбільш динамічних ринків і швидко реагувати на зміни у конкурентному середовищі. Ці відмінності між еластичністю прибутку, які мають експорт й імпорт, є наслідком зростання, яке обмежуватиметься наявністю іноземної валюти. Периферії необхідно накопичити технологічний потенціал і зростати дуже високими темпами, щоб мати змогу передавати безробітню робочу силу в секторах з низькою продуктивністю до секторів з вищою продуктивністю. Це єдина форма подолання неоднорідності у продуктивності праці. Але зовнішня розбалансованість встановлює межу зростання, а, отже, значна частка робочої сили змушена залишатися у секторі необхідної продукції.

Необхідність прискорення зростання і поглинання безробітніх породжує ще один ключовий принцип структуралістської школи – ідею, що периферія пропонує автоматичну або неявну взаємність центру. По суті, кожна додаткова одиниця іноземної валюти на периферії, отримана від міжнародної торгівлі, перетворюється у додатковий імпорт капіталу і високотехнологічних товарів з центру. Ці імпорتنі товари необхідні для досягнення вищих темпів зростання інвестицій та економічного зростання. Автоматична взаємність означає, що периферія не накопичуватиме резерви, але конвертуватиме всю свою іноземну валюту в зростання з метою зменшення розміру прожиткового сектора. Крім того, сповідування принципу неявної взаємності полягає у тому, що участь периферії у міжнародній торгівлі значною мірою залежить від її власних потужностей щодо експорту. Обмеження у торгівлі, переважно, пов'язані з тим, що на периферії не вистачає технологічних можливостей для активнішої участі у процесі прискорення розподілу праці на світовому рівні та заснованих на внутрішньогалузевій торгівлі.

Ідея Р. Пребіша та фахівців ЕКЛАК щодо торгівлі виникає, переважно, у результаті виявлення структуралізму з імпортозамінної індустріалізації. Водночас Р. Пребіш у різні часи пояснював, що імпортозаміщення було другим найкращим шляхом індустріалізації, яка повинна була бути охоплена тільки тоді, коли з якоїсь причини не було б змоги диверсифікувати експорт. За його власними словами: «Торгівля є найважливішою умовою розвитку, оскільки вона забезпечує необхідні товари, які периферійна країна не може виробляти через брак природних ресурсів або відсутність технологічних й економічних можливостей. Вона повинна експортувати, щоб

мати змогу купувати ці товари. Проте, первинної продукції, як правило, не достатньо, щоб грати цю роль. Тому експорт продукції обробної промисловості став необхідністю. Але у цей час виникає серйозна перешкода, оскільки центри, як правило, не бажають купувати вироблені периферією товари за курсом, який вимагає розвиток. Є дві форми корекції невідповідності еластичності [між периферійним експортом й імпортом]: одна полягає в експорті нових товарів, а також тих, які традиційно експортували (...), а інша – у тому, щоб заохочувати розширення внутрішнього виробництва. Перший варіант є кращим. Але якщо ця опція не доступна, то другий вибір має бути застосований з метою стимулювання розвитку [483, р. 184-185]». Отже, індустріалізація розглядалась Р. Пребішем, який доклав значні зусилля з середини 1960-х років як директор ЮНКТАД, заохочуючи нові правила, сприятливі для периферійного експорту, саме як форма перегляду еластичностей доходу попиту на експорт й імпорт, але очевидно, що для просування у цьому напрямку необхідні активні політики як на національному, так і на міжнародному рівнях. Ми наполягаємо, що нові правила повинні враховувати неоднорідність, характерну міжнародній системі, адже чистий ринковий підхід до міжнародних відносин буде не в змозі скоригувати існуючий стан залежностей, встановлених у міжнародній торгівлі.

М. Кімола та Г. Порчіле запропонували структуралістську модель, яка ґрунтується на кейнсіанській традиції і містить технологічний розрив як нову ендогенну змінну, для аналізу того, як неявна взаємність, структурні зміни на периферії і зростання світової економіки пов'язані між собою. Теоретичне моделювання дозволило авторам припустити, що за певних умов міжнародна координація може спричинити стан рівноваги з вищими темпами зростання і нижчими технологічним розривом і розривом у рівні доходів між центром і периферією.

Висновки авторів підтримують насупереконанні, що країни центру повинні стимулювати експорт периферії, оскільки це не загрожуватиме їхнім цілям власного зростання. Щодо периферії, то вона, відповідно, повинна сповідувати фінансову й промислову політики з метою збереження дієвості правил автоматизованої взаємності. Втім, очевидно, існують серйозні бар'єри, які роблять крок у цьому напрямку дуже складним і важким процесом.

З одного боку, центр і периферія не є однорідними блоками. Деякі центральні країни будуть обмежені платіжним балансом. На периферії, відповідно, деякі країни орієнтуватимуться на пропозицію або політику обмеження і не прискорять зростання, навіть якщо темпи зростання експорту дадуть їм змогу зробити це, і ситуація країн-експортерів нафти після нафтового шоку 1973 р. є красномовним прикладом цього. Накопичені диспропорції були в основі подальшої боргової кризи на периферії у 1980-х

роках. В останні роки Китай накопичив значний профіцит операцій поточного рахунку незважаючи на дуже високі темпи економічного зростання, і саме ці надлишки стали джерелом напруженості у відносинах з іншими регіонами, зокрема, з США. Останнім, але не менш важливим, є те, що автоматична взаємність передбачає зосередження на зростанні, яке не завжди має місце у країнах, що розвиваються. У Латинській Америці політики встановили контроль за інфляцією і накопиченням резервів для управління інфляційними очікуваннями, які у багатьох випадках показували протилежні автоматичній взаємності результати. Крім того, проблеми з індустріалізацією і промисловою політикою відступили у цьому регіоні після 1990-х років, тоді як переважало зосередження на статичних порівняльних перевагах.

З іншого боку, у взаємозалежній глобальній економіці структурна зміна на периферії означає примусову структурну зміну в центрі. Це означає, що деякі сектори у центрі мають зростати, а інші втрачають з дуже різними наслідками у всіх секторах, регіонах і на ринку праці. Хоча політичні витрати, що спеціалізуються на внутрішньогалузевій лінії у цілому є нижчими, ніж витрати на міжгалузеву спеціалізацію, напруженість і конфлікти є неминучими у процесі коригування. Є кілька прикладів протекціоністської політики у центрі, обґрунтування яких пов'язано з впливом конкуренції на певні галузі і регіони. Водночас, ми наполягаємо, що інституційне оформлення умов міжнародної торгівлі в рамках чисельних РТУ та СОТ мають на меті забезпечити країни центру від незапланованої для них (що зазвичай передбачається шляхом рекомендацій як частина політики, спрямованої на макроекономічну стабілізацію) зміни в структурі виробництва країн периферії.

Без перебільшень, торгівля стає чи не найголовнішим ініціатором процесу структурних змін, втім, ризикує потерпати в однаковій мірі як від зростання протекціонізму, так і від глибоких асиметрій між центром і периферією. Маємо парадокс, коли надто спеціалізована виробнича структура зменшує потенціал торгівлі. Втім, для його розуміння достатньо пригадати, що внутрішньогалузева спеціалізація потребує країн з аналогічними передовими технологічними можливостями, тоді як висока спеціалізація на міжгалузевій лінії з невеликим накопиченням знань обмежує можливості країни спеціалізуватися на внутрішньогалузевій лінії, а диверсифікація виробничої структури у бік наукоємніших товарів підсилює їх.

Дослідження Дж. Хорвата і Р. Грабовскі [365] намагалося запропонувати емпіричну оцінку впливу країн центру на темпи зростання країн периферії. Інакше кажучи, об'єктом їхнього вивчення стало виявлення як негативних, так і позитивних наслідків порушень, що відбуваються у економіці країн центру та їхній вплив на країни периферії. З проведеного аналізу вчені про-

понують власну систему класифікації, згідно з якою всі країни поділяються на такі:

- сильно залежні від центру країни, коли потрясіння, що відбуваються у центрі, пояснюють сорок відсотків (або більше) від загального коливання обсягів виробництва у країнах периферії;
- слабо залежні від центру країни, якщо потрясіння у центрі відповідають за сорок і більше відсотків загальної зміни структури виробництва у країнах периферії;
- незалежні периферійні країни як незалежні від центру, коли потрясіння у центрі пояснюють менше сорока відсотків змін виробництва у периферійних країнах.

Втім, самі автори моделі, вважають її такою, що містить високий рівень апроксимацій та висновки якої не є достатньо інформативними. Апелюючи до Д. Сірса, вони намагаються дати відповідь на запитання, чи може маленька не індустріалізована країна периферії отримати вигоду від належності до системи, в якій домінують країни центру. Безумовно, це може трапитися у вузькому сенсі, бо дохід країни може зрости, але за рахунок структурної залежності. Отже, близькість загрожує підпорядкуванням економічній, військовій і культурній гегемонії.

Однак, модель Дж. Хорвата і Р. Грабовскі вимірює тільки ефект взаємодії економіки периферії з країнами центру та його вплив на реальні доходи країн периферії [356]. Природно, важливі моменти гегемонії та інших якісних характеристик не можуть бути оцінені за допомогою цієї моделі. Більше того, це дослідження не може оцінити вплив країн центру на економічну нерівність усередині країн периферії і через це на економічне зростання.

Отже, залежно від того, яким саме визначенням терміну «залежність» користуватися, отримуємо два типи різних результатів. Якщо залежними країнами є країни, що розвиваються, які постраждали від зростання обсягів виробництва у центрі у тому сенсі, що виробництво у країнах, що розвиваються, знижується, то результати показують, що є тільки кілька країн, для яких це припущення підтверджується. Інакше кажучи, існує лише кілька країн, де потрясіння від центру обумовлюють зміни обсягу виробництва і потрясіння мають негативний вплив на обсяг виробництва країн, що розвивається. Ці країни були класифіковані як сильно залежні, і з цієї точки зору залежність здається досить обмеженим явищем.

Водночас, в ситуації, коли зміни обсягів виробництва у тій чи іншій країні обумовлюються потрясіннями, що відбуваються у центрі, навіть якщо вплив на конкретну країну є позитивним, це також інтерпретується нами як певна форма структурної залежності. Для таких країн економіка сильно залежить від сил і подій, що перебувають поза їхнім контролем. Слід визна-

ти: на периферії мало зв'язків між різними секторами. Як підсумок, розширення одного сектора має незначний вплив через співвідношення попиту і пропозиції з рештою економіки, що виключає автоцентричний розвиток периферії. Більше того, відносини між центром і периферією є відносинами домінування першої над останньою, і саме це домінування посилюється за рахунок фінансової залежності.

Часова і секторальна аналітика виявила деякі закономірності, що характеризують процеси зростання. До факторів впливу на темпи зростання відносять, серед іншого, такі, як: роль інституцій, соціальну єдність, зростання виробництва, акумуляцію фізичного і людського капіталу, економічну політику та географію, а також зміну ВВП та структуру зайнятості, що пов'язані з економічним зростанням. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків цих змінних виявляє два методологічні підходи.

Перший пов'язаний з необхідністю диференціювати фактори, що відіграють безпосередню роль у змінах в економічному зростанні, та фактори, що є необхідними для зростання, але не відіграють безпосередньої ролі у виявленні таких варіацій. Такий дещо умовний розподіл є предметом різних термінологічних підходів. Так, зокрема, А. Маддісон [410] розглядає її як різницю між «безпосередньою» та «опосередкованою» обумовленістю, а Д. Родрік [500] розрізняє фактори, що сприяють зростанню, та фактори, що підтримують зростання.

Структурний фокус зростання переносить увагу Д. Родріка від аналізу розлогої макроекономічної політики та якості інституцій до структури виробництва в різних галузях. Вказуючи на необхідність стимулювання бажаних структурних змін як драйверів економічного зростання, він намагається дати відповідь на питання про дієвість політики відкритості та лібералізації і ризиків залежності від неї [121, с.45-48]. Міркування автора зводяться до визнання певного діалектичного зв'язку між свободою ринку і його зарегульованістю, адже створення добре функціонуючої ринкової економіки вимагає набагато більш обдуманих політичних дій. Більше того, правила міжкраїнової взаємодії у просторі вільного ринку постійно трансформуються, формуючи очікування, що політика, адаптована на рівні національних економік, буде максимально передбачуваною й прогнозованою.

Одним із способів здійснення тиску на національні економіки нерозвинених країн стає пропагування імплементації ними необхідних реформ, що, безумовно, є досить тривалими в реалізації, а тому складними для прогнозування їхніх наслідків. З історії відомо, як позиції «Вашингтонського консенсусу» з часом трансформувались у так званий «Пост-Вашингтонський консенсус», а конкретні реформи – такі, як лібералізація торгівлі і приватизація, обов'язково доповнювалися досить невизначеними цілями, серед

яких зустрічаємо аносоване покращення макроекономічного середовища, посилення правових та юридичних систем та інше. Все це, за висловом Д. Родріка, призвело до того, що самі по собі структурні реформи стали кодовим словом для всього, що заважає економіці працювати згідно з прикладами з підручника. Зокрема, вчений зазначає таке: «говорити бідним країнам в Африці або Латинській Америці, що їм слід спрямувати свою увагу на те, як функціонують установи США або Швеції – те ж саме, що говорити їм, що єдиний спосіб розвинути – стати розвинутою країною». Неможливо також стверджувати, чи провели ці країни необхідні реформи, адже якщо країни не зростають, то причина криється, швидше за все, в тому, що вони мало зробили. Якщо зростають, то завдяки запропонованим реформам.

Інша, більш конструктивна перспектива успішної реформи, на думку Д. Родріка, потребує раціональних методів, які подолають політичні обмеження. Зокрема, інтеграція у світову економіку може бути досягнута за допомогою експортних субсидій (як у Південній Кореї і Тайвані), експортних зон (як на Маврикії або в Малайзії), Спеціальних Економічних Зон (як в Китаї) або вільної торгівлі (як в Гонконгу). Галузі в середині країни можуть просуватися за допомогою субсидованих кредитів (Південна Корея), податкового стимулювання (Тайвань), економічного захисту (Бразилія, Мексика і Туреччина) або за допомогою зниження бар'єрів, щоб знизити вартість ведення бізнесу. Майнові права можуть бути захищені завдяки запозиченням й адаптації законів інших країн (як у Японії під час епохи Мейдзі) або змінюючи закони самостійно (як у Китаї та В'єтнамі). Історія засвідчує, що так звані «брудні» реформи можуть мати переваги перед «утопічною практикою», яку неможливо втілити в життя.

Ще один методологічний підхід до визначення впливу структурних змін на економічне зростання в країні пов'язаний з фактом, що закономірною рисою економічного зростання є одночасна зміна ряду економічних змінних: вдосконалених технологій, акумуляції людського капіталу, інвестицій, норми збережень, систематичних змін у виробничих структурах. Більше того, самі ці змінні значною мірою є результатом економічного зростання. Так, більші обсяги інвестицій зазвичай вважались необхідною передумовою швидкого економічного зростання, проте вони є результатом механізму прискорення, що створений динамічним зростанням.

Те саме можна стверджувати з огляду на зростання продуктивності. Погоджуючись, що причинно-наслідкові зв'язки, описані свого часу Н. Калдором, а також відомі як правила Калдора-Вердурна, отримали чимало емпіричних підтверджень, визнаємо, що вдосконалення виробництва є результатом динамічного економічного зростання [486]. Втім, таке тверджен-

ня є протилежним до поглядів неокласичної теорії зростання Р.Солоу, що вкотре актуалізує проблему уніфікації підходів до аналізу зростання крізь призму причин, ефектів або змінних. Отже, багато зазначених у літературі закономірностей можуть бути предметом різних інтерпретацій, залежно від запропонованих причинно-наслідкових зв'язків.

Слід акцентувати на тому, що проблема ресурсної забезпеченості країн, що активно залучаються до міжнародної торгівлі, неабияк актуалізує тему структурної залежності, набуваючи глибинного значення в частині залежності технологічної. Справді, одна із гіпотез, подана Р. Пребішем, на противагу острахам Т. Мальтуса та його чисельних adeptів, полягає у тому, що ресурсозабезпечені економіки у контексті торгівлі мають тенденцію до зниження. Інше твердження зводиться до того, що фактори, які обумовлюють зростання, більше пов'язані з обробною промисловістю, аніж з сировинною. Згідно з третім підходом, економіки бідних на ресурси країн мають більше можливостей для зростання через «технологічну гонитву». Четверта гіпотеза схиляється до того, що експортери з ресурсозабезпечених країн стикаються з більшою кількістю протекціоністських бар'єрів при здійсненні зовнішніх операцій, ніж експортери несировинних товарів. Емпірично з'ясується, що ціни на сировинні товари, порівнювані з цінами на промислові товари, на міжнародних ринках знижувалися упродовж останнього століття або навіть і довше [338]. Навіть якщо врахувати такі істотні зміни, як значне поліпшення якості промислових товарів, що зробив свого часу Р. Ліпсі, то навіть за таких умов ця тенденція лише послаблюється, а не змінює свій напрям [406]. Найпростіше пояснення цьому факту є те, що попит на сировинні товари, особливо на продовольчі товари на рівні цін оптових ринків, є нееластичним за доходом і ціною.

Відносно відсталі економіки, які можуть легко запозичувати передові технології з-за кордону, скоріше, зростатимуть швидше на технологічному рівні, ніж ті економіки, зростання продуктивності яких, в основному, залежить від місцевих інвестицій в інновації. В дев'яності роки ХХ з'явилися емпіричні обґрунтування цього твердження в авторстві С. Доуріка і Н. Джемеля [280], Дж. Фегерберга [301], що пояснюють конвергенцію світових показників темпів економічного зростання. Проте, ця можливість, на нашу думку, не буде основоположною, як зазвичай передбачається у поясненні уповільнення зростання ресурсозабезпечених порівняно з бідними на ресурси країнами, тому що кожна група містить країни, які знаходяться на приблизно однаковому технологічному рівні. Оскільки ресурсне багатство тут не означає сукупність природних ресурсів як таких (як правило, відображаються у доходах на душу населення), а, скоріше, означає відношення природних ресурсів до інших ресурсів, таких як праця і націо-

нальний капітал, технологічний розрив може бути поясненням лише тоді, коли технологічна відсталість негативно корелюватиме з ресурсним багатством у відносному значенні. На жаль, досить складно отримати точний показник технологічного розриву, який би не залежав від інших можливих пояснень розбіжностей у темпах зростання.

С. Амін [172], Ф. Кардозо [238] висувають науково обґрунтовану думку, що у нинішніх умовах світового поділу праці і нерівномірного обміну бідні країни забезпечують багаті промислово розвинені країни дешевими природними ресурсам, тим самим зберігаючи світову ієрархію багатства, в якій виробники сировини залишаються на дні. Загальноприйнята асоціація між економічною периферизацією і сировинною базою економіки не є дивною. Варто лише порівняти екстраординарне економічне зростання у бідних ресурсами Японії і східно-азіатських тиграх (Південна Корея, Гонконг, Тайвань і Сингапур) у другій половині ХХ ст. з відносно повільним зростанням, багатих природними ресурсами країн у Південно-Східній Азії, Африці і Латинській Америці, щоб підкреслити це твердження. Однак, ретроспективний аналіз демонструє, що відносини між національним багатством і економічною концентрацією у сільському господарстві, гірничодобувній промисловості і лісовому господарстві не завжди були негативними. Так, Р. Ауті [187] в своїх дослідженнях розглядав спосіб, в який сировинно-матеріальне багатство підтримувало економічне процвітання США, Канади, Австралії і Нової Зеландії упродовж ХІХ ст.

Справді, винятки із загальних норм «ресурсного прокляття»³⁴ США упродовж ХХ ст. можна простежити в американських геополітичних інтересах. Багато з цього, на переконання Ф.МакМічела, може бути пов'язано зі стратегією холодної війни проти Радянського Союзу в умовах глобального протистояння шляхом надання економічної допомоги й інвестиційних відносин країнам, що розвиваються, які задовольняють стратегічні інтереси США [428, р.207]. Візьмемо для прикладу Індонезію, яку часто згадують як країну-виробника сировини, але яка, водночас, не зазнала ресурсного прокляття у ХХ ст. А. Россер вважає, що розвиток Індонезії зобов'язаний стратегічному положенню під час холодної війни, адже на той момент США переймалися війною у В'єтнамі, і мали побоювання, що комунізм може поширитися по всій Південно-Східній Азії [503, р.41]. Саме це і спричинило низку американських ініціатив, спрямованих, зокрема, на залучення Індонезії.

³⁴ Ресурсне прокляття - гіпотеза, згідно з якою країни з низьким і середнім рівнем доходу частіше використовують свої природні багатства для забезпечення економічного зростання. Більше того, чинник продуктивності праці значно загострює її тональність та акцентує на ендогенних факторах породження залежності, що перебувають за площиною економічних пояснень.

незії до капіталістичної сфери впливу [50]. Коли Х.М. Сухарто прийшов до влади, Сполучені Штати Америки швидко запропонували допомогу і сприяння у зміцненні його влади, внаслідок чого Індонезія стала одним з найбільших одержувачів фінансової допомоги у світі і залишалася ним до кінця холодної війни у кінці 1980-их початку 1990-х років [52]. Коли доходи від продажу нафти й газу знижувалися для багатьох країн-виробників, величезні суми допомоги надходили до економіки Індонезії, маючи своїм підґрунтям стратегічне й геополітичне пояснення. Саме це, на переконання Дж. Філіпа, і робить Індонезію винятком із загального правила «ресурсно-го прокляття» [475, р.117].

Для Т. Даннінга [283] вплив природних багатств на політичні та економічні реалії багато в чому залежить від чинників, що перебувають поза впливом держави, у тому числі на міжнародному ринку ресурсів і від розвитку не ресурсного приватного сектора. Важливо відзначити, що інвестування багатства в природні ресурси залежить від попередніх інвестицій держави у збільшення зростання так званих суспільних товарів, які збільшують продуктивність праці у приватному секторі та в людський капітал. Останній є потужним двигуном економічного зростання, втім, зв'язок між природними ресурсами і формуванням людського капіталу набагато менший.

Водночас Г. Девіс [267] і Ж.-Ф. Стіженс [544] наполягають, що природні запаси ресурсів сильно корелюють з більш високими запасами людського капіталу, а здатність країни використовувати свої природні ресурси для створення більш високих темпів зростання вирішальною мірою залежить від «процесу навчання». Справді, ідея А. Гершенкрона [326], запропонована ще в шістдесятих роках ХХ ст. про взаємозв'язок людського капіталу, зростання і технологій, була відразу формалізована у моделях зростання Р. Нельсона і Е. Фелпса [445], які припускали, що тоді, як розширення технології залежить від темпів інновацій, підвищення сукупної продуктивності факторів виробництва залежить від реалізації відкриттів, які, в свою чергу, залежать від рівня розвитку людського капіталу в країні. Така точка зору стала важливим відхиленням від неокласичної точки зору на технології як екзогенне суспільне благо в інтерпретації Р. Солоу. Подальші дослідження, таким чином, стали поштовхом для визначення національних відмінностей в зростанні технології як ендогенного фактора. Більше того, з огляду на те, що технологія була складною й дорогою для передачі з однієї країни або фірми до іншої, вчені почали вивчати їх характеристики як найважливіші змінні для результатів національного зростання.

Інноваційні можливості, на думку, Ж. Фагерберга, залежать від технічної компетентності, а також політичних і економічних інститутів в країні, тоді як здатність країни включати і підтримувати технологічні інновації

залежить від зв'язків між фірмами, що вчать одна у одній [301, р.1154]. Водночас, цей процес не може бути просто можливістю використання іноземних технологій в добувному процесі, що має значення, і не може сприяти стійкому економічному розвитку ізольованим фірмам. Швидше за все, зміни в здатності країни до включення технологічних інновацій у вітчизняну економіку повинні бути вирішальним фактором формування та виявлення і використання природних багатств для просування економічного зростання.

Такий національний потенціал, у свою чергу, істотно залежить від дій уряду щодо сприяння формуванню людського капіталу. Отже, можна очікувати, що державні інвестиції в людський капітал сприятимуть здатності враховувати технологічні нововведення, за допомогою яких природні запаси ресурсів розвідуються та експлуатуються в сприяючих зростанню галузях. Більш високий рівень людського капіталу дає змогу місцевим фірмам виявити і стабілізувати певні запаси природних ресурсів і водночас використовувати природні ресурси так, щоб вони позитивно позначилися на економічному зростанні. Відштовхуючись від такої логіки міркувань, Р. Баро [197] вдалося продемонструвати, що більш високі запаси людського капіталу сприяють впровадженню нових технологій в інноваційних країнах, і саме це стане важливим механізмом відкриття та використання природних ресурсів, і, отже, економічного зростання.

Це вкотре підкреслює, що дискусія щодо розвитку зосереджується на структурних обмеженнях, а її основний висновок зводиться до такого: спеціалізація на товарних культурах і видобутку ресурсів неминуче спричинить відсталість і периферизацію з причини того, що світова економіка ґрунтується на міжнародному поділі праці, що ставить країни-виробники сировини у слабкі позиції на перемовинах з основними промислово розвиненими країнами у результаті нееквівалентного обміну між ними. Серед інших причин консервування структурної залежності між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються виокремлюємо: залежність країн, що розвиваються, від імпорту обладнання і сировини для розвитку власних галузей промисловості; монополізацію міжнародного ринку, якому притаманне заниження цін на сировинні товари та підвищення цін на готові вироби; контроль з боку іноземного капіталу над найдинамічнішими секторами економіки приймаючих країн і практику репатріації прибутку; ефект Ванека-Райнерта, згідно з яким штучно запроваджена вільна торгівля відразу руйнує найрозвиненіші економічні сектори найнерозвиненіших країн, що торгують; перешкоди на шляху до діяльності, пов'язаної з високими технологіями; значні витрати, що обмежують можливості країн, що розвиваються, започатковувати власні ТНК; базові фінансові асиметрії,

що відображаються в різниці внутрішнього фінансового розвитку та доступу до коштів міжнародного фінансування; макроекономічні асиметрії, що сприяють розбіжностям у рівнях автономії макроекономічної політики та тенденції в країнах, що розвиваються, приймати проциклічну політику через залежність від нестабільного міжнародного фінансування. Втім, припускаємо, що те, що постає перед нами як структурні зв'язки між виробництвом сировини і периферизацією – це лише підсумок певної реструктуризації світової економіки минулого століття. Зазначене красномовно переконує, що нові правила повинні враховувати неоднорідність, характерну міжнародній системі, адже чистий ринковий підхід до міжнародних відносин буде не в змозі скоригувати існуючий стан залежностей, встановлених у міжнародній торгівлі.

Якщо мрії про останню капіталістичну парадигму нереальні у прагненні до побудови соціо-екологічно життєздатного суспільства, які ж мрії ми повинні прагнути реалізовувати? Якщо розпочнемо з мети усунення зафіксованої залежності, щоб створити або відновити різноманітні й гнучкі суспільства, я вважаю, ми – на вірному шляху. Ми повинні розпочати цю роботу в наших співтовариствах, у наших країнах і в глобальній світовій системі.

Т.Л. Еванс

Історичне коріння і витоки сучасної поляризації слід шукати в суверенному праві життєздатних націй на політичний і економічний суверенітет.

Б. Шаффер

Найбільш адекватна капіталізму форма буття – це існування в якості світової системи шляхом постійного розширення і зовнішньої експансії.

І. Валерстайн

2.3. Фактори поглиблення центрально-периферійної фрагментації світу в умовах економічного експансіонізму

Комплекс проблем міжкраїнової залежності є наслідком інтеграції у міжнародну економічну систему, що зачіпають в однаковій мірі як країни центру, так і периферії. Природно, коли країна відходить від абсолютних екстремумів – автаркії або відносин взаємозалежності, що є ідеальними станами, – вона вступає в асиметричні відносини з іншими країнами. Тож залежність є неминучою, втім багатоступеневою за своєю природою.

Однак, слід зауважити на істотних відмінностях між країнами периферії і промислового центру. Сама інтеграція у міжнародну економічну систему обмежує свободу дій країн периферії, крім того, умови, що склалися у цих країнах, ще більше унеможливають прийняття незалежних рішень. Чи це відбувається внаслідок створення інституцій для проведення прискореної індустріалізації, чи внаслідок одночасного розвитку країн центру й недостатнього розвитку країн периферії, чи внаслідок поєднання цих причин, у бідних країнах виникають істотні невідповідності між виробничою системою й іншими аспектами суспільного життя.

ції формує підґрунтя нової парадигми економічної взаємозалежності, яка спрямовує до економічного федералізму. Більше того, ера «кінця суверенітету» започаткує формування нового світоустрою пост-суверенного управління.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Ретроспективно-концептуальне зведення загальнометодологічних підходів до розкриття основних форм та етапів глобального розвитку

Індустріальна та неіндустріальна країни		
1	2	3
Формаційний (марксистський підхід: К. Маркс, Ф. Енгельс)	Світ-системний перехідний (неомарксистський підхід: С. Амін, Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Й. Галтунг, Р. Кокс та ін.)	Цивілізаційний (макросоціологічний підхід: Н. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі, К. Ясперс, О. Неклеса, О. Тоффлер, С. Хантінгтон та ін.)
Вихідна теоретико-методологічна основа		
Глобальний розвиток – процес послідовної зміни стадій – суспільно-економічних формацій, відмінних одна від одної за способом виробництва матеріальних благ.	Глобальний розвиток – процес історичного розвитку соціальної системи глобальних масштабів, у рамках якої окремі держави, спільноти або цивілізації розглядаються як системи взаємодій у контексті процесів взаємозалежності як тимчасовий результат поєднання тих чи інших системних факторів (соціальної, економічної, політичної і культурно-психологічної підсистем).	Глобальний розвиток – процес історичного розвитку людства, що характеризується поліцентричним, нелінійним рухом складної конфігурації. При цьому кожна цивілізація розглядається як цілісне соціально-історичне нелінійне утворення монадного характеру, локалізоване в просторі і часі, у якому відтворюється і уособлюється всесвітньо-історичний процес в цілому.
Методологічними засадами формаційного підходу є: – просторово-часова модель історичного розвитку як синтез лінійно-стадіального прогресу і циклічного коловороту суспільних систем, в якому кожна формація проходить етапи виникнення, зрілості та загибелі; – логічною першоосновою суспільно-економічної формації є спосіб виробництва матеріальних благ; на ній вибу-	Методологічними засадами світ-системного підходу є: – світ є історичною системою (світ-економікою), що складається з ядра, периферії, проміжної зони – напівпериферії, які пов'язані між собою відносинами домінування та залежності; – рушійна сила світ-економіки – накопичення капіталу; – світова система визначається як утворення з єдиним поділом праці та культурною ди-	Методологічними засадами цивілізаційного підходу є: – глобальний розвиток у рамках цивілізаційного підходу вкладається у просторово-часову модель циклічної динаміки, що охоплює тривалі історичні періоди, упродовж яких цивілізації проходять різні цикли, флуктуації, біфуркації, фази генезу: зародження – зростання – визрівання – в'янення – занепаду – розпаду; за всіх цих змін цивілізація збе-

1	2	3
<p>довуєся методологічна конструкція економічного детермінізму;</p> <p>– соціальні, політичні, духовні та інші ідеальні за своїм змістом визначники формації</p> <p>– похідні структури, так звані надбудовні чинники;</p> <p>– міжнародні економічні відносини та зовнішня політика</p> <p>– жорстко детерміновані функції суспільно-економічних відносин (мають вторинний характер, оскільки визначаються внутрішніми суспільними відносинами).</p>	<p>ференціацією, взаємодією різних господарських і політичних структур;</p> <p>– формування центрально-периферійних відносин, осьовий поділ праці між ядром та периферією створює напругу, яка стимулює розвиток системи в цілому;</p> <p>– центр світ-економіки фокусується у цивілізаційній субстанції як її найрозвинутішої частині (в епоху аграрної цивілізації – в містах-державах: Венеція, Генуя, Антверпен, Амстердам; в епоху індустріальної цивілізації місію домінування виконували держави гегемони: у XVI ст. – Португалія; XVII ст. – Нідерланди; XVIII-XIX ст. – Велика Британія; у XX ст. – США).</p>	<p>рігає своє ядро, іманентні базові цінності, хоча зміст і структура окремих елементів підлягають трансформаціям і модифікаціям;</p> <p>– цивілізаційна ідея базується на плюралістичності методологічних і теоретичних підходів (у науковій літературі видокремлено 5 відносно самостійних цивілізаційних парадигм: історична, філософсько-антропологічна, соціокультурна, технологічна, економічна);</p> <p>– у цивілізаційному підході знайшло відображення синтезоване, узагальнююче трактування світової історичної соціальної динаміки; предмет його уваги не одна, будь-яка сторона людського буття, а сукупність усіх форм життєдіяльності того чи іншого суспільства – матеріальних, моральних, ідейних, культурних, релігійних в їх єдності та непоподільності, розвитку та спадкоємності (така сукупність може розглядатись як цивілізація в глобальному чи локальному розумінні);</p> <p>– цивілізації розглядаються як великі цілісні соціокультурні системи, що функціонують за власними закономірностями, що не зводяться до характеристик окремих країн, націй чи інших соціальних спільнот; цивілізації (як стійкі системи, що перетинають кордони соціально-альних утворень, не збігаються з національними або державними ареалами) виступають структурними елементами світобудови та одиницею осмислення глобальних процесів.</p>

Джерело: Кравчук Н.Я. Асиметрії глобального розвитку: логіка поєднання індивідуалізації та уніфікації глобальних перетворень /Н.Я.Кравчук/ Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2011. №5. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_5/129.pdf.

Додаток Б.

Ретроспективно-концептуальне зведення концепцій залежності

Назва концепції	Автор(и)	Основні положення
1	2	3
Концепція центр-периферії та периферійного капіталізму	Р. Пребіш	Капіталістична світова економіка являє собою єдине ціле, цілком чітко розділене на «центр», який включає в себе декілька високо розвинутих індустріальних держав («центрів»), і «периферію», яку складають, в основному, аграрні країни. Периферійні країни знаходяться в економічній залежності від «центра (-ів)», що перешкоджає їхньому розвитку і обумовлює їх відсталість. Дуже важлива причина відсталості периферії – викачування центрами лівової частки її доходів.
Депендетизм	Т. Дос Сантос, Р.М. Маріні	Історичний досвід – чинник, який впливає на весь майбутній розвиток країни. Економічна залежність – об'єктивний наслідок історичних умов, що формують певну структуру світової економіки, характерною рисою якої є сприяння розвитку одних країн внаслідок обмеження можливостей розвитку і погіршення стартових умов для економік країн залежних. Депендетисти підійшли до ідеї, що в країнах третього світу існує інший капіталістичний спосіб виробництва, ніж в країнах центру. Дус Сантос поставив задачу створення «теорії законів внутрішнього розвитку» цих країн. Р.М.Маріні створив концепцію «суперексплуатації» трудящих мас периферії в результаті залежності цих країн від центрів.
Концепція залежно-асоційованого суспільства	Ф.Е. Кардозу Е. Фалетто	Недорозвиненість латиноамериканських країн виникла в результаті експансії спочатку торгового, а потім промислового капіталізму Заходу і включення їх у світовий ринок. Залежні капіталістичні економіки не ідентичні центральному капіталістичним економікам. Вважають, що особливих «законів руху» залежної капіталістичної економіки не існує. Потрібно досліджувати специфіку дії загальних законів капіталізму в залежних країнах. Тому вони ведуть мову не про «категорію» чи «теорію» залежності, а про «ситуацію залежності». Центр здійснює технологічну і фінансову інтервенцію в країни периферії → це призводить до створення нестабільної економічної системи як всередині первення

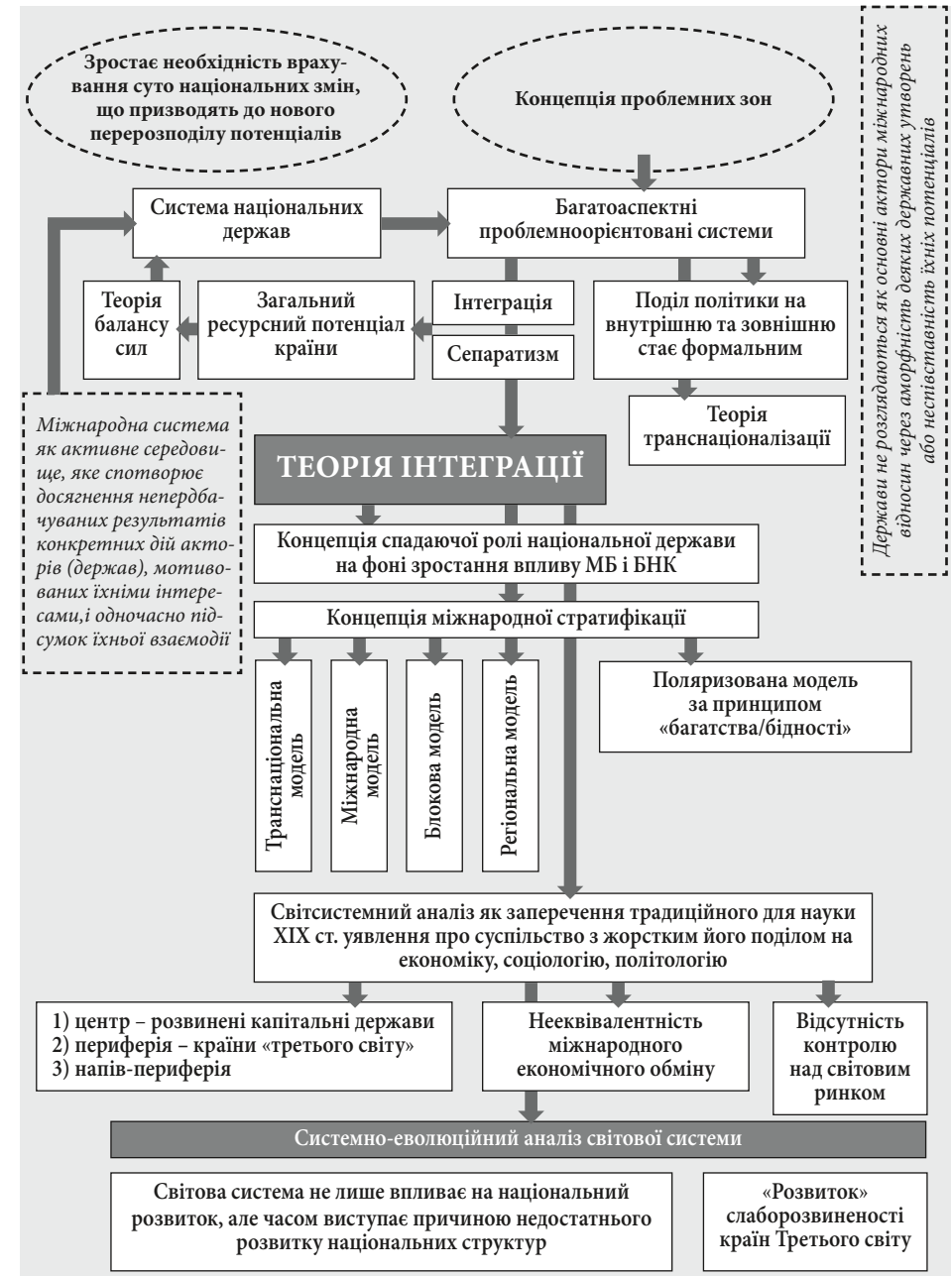
1	2	3
		иферійних країн, так і у відносинах між ними і центром → це обмежує самостійний ріст на периферії → формується певна класова структура → це потребує посилення ролі держави, здатної підтримати економічне і політичне функціонування суспільства, яке містить осередки нестабільності
Концепція капіталізму суброзвитку	А. Агіляр	Капіталізм не розвивається у країнах Латинської Америки по класичному європейському зразку. Ці країни ніколи не знали «досконалості» в функціонуванні ринку, там ніколи не проявлявся процес, який привів би їх від класичної заощадженості і вільної конкуренції до «економічного процвітання», якого досягли індустріальні держави Заходу.
Концепція залежності західних економістів	Г. Мюрдаль П. Баран	Не використовували терміни «центр» та «периферія». Система сучасного капіталізму складається з двох секторів, один з яких становлять високорозвинені країни, а інший – слаборозвинені. Високорозвинені країни експлуатують слаборозвинені і цим перешкоджають їхньому розвитку. Розвиток залежить від наявності надлишку продуктів, які виробляються. Частина надлишку йде на накопичення капіталу – покупку нових засобів виробництва, що забезпечує прогрес, розвиток. Вит-рачання надлишку на предмети розкоші не дозволяє забезпечити розвиток.
Концепція нового економічного порядку	С. Амін	Країни, що розвиваються і соціалістичні країни намагалися змінити існуюче положення. Не володіючи відповідним економічним потенціалом, вони використовували політичні засоби, перш за все свою більшість в ООН. Була висунута концепція нового економічного порядку, яка втілюється у ряді резолюцій Генеральної Асамблеї. Основними були прийняті в 1974 р. Декларация про встановлення нового міжнародного економічного порядку і Хартія економічних прав і обов'язків держав. Головною метою концепції було ліквідувати розрив, який збільшувався між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. Основні принципи нового порядку: - Повна та ефективна участь на основі рівності всіх країн у вирішенні світових економічних проблем у спільних інтересах всіх країн;

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> – Повний суверенітет кожної держави над своїми природними ресурсами і всією економічною діяльністю; – Надання допомоги країнам, що розвиваються; – Преференційний режим для країн, що розвиваються; – Надання їм доступу до досягнень науки і техніки.
Концепція опори на власні сили	Ф. Мурса И. Абдалла Г. Мутавилли	Критика політики Заходу та ТНК в арабському регіоні. Єдність арабського світу має забезпечити максимально можливий високий матеріальний і духовний рівень усього народу. Основний зміст моделі цього розвитку – опора на власні сили в галузі технологій, які забезпечують основні потреби африканського світу й арабську безпеку в рамках цивілізаційних особливостей. Основний засіб такого розвитку – розвиток здібностей людей в арабському світі, соціально-політична організація, яка б забезпечувала ефективну участь у виробництві й прийнятті рішень та гарантувала б їм справедливую частку в суспільному продукті. Єдиним простором, який забезпечує високий рівень незалежності, є арабська батьківщина. Крім того, необхідна дієва політична сила, здатна мобілізувати й повести за собою людей. Боротьба за незалежність має включати боротьбу проти панівних еліт всередині системи, що певною мірою вимагає розриву зі світом капіталістичної системи, яка панує над соціально-економічним становищем не тільки в арабському регіоні, а й у всій Африці.
Світ-системний підхід		
Концепція світ-економік	Ф. Бродель	Ввів поняття «світу-економіки» (l'economie-monde), підкреслюючи при цьому, що він має на увазі зовсім не світову економіку в цілому. У слово «світ» Ф. Бродель вкладає поняття самодостатності, незалежності від інших таких же утворень. Світами-економіками були, наприклад, Фінікія, Карфаген, Рим, Індія, Китай, світ ісламу. Кожен світ-економіка просторово обмежений і досить стабільний. Він завжди має свій центр. Ним є пануюче місто. Центр світу-економіки може переміщатися, що має важливі наслідки для всієї системи в цілому.

1	2	3
		<p>Центр завжди - «надміста», якому служать інші міста. Можливо наявність двох борються за лідерство центрів. Успіх одного з них призводить до занепаду іншого. Простір світу-економіки ділиться на декілька зон, що утворюють ієрархію. У просторі вимальовується щонайменше три ареали, три категорії: вузький центр, другорядні, досить розвинені області і на завершення всього величезні зовнішні окраїни. Центр, так би мовити, «серце», з'єднує все найпереводіше і найрізноманітніше, що тільки існує. Наступна ланка має в своєму розпорядженні лише частину таких переваг, хоча і користується певною їхньою часткою; це зона «блискачких друзів». Велетенська ж периферія з її рідким населенням представляє, навпаки, архаїчність, відставання, легку можливість експлуатації з боку інших.</p>
<p>Світ-системний аналіз</p>	<p>І. Валлерстайн</p>	<p>Світ-системний аналіз спирається на інтер-регіональний та транснаціональний розподіл праці, який розділяє світ на країни центру, країни напівпериферії та країни периферії. Країни центру зосереджуються на висококваліфікованому, капітаоемному виробництві, а решта світу – на низькокваліфікованому, трудоємному виробництві та добуванні первинної сировини. Не зважаючи на це, система є динамічною, зокрема через революції у транспортних технологіях, і окремі країни можуть отримувати або втрачати статус центру (напівпериферії, периферії). Ознака світ-системи – самодостатність. Існує два види світ-систем: світ-економіка та світ-імперія. Ключова відмінність між ними полягає у різних політичних структурах. Світ-імперія є структурою, яка має одну загальну політичну структуру та один загальний розподіл праці. Світ-економіка існує без політичної єдності. Світ-економіка є нестабільними, вони або зникають, або ж трансформуються в міні-імперії. Міні-імперії базуються на способі виробництва, який автор називає редистрибутивним.</p>

Джерело: укладено автором

Додаток Б1.
Розвиток системного аналізу міжнародних процесів 60-80-ті роки ХХ ст.

Джерело: розроблено автором

Додаток В.

Матриця геополітичних імперативів асиметрій глобального розвитку

Геополітичні імперативи та інтерпретація ключових домінант		
Традиційна (класична) геополітика (кінець XIX ст. – перша половина XX ст.)	Нова (економічна) геополітика (геоекономіка) (з другої половини XX ст.)	Новітня цивілізаційна геополітика (з кінця XX ст. – початок XXI ст.)
1	2	3
Геополітика – наука про закономірності розподілу і перерозподілу сфер впливу (центрів сили) різних держав і міждержавних об'єднань в багатовимірному геопросторі		
Максими		
Простір уже поділеного світу може бути відвойований однією державою в іншій тільки зброєю.	Досягнути зовнішньополітичних цілей, світової чи регіональної «могутності» можна виключно економічним шляхом.	Ми визначаємо світ в залежності від того чи іншого типу сполучення простору. Простір іншої природи дав би інший світ.
1. Просторова експансія (ідейна основа геополітики, що полягає у прагненні до поширення контролю над простором)		
Репрезентує міжнародні відносини як розширення «життєвого простору» через силові стосунки.	Репрезентує міжнародні відносини як розширення «зони впливу», «зони національних інтересів», «зони безпеки» через економічну могутність; обґрунтовує досягнення світового панування шляхом геоекономічних війн.	Репрезентує міжнародні відносини як консолідуючий проєкт майбутнього багатовимірного геопростору, що базується на узгоджених цінностях (різні цінності породжують протиріччя і конфлікт інтересів, міжцивілізаційні протистояння).
2. Географічний детермінізм (принципи зовнішньої політики держави залежать від її географічних умов)		
Спрощене уявлення залежності розвитку держав від природно-географічних умов («географічний фаталізм»).	Поєднує географічні чинники (особливості клімату і ландшафту, наявність водних і сухопутних шляхів, корисних копалин і т.д.) з гео-економічними домінантами (економічною могутністю) («економічний детермінізм»).	Поєднує географічні чинники з ін. геополітичними домінантами («геополітичний плюралізм Бжезінського»), і розкриває зв'язок політичних процесів з суспільними константами (економіка, культура, духовність і т.д.), що склалися унаслідок багатовікового існування певного етносу на конкретній території.

1	2	3
3. Геополітичний дуалізм (зовнішня політика держави базується на фундаментальному дуалізмі, що відображається в географічному устрої планети і в історичній типологізації цивілізацій)		
В основі політики просторової експансії лежать; теорія «планетарного дуалізму» – боротьби «морських» і «континентальних» сил (К. Хаусхофер); доктрина «морської сили» (А. Мехен).	В основі геоекономічної експансії лежить теорія нерівномірності глобального економічного розвитку, що вкладається в концепти-антитези – «Північ – Південь» «Центр – Периферія», які описують полюси військово-політичної і економічної могутності.	В основі формування геополітичних відносин лежить теорія міжцивілізаційних відносин, вибір між протистоянням, конфліктами і загрозою зіткнення цивілізацій, з однією боку, і їх діалогом і партнерством у вирішенні глобальних проблем XXI ст., з другого.
4. Теорії і концепції геополітики (формують теоретико-концептуальні основи трансформації світового порядку (геополітичної структури світу), визначають геополітичні коди та геополітичні вектори держав)		
1. Концепція «географічна вісь історії» (Х. Дж. Мак-кіндер); 2. Концепція «світової держави»	1. Теорія «зон життєвих інтересів»; 2. Теорія «залежного розвитку» (С. Амін); 3. Теорія «світів-економік» (Ф. Бродель); 4. «Світ-системна» теорія (І. Валлерстайн)	1. Концепція «багатовимірного комунікаційного простору»; 2. Концепція «протистояння цивілізацій» (С. Хантінгтон); 3. Концепція «мондіалізму» в теорії конвергенції (Зб. Бжезінський, Ж. Атталі); 4. Концепція «циклів світової гегемонії» (І. Валлерстайн); 5. Концепція «циклів глобального лідерства» Дж. Модельські, В. Томпсон); 6. Футурологічна концепція (К. Санторо)
5. Геополітичний код (багатовекторна система політичних відносин держави із зовнішнім світом, що історично складається на основі балансу національних інтересів і забезпечує державі певний статус на глобальному, регіональному і локальному рівнях)		
Багатовекторна система політичних відносин держави із зовнішнім світом, що історично складається на основі політики просторової експансії і геополітичної могутності держави.	Багатовекторна система економічних відносин держави із зовнішнім світом (в т.ч. міжнародний і міжкорпоративний поділ праці), що складається на основі балансу національних економічних інтересів і забезпечує конкурентні позиції держави на глобальному, регіональному і локальному рівнях.	Цивілізаційна геополітика, долаючи географічний і економічний детермінізм класичної геополітики та геоекономіки, розширює набір базових факторів, що визначають поведінку геополітичних акторів у глобальному просторі (йдеться про культурні цінності, звичаї і традиції, формальні і неформальні правила (інститути).

1	2	3
6. Геополітичні вектори (геостратегічні напрями зовнішньої політики держави на глобальному, регіональному і локальному рівнях, що базуються на її геополітичному кодові)		
Геополітичні вектори розглядаються як вектори силового (військово-політичного) впливу держави чи блоку держав на оточуючий світ	Геоелектронні вектори розглядаються як основні напрями в політиці розподілу і перерозподілу ресурсів і світового доходу (геоекономічної ренти)	Геополітичні вектори розглядаються в контексті консолідувального проекту майбутнього багатовимірного гео-простору, в якому політична культура в поєднанні з соціо-гуманітарними цінностями дозволить подолати трансформаційний хаос в глобальному соціумі й окреслити стратегічні вектори геодивілізаційного розвитку
7. Геополітична стратегія (обґрунтований геополітикою напрям діяльності держави на міжнародній арені, що базується на егоїстичних і прагматичних інтересах держави)		
Геополітична стратегія розглядається як розширення сфери впливу держави чи блоку в результаті геополітичної експансії	Геоелектронна стратегія розглядається як мистецтво досягнення економічних цілей і реалізації економічних інтересів на світовому ринку, попередження потенційних конфліктів	Геостратегія розглядається як мистецтво стратегічного управління геополітичними процесами (З. Бжезинський, 1999 р.)

Джерело: Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Я. Кравчук. – К.: Знання, 2012. – С.98-100.

Додаток Г. Роки здобуття незалежності колоніальних і напівколоніальних країн в ХХ ст.

1921	Ірак	1964	Замбія, Малаві, Мальта
1922	Єгипет	1965	Мальдівська Республіка, Сінгапур, Гамбія
1923	Непал	1966	Барбадос, Ботсвана, Гайана, Лесото
1943	Сірія, Ліван	1967	Народна Демократична Республіка Ємен
1945	Індонезія	1968	Маврикій, Свазіленд, Екваторіальна Гвінея, Науру
1946	Йорданія, Філіппіни	1970	Тонго, Фіджі
1947	Індія і Пакистан	1971	Бахрейн, Катар, Об'єднані Арабські емірати
1948	Звільнення Бірми, Цейлон	1973	Гвінея-Бісау,
1949	Лаос	1974	Гренада
1951	Лівія	1975	Ангола, Мозамбік, Острова Зеленого мису, Коморські о-ви, Сан-Томе і Принсипи, Суринам, Папуа-Нова Гвінея
1952	Революція в Єгипті	1976	Сейшельські о-ви
1953	Камбоджа	1977	Джибуті
1956	Марокко, Туніс, Судан	1978	Соломонові о-ви, Домінікана, Тувалу
1957	Гана, Малайська Федерація	1979	Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Люсія, Кірибаті
1958	Гвінея	1980	Зімбабве, Вануату
1959	Революція на Кубі	1981	Беліз, Антигуа і Барбуда
1960	Кіпр і 17 африканських країн	1989	Намібія
1961	Кувейт, Сьєрра-Леоне, Танганьїка	1990	Маршалові о-ви
1962	Алжир, Бурунді, Руанда, Тринідад і Тобаго, Уганда, Ямайка, Західне Самоа	1991	Мікронезія
		1993	Еритрея
1963	Занзібар, Кенія	1994	Палау

Джерело: Нуреев Р.М. Периферія мирового господарства: проблеми догоняючого розвитку // Економічний вестник Ростовського державного університету, №4, Том 2. – 2004. – 30-59 с.

Додаток Д.

Поділ країн за ознакою характеристи центра/напівпериферії/периферії (за Х.Бері, М.Гуйєн та А.Хенді)

Компоненти	Країни
Центр	США, Франція, Німеччина, Великобританія, Італія, Японія, Росія, Бельгія, Нідерланди, Канада, Бразилія, Іспанія, Китай, Саудівська Аравія, Австралія
Напівпериферія	Швеція, Швейцарія, Індія, Єгипет, Австрія, Нігерія, Чехія, Іран, Аргентина, Румунія, Алжир, Пакистан, Мексика, Ірак, Польща, Туреччина, Португалія, Лівія, Греція, Індонезія, Таїланд.
Периферія	Венесуела, Кувейт, Данія, Кенія, Ефіопія, Марокко, Філіппіни, Норвегія, Корея, Сенегал, Сирія, Перу, Болгарія, Фінляндія, Куба, Угорщина, Малайзія, Туніс, Колумбія, Танзанія, Об'єднані Арабські Емірати, Кот-Д'Івуар, Судан, Еквадор, Йорданія, Бангладеш, Гана, Зімбабве, Ізраїль, Шрі-Ланка, Чилі, Уругвай, Замбія, Коста-Ріка, Ірландія, Нова Зеландія, Мозамбік, Камерун, Панама, Гвінея, Болівія, Нікарагуа, Ангола, Іватемала, Сомалі, М'янма, Габон, Оман, Домініканська Республіка, Гаїті, Конго, Сальвадор, Гондурас, Парагвай, Катар, Сінгапур, Ямайка, Ємен, Ліберія, Лаос, Уганда, Мадагаскар, Кіпр, Непал, Мальта, Малі, Тринідад і Тобаго, Сьєрра-Леоне, Центральнаафриканська Республіка, Ісландія, Бахрейн, Мавританія, Того, Папуа-Нова Гвінея, Нігер, Руанда, Буркіна-Фасо, Бурунді, Бенін, Гайана, Гвінея-Бісау, Маврикій, Суринам, Ботсвана, Джібуті, Сейшельські острови, Фіджі, Малаві, Гамбія, Лесото, Екваторіальна Гвінея, Антигуа і Барбуда, Беліз, Кабо-Верде, Тайвань, Барбадос, Чад, Свaziленд, Багамські острови, Сан-Томе і Принсіпі, Гонконг, Гренада, Тонга, Коморські острови, Мальдівські острови, Самоа, Нідерландські Антильські острови, Гренландія, Бруней, Бермудські Острови, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни, Намібія, Соломонові острови, Фарерські острови, Гібралтар, Гуам, Нова Каледонія, Американське Самоа, Французька Полінезія

Джерело: Berry H. Is the world becoming smaller? Globalization and convergence across countries [Electronic version] / H. Berry, M. Guillen, A. Hendi. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Internal-Training/287823-1256848879189/6526508-1283456658475/Mauro_Guillen.pdf

Додаток Е.

Базові інтереси особи полягають в реальному володінні і розпорядженні власністю, засобами виробництва, в праві до праці, забезпеченні конституційних прав і свобод громадян, в підтримці такого рівня їх життя, який надає оптимальні можливості для фізичного, духовного і інтелектуального розвитку.

Базові інтереси суспільства полягають в зміцненні впливових і незалежних інститутів громадянського суспільства, внутрішньої соціально-політичної стабільності і цілісності, в підвищенні творчої активності працездатного населення.

Базові інтереси держави полягають в захисті конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності, в нарощуванні національної потужності, в послабленні загроз національної безпеки, в створенні пояса добросусідства по периметру території країни і розвитку міждержавної співпраці на основі партнерства.

Інтерес нації-етносу

Етнічний інтерес служить вираженням потреб певної національної спільності.

Інтерес нації-соціуму проявляється в етнічних процесах: етнічній асиміляції, етнічному злитті, етнічному включенні і етнічному розщеплюванні.

Національний інтерес є інтерес національного дуєдінства: суверенної територіальної держави + громадянського суспільства; інтересу нації-етносу і інтересу нації-соціуму. Служить вираженням потреб нації як складнішої економічної і культурно-історичної спільності народу. Сам факт існування національного інтересу як такого ніяк не означає підпорядкування йому інтересів індивідів, оскільки доповнення індивідуальних переваг автономним національним інтересом не спричиняє за собою виникнення ієрархії. Складається з трьох елементів: 1) природи інтересу, який має бути захищений; 2) політичного оточення, в якій діє інтерес; 3) національної необхідності, що обмежує вибір цілей і засобів суб'єктів міжнародної економіки.

Внутрішні інтереси можуть бути пов'язані з підтримкою національної єдності і згоди, забезпеченням громадянського миру, неподільністю і непопорушністю меж політичного, економічного і духовного простору якої-небудь країни, що історично склалися, розвитком інститутів громадянського суспільства, організацією ефективного виробництва на основі наукомістких ноу-хау і ресурсозберігаючих технологій, формуванням повноцінної і усебічної особи і забезпеченням захисту її прав і свобод.

Національні інтереси якої-небудь держави на глобальному рівні можуть полягати в його активній і повноправній участі в побудові такої системи міжнародних відносин, в якій йому відводилося б місце, що найбільшою мірою відповідає її військово-політичним і зовнішньоекономічним можливостям і потребам; на регіональному рівні — в забезпеченні стабільного і безпечного міжнародного оточення, а також в просуванні і закріпленні її військово-політичних і економічних позицій на світовій арені на основі використання механізмів регіональної співпраці; на субрегіональному рівні — в розвитку усебічних взаємовигідних зв'язків з країнами і участі в розвитку інтеграційних процесів між ними на взаємній основі.

В епоху глобалізації відбувається послаблення ролі нації-держави і заміна національних інтересів **інтересами міжнародного бізнесу** в особі ТНК та **формування загального світогосподарського інтересу, що супроводжується** створенням умов для безперервного технічного прогресу, найефективнішого використання обмежених світових економічних ресурсів з метою наближення до вирішення глобальних проблем та/або забезпечення потреб глобального платоспроможного попиту.

Рис. Взаємозалежність інтересів в умовах глобальної взаємодії

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анилионис Г.П. Глобальный мир. Единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Международные отношения, 2005. – 676 с.
2. Арриги Дж. Динамика кризиса гегемонии / Дж. Арриги // Свободная мысль –XXI. – 2001. – №5. – С.4-18.
3. Арриги Дж. Трудный путь к империи / Дж. Арриги // ПРОГНОЗИС. – 2004. –№1. – С. 64-94.
4. Афонцев С. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики [Электронный ресурс] / С.Афонцев // Экономическая политика. – 2013. – Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/id_4=702#2.
5. Байков А.А. Сравнительная интеграция. Практика и модели интеграции в зарубежной Европе и Тихоокеанской Азии / А.А. Байков; отв.ред.А.Д. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 256 с.
6. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму: Монографія / О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.
7. Білорус О.Г. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму / О.Білорус // Економічний часопис - XXI.- 2008.- №11 – 12.– С. 3-7.
8. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII вв. / Ф. Бродель; [пер. с фр. Л.Е.Куббеля]. – [2-е изд]. – М.: Издательство «Весь мир», 2007. – Т.3. Время мира. – 752 с.
9. Будкін В.С. Деякі аспекти антикризової програми України в контексті світового досвіду / В.С. Будкін // Економічний часопис - XXI. – 2010. – №1-2. – С.12-15.
10. Будкін В.С. Світова криза та розвиток міжнародного поділу праці [Електронний ресурс] / В.С. Будкін // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 87 (Частина I) (у двох частинах). – Режим доступу: nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Armv/2009_87.pdf.
11. Будкин В.С. Альтернативные подходы к категории международное разделение труда / В.С. Будкин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 110 (Частина I). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин.– 2012. – с. 13-15.
12. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / І. В. Бураковський, О. В. Плотніков. – Х.: Фоліо, 2009. – 302 с.
13. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; [пер. с англ. под ред. В.И. Иноземцева]. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
14. Вахрушев В.В. Неоколониализм и международные организации / В.В. Вахрушев. – М. : Междунар. отношения, 1968. – 223 с.
15. «Великая трансформация» Карла Поляни: прошлое, настоящее, будущее / под ред. Р.М. Нуреева. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007. – 321 с.
16. Відякіна М.М. Становлення та проблеми координації спільної міграційної політики Європейського Союзу / М.М. Відякіна // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Випуск 26: У двох частинах / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – Частина I. Том 1. – С. 225-230.
17. Воронкова А.Е. Міжнародні економічні організації: навчальний посібник / А.Е. Воронкова, Л.В. Єрохіна, Л.І. Рябенко. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 352 с.
18. Гальчинський А. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій / А. Гальчинський // Дзеркало тижня. – 2008. - № 42. – 8 листопада.
19. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – К.: АДЕФ-Україна, 2009. – 391 с.
20. Гальчинський А. С. Економічна теорія : підручник / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. - Вища школа, 2007. - 503 с.
21. Гальчинський, А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2013. – 471 с.
22. Геєц В. Макроетноомическая оценка денежно-кредитной и валютной политики Украины до и во время финансового кризиса / В. Геєц // Экономика Украины. – 2009. - № 2. – С.5-24.
23. Геєц В. Формирование и развитие финансового кризиса 2008-2009 годов в Украине / В. Геєц // Экономика Украины. – 2010. - № 4. – С. 5-14.
24. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
25. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. – 864 с.
26. Геєць В.М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії / В.М. Геєць // Фінанси України.- 2011.- № 3.- С. 3 – 18.
27. Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність / В. Геєць // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 4–15.
28. Глазьев С.Ю. Российская реформа и новый мировой порядок / С.Ю. Глазьев // Российский экономический журнал. – 1997. – №7. – С. 21.
29. Глобализация сопротивления: борьба в мире / [Отв.ред. С.Амин и Ф.Утар; Пер.с англ. под ред. и с предисл. А.В.Бузгалина. – [2-е изд.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с
30. Глобализация: человеческое измерение. – М.: Московский государственный

институт международных отношений (Университет); Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 112 с.

31. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / [Д. Лукьяненко, А. Колот, Я. Столярчук и др.]; под. науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К.: КНЭУ, 2013. – 466 с.

32. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.

33. Грибцова М. Корпорации, которые правят миром [Электронный ресурс] / М. Грибцова // Газета «Наш мир». – 2011. – Режим доступа: <http://nm2000.kz/news/2011-08-17-45679>

34. Гуровська Т.В. Теорія ренти: історія та сучасність / Т. В. Гуровська // Вісник Хмельницького національного університету 2011, № 6, Т. 1. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_6_1/007-011.pdf

35. Дегтерев Д.А. Российская Федерация как новый международный донор: дилеммы идентичности / Д.А. Дегтерев // Вестник международных организаций. – 2013. – № 2 (41). – с.69-85.

36. Дерлугьян Г. Как устроен этот мир. наброски на макросоциологические темы. М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 384 с.

37. Двусторонние и региональные торговые соглашения могут ослабить многостороннюю торговую систему и уменьшить пространство для маневра в национальной политике // Мосты. – 2010. – № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://trade.ecoaccord.org/bridges/3/10.htm>

38. Дзяд О.В. Регіональна інтеграція у глобальній торговельній системі / О.В. Дзяд // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». – 2013. – Вип. 5 (10/2). – С. 43-50.

39. Ещенко П.С. Первый глобальный финансово-экономический кризис: причины последствия и уроки для Украины / П.С. Ещенко, А.Г. Арсеенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 27. Том 1. (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – с.9-20.

40. Ещенко П.С. Bubbleeconomics як економіка фінансових спекуляцій і відтворення ірраціонального виробництва / П.С. Ещенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 21. Том 1. (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – с.12-18.

41. Ещенко П.С. Догми і реалії нової економіки / П.С. Ещенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць. Випуск 21. Том 1. (за заг. ред. проф. Єханурова Ю.І., Шегди А.В.). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – с.13-22.

42. Заблоцька Р.О. Детермінанти інституціоналізації ринку в Україні в контек-

сті набуття членства СОТ / Р. О. Заблоцька // Актуальні Проблеми Економіки: Науковий економічний журнал. – 2008. – № 8. – С. 30-38

43. Закревський В.Е. Суб'єкти світового процесу: гуманістичний вимір [Електронний ресурс] / В.Е. Закревський // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2011. – № 1 (26). – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npmt/2011_1/Zakrev.pdf

44. Исаченко Т. Региональные торговые соглашения и их роль в мировой торговле [Электронный ресурс] / Т. Исаченко. – Режим доступа: www.mgimo.ru/fileservers/books/rami4konvent/t5-isachenko.pdf

45. Іващенко О.А. Механізми постачання ліквідності та накопичення резервів в умовах фінансових потрясінь: інституційні виміри реалізації / О.А. Іващенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – №6. – С.93-97.

46. Іващенко О.А. Потоки капіталу в контексті проблем платіжних дисбалансів: аналіз теоретичних засад та практичних моделей / О.А. Іващенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 112. Частина II (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – С.95-101.

47. Іващенко О.А. Проблема контролю за рухом капіталу в умовах волативності: ризики глобальної фінансової лібералізації / О.А. Іващенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 111. Частина II (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. – С.46-52.

48. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.

49. Кардозо Ф.Э. Зависимость и развитие Латинской Америки. Опыт социологической интерпретации / Ф.Э. Кардозо, Э. Фалетто [пер. с исп. и португ.]. – М.: ИЛА РАН, 2002. – 130 с.

50. Кістерський Л.Л. Міжнародна технічна допомога: шляхи підвищення ефективності : монографія / Л.Л. Кістерський, Т.В. Липова. – К.: Представництво ЄС в Україні, 2010. – 238 с.

51. Клинов В.Г. Мировая экономика: прогноз до 2050 г. / В.Г. Клинов // Вопросы экономики. – 2008. – №5. – С. 62-79.

52. Кравчук Н.Я. Асиметрії глобального розвитку: логіка поєднання індивідуалізації та уніфікації глобальних перетворень / Н.Я. Кравчук // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Сталій розвиток економіки». – 2011. – №5. – С.129-138.

53. Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Н. Я. Кравчук. – К.: Знання, 2012. – 782 с

54. Курцев А. Ученые вычислили компании, управляющие миром [Электронный ресурс] / А. Курцев // RB News. – 2011. – Режим доступа: <http://www.rb.ru/article/uchenye-vychislili-kompanii-upravlyayushhie-mirom/> 68018 67.html

55. Кутуев П. Зависимость, недоразвитие и кризис в социологии недоразвития Андре Гундера Франка: критический анализ [Электронный ресурс] / П. Кутуев. – Режим доступа: <http://rrojasdatabank.info/agfrank/kutuev.pdf>
56. Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
57. Лук'яненко Д., Тітова О. Глобальна модифікація конкурентних механізмів ринку // Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/1030/1/Lukyanyenko-Titova.pdf>.
58. Лукьяненко Д. Глобальные финансовые дисбалансы и их макроэкономические последствия [Электронный ресурс] / Д. Лукьяненко, А. Поручник, Я. Столярчук // Журнал Европейской интеграции. – 2010. – Том 9 (№1). – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/JEE/ru/2010_1/jee-1-ru/05L_ru.pdf
59. Луцишин З.О. Зовнішня стабільність гривні та проблеми її забезпечення в умовах розгортання світової фінансово-економічної кризи / З.О. Луцишин, О.Ю. Мелих // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 84. Частина II (у двох частинах). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – 2009. – С. 248 - 258
60. Луцишин З.О. «Moral hazard» зростання зовнішньої заборгованості України в умовах доларизації економіки / З.О. Луцишин, Т.Б. Цвігун // Міжнародна економічна політика. – К.: КНЕУ. – 2012. – №1-2 (16-17). – С.83 – 106
61. Луцишин З.О. Валютно-фінансові кризи - як головна детермінанта реформування світової валютно-фінансової системи / З.О. Луцишин // Вісник Тернопільського національного університету. – Випуск 5 – Тернопіль: Економічна думка. – 2007. – с. 82-88
62. Луцишин З.О. Сучасна криза світового фінансового ринку - економічна безпрецедентність чи структурні прорахунки, З.О.Луцишин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні відносини. – Ужгород: Ліра, 2008-2009. – Випуск 2-3. – С. 10 - 25
63. Луцишин З.О. Тенденції світового фінансового ринку, економічна криза та інтеграційний курс України / З.О. Луцишин, О.О. Луцишин // Фінансовий ринок України – 2008. – №11 (60). – С.6 – 11.
64. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації: монографія / З.О.Луцишин. – К.: Видавництво «Друк» – 2002. – 320с.
65. Льюис М. Бумеранг: как из развитой страны превратиться в страну третьего мира / Майкл Льюис; пер.с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – 246 с.
66. Макогон Ю.В. Украина-МВФ и «Двадцатка»: мифы и реалии / Ю.В. Макогон // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2011.– Т.1.– С. 236-244.
67. Маркс К. Капитал [Электронный ресурс] / К. Маркс // Российское социалистическое движение. – Режим доступа: <http://anticapitalist.ru/books/kapital.pdf>.
68. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / под ред. акад. А. А. Дынкина / ИМЭМО РАН. — М. : Магистр, 2007. – 429 с.
69. Невоенные рычаги внешней политики России: региональные и глобальные механизмы: коллект.моногр. / под ред. М.В. Братерского; Нац. исслед.ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 282 с.
70. Новиков С.Б. Новые формы инвестирования ТНК в развивающихся странах / С.Б. Новиков // Вывоз капитала в 80-е годы: новые тенденции и противоречия: Реферативный сборник. – М.: ИНИОН РАН. – 1986. – С. 175-190.
71. Нуреев Р. Торстейн Веблен: Взгляд из XXI Века / Р.Нуреев // Вопросы экономики. – 2007. – № 7. – С. 73-85.
72. Осика С. Генеральна угода з тарифів і торгівлі як основа універсального міжнародно-правового регулювання світової торгівлі / С. Осика, В. Пятницький, А. Осика. – К.: УАЗТ, 1999. – 203 с.
73. Пахомов Ю. Витоки й вірогідність наслідків світової фінансової кризи / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Економічний часопис-XXI. – 2008. – № 11-12. – С. 8-12.
74. Перехідна економіка: підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова [та ін.] ; за ред. В. М. Геєця. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.Економічний часопис-XXI. – 2009. – №7-8.– С. 3-6.
75. Певзнер Я.А. Государство в экономике Японии / Я.А. Певзнер. – М.: Наука, 1976. – 319 с.
76. Перехідна економіка : підручник / В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова [та ін.] ; за ред. В. М. Геєця. – К. : Вища школа, 2003. - 591 с.
77. Полянй К. Великая трансформация. Политические и экономические истоки нашего времени / К. Полянй [пер. с англ. А.А. Васильева, С.Е. Федорова, А.П. Шурбелева; под ред. С.Е. Федорова]. – СПб.: Алетейя, 2002. – 320 с.
78. Поліщук Л.С. Глобальні виклики та посилення економічного управління в ЄС/Л.С. Поліщук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 115. Частина 1 (у двох частинах). – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013.-254с.- С.83-88.
79. Поліщук Л.С. Економічна конвергенція ЄС в умовах глобальної нерівномірності /Л.С. Поліщук// Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 110. Частина 2 (у двох частинах). – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012.-179с.- С.9-13.
80. Портер Е. Майкл Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер; [пер. с англ. И. Минервина]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.

81. Поручник А. Глобальні імперативи транснаціоналізації національних економік [Електронний ресурс] / А. Поручник, Я. Столярчук // Формування ринкових відносин. – 2009. – Вип.21. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/FRE/2009_21.pdf

82. Пузанов И.И. Влияние обесценения курса национальной валюты на основные показатели экономического развития / И. И. Пузанов // Теоретические и практические аспекты экономики и интеллектуальной собственности: сборник научных трудов: в 3-х т. / ПГТУ. – Мариуполь, 2011. – Т. 3. – С. 9-18.

83. Пузанов И.И. Методологічні підходи до урахування ризику у банківській діяльності / І.І. Пузанов // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць: у 2-х вип. / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – Вип. 2. - С. 14-19.

84. Пузанов И.И. Динамика і структура зовнішньої торгівлі трансформаційних економік: монографія / І.І. Пузанов; Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2002. – 171 с.

85. Развивающиеся страны: в сетях финансовой зависимости / [Г.П. Солюс, Б.Е. Ланин, В.О. Корытковский и др.]; Под ред. Г.П. Солюса, А.И. Кузнецова]. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 158 с.

86. Райнерт Э.С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Э.С. Райнерт; [пер. с англ. Н.Автономовой; под ред. В. Автономова]. – М.: Изд.дом Гос.ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.

87. Резникова Н.В. Эволюция концепции неокOLONIALИЗМА в новых контурах межстрановой экономической зависимости /Новая Экономика// Беларусь. - №2 (62). – 2013. – с. 12-20.

88. Резникова Н.В. К вопросу о потере монетарного суверенитета в контексте долларизации экономики /Н.В. Резникова/ Национальная Академия Наук Азербайджана. Институт экономики. Научные труды. II выпуск: Баку. – 2013. – с. 104-110.

89. Резникова Н.В. Концептуализация процесса межстранового объединения как императива экономического развития /Н.В. Резникова/ Национальная Академия Наук Азербайджана. Институт экономики. Научные труды. III выпуск: Баку. – 2013. – с. 68-74.

90. Резникова Н.В. Сучасна глобальна криза як трансформаційна ознака цивілізаційних змін / Н.В. Резникова, О.А. Іващенко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. - №6. – С.44-47.

91. Резникова Н.В. Міжнародне економічне співробітництво в термінах економічного суверенітету: аналіз вигащів та втрат /Н.В. Резникова / Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 113 (Частина II),). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – С.149-159.

92. Резникова Н.В. Антиномія залежності та розвитку в умовах глобальної взаємодії /Н.В. Резникова / Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 112 (Частина II). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – С.136-144.

93. Резникова Н.В. Феномен об'єднання і периферізації в процесі інтеграції до світової економічної системи /Н.В. Резникова /Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 116 (Частина I). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – С.41-49.

94. Резникова Н.В. Конфлікт механізмів одиничного та системного рівнів в межах концепції залежності: проблема теоретичних узагальнень /Н.В. Резникова / Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал.- № 3. – 2013. – С. 24-32.

95. Резникова Н.В. Вплив структурних обмежень на рівень міжкраїнової економічної залежності /Н.В. Резникова / Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал.- № 4. – 2013. - С. 24-32.

96. Резникова Н.В. Моделювання теоретичних конструктів економічної залежності в умовах глобалізаційних зрушень / Н. В. Резникова // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. - №1.- 2013. – с.141-144.

97. Резникова Н.В. Інституційні доміанти продукування фінансової залежності країн як фактор поглиблення фрагментації глобального економічного простору /Н.В. Резникова/ Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ.- сб. науч тр. – Ростов-на-Дону-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2013. – С.316-321.

98. Резникова Н.В. Економічні виклики нео-залежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії /Н.В. Резникова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук.журн. – К.: НАУ, - 2013. №1.– С.181-187.

99. Резникова Н.В. Роль КНР у валютно-фінансовій інтеграції азійських країн та в рамках БРІКС /Н.В. Резникова// Культура народов Причерноморья (Проблемы материальной культуры. Экономика. География). – №227. – 2012.- с.71-74.

100. Резникова Н.В. Проблема поиска нового баланса сил в условиях bipolarной валютной системы /Н.В. Резникова/ Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 108. Частина II. (у двох частинах). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. – с.46-52.

101. Резникова Н.В. Економічна експансія в умовах становлення нового картасу міжкраїнової взаємодії /Н.В. Резникова/ Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 111 (Частина II),). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. – С.90-100.

102. Резнікова Н.В. Теоретико-методологічні засади визначення категорії економічної залежності в умовах двополярного зонування світової економіки /Н.В. Резнікова / Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. – №4. – 2012. – с.38-42.

103. Резнікова Н.В. Природа технологізації сучасної економічної системи / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Випуск 109 (у двох частинах). – Ч. I. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 202-205.

104. Резнікова Н.В. Вплив фінансової відкритості на економічне зростання країн: парадокси глобалізації / Н.В. Резнікова // Матеріали шестой международной научно-практической конференции «Украина и глобальная экономика: теория и практика хозяйствования» (29-30 октября 2010 года). – Симферополь: ДИАЙПИ, 2010. – С. 53-55.

105. Резнікова Н.В. Діалектика глобального й національного в нових викликах взаємозалежності / Н.В. Резнікова // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики: збірник тез доповідей (18 квітня 2013 року, м. Київ) / за заг. ред. М.А. Кулініча – К.: ДАУ при МЗС України, 2013. – С. 98-100.

106. Резнікова Н.В. Проблема збереження економічного суверенітету держави в контексті транснаціоналізації світової економіки: нові виклики залежності /Н.В. Резнікова / Научно-практический журнал Экономика Крыма: Симферополь. – №2 (43). – 2013. – с.13-17.

107. Резнікова Н.В. ТНК як актори формування соціо-культурної залежності країн: роль споживання в поглибленні глобальної нерівності /Н.В. Резнікова / Научно-практический журнал Экономика Крыма: Симферополь. – №3 (44). – 2013. – с.19-24.

108. Резнікова Н.В. Монетарна конвергенція арабських країн перської затоки в умовах поглиблення фінансової інтеграції /Н.В. Резнікова // Культура народів Причорномор'я (Проблеми матеріальної культури. Экономика. География). – №245. –2013.– с.52-55.

109. Резнікова Н.В. АСЕАН в контурах торговельної взаємозалежності: парадокси інтеграційної взаємодії /Н.В. Резнікова // Культура народів Причорномор'я (Проблемы материальной культуры. Экономика. География). – №254 – 2013. – с. 134 - 137.

110. Резнікова Н.В. Експортний потенціал країн союзу арабського Магрибу в умовах поглиблення регіональної співпраці /Н.В. Резнікова / Вісник міжнародного слов'янського університету. Український науково-теоретичний журнал. Т.15. – №2. – 2012. – с.8-13.

111. Резнікова Н.В. Міжарабська торгівля як чинник інтеграції країн регіону /Н.В. Резнікова// Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск. Частина II. (у двох частинах). К.: Київський національний

університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – Випуск 110 (Частина I). – 2012. – с.112-117.

112. Резнікова Н.В. Перспективи арабської фінансової співпраці у регіоні держав Близького Сходу і Північної Африки /Н.В. Резнікова// Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. – 2012.– т.25(64). – №3. - с.166-172.

113. Резнікова Н.В. Діалектика національного та глобального в умовах між-країнової взаємозалежності /Н.В. Резнікова // Экономика та держава. – 2012.– №9. – С.8-11.

114. Резнікова Н.В. Гео економічні переваги країн БРІКС в умовах ребалансування світової економіки /Н.В. Резнікова // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Экономика і право. – №2.- 2012. – с.94-98.

115. Резнікова Н.В. Роль КНР у валютно-фінансовій інтеграції азійських країн та в рамках БРІКС /Н.В. Резнікова // Культура народів Причорномор'я (Проблеми матеріальної культури. Экономика. География). – №227. – 2012. – с.71-74.

116. Резнікова Н.В. Потенціал розвитку двостороннього інтеррегіоналізму у взаємовідносинах ОЧЕС-ЄС / Н. В. Резнікова, М.М. Відякіна // Зовнішня торгівля: право та економіка. Науковий журнал. – 2009. – № 6 (47). – С.22-28.

117. Резнікова Н.В. ОЧЕС: від нового регіоналізму до нових можливостей глобальної взаємодії / Н.В. Резнікова, М.М. Відякіна // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – Севастополь-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Донецке, 2009. – С. 140-146.

118. Резнікова Н.В. Роль БРІКС у формуванні фрагментативного економічного простору / Н.В. Резнікова, М.М. Відякіна // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – Випуск 6(3). №10/1. Том 20. – 2012. – С. 274-282.

119. Резнікова Н.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення природи економічних дисбалансів в контексті кризових потрясінь /Н.В. Резнікова// Вісник Донецького національного університету. Серія В. Экономика і права. №1. – 2012. – С.177-184.

120. Резнікова Н.В. Перспективи економічного зростання КНР в контексті реалізації національної моделі економічного розвитку / Н.В. Резнікова, М.М. Відякіна // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2012. – № 231. – С. 81-85.

121. Резнікова Н.В. Потіки капіталу в умовах фінансової лібералізації: макроекономічні виміри регулювання / Н. В. Резнікова, М.М. Відякіна // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 2012. – № 237. – С. 45-48.

122. Резнікова Н.В. Міжнародна фінансова інтеграція в термінах втрат та ви-грашів: роль потоків капіталу в забезпеченні економічного зростання / Н.В. Резнікова, М.М. Відякіна // Интеграционные приоритеты Украины в современном

геоэкономическом пространстве: материалы научно-практической конференции «Интеграционные приоритеты Украины в современном геоэкономическом пространстве». – Симферополь: Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, 2012. – С. 94-96.

123. Резнікова Н.В. Світова фінансова криза як фактор економічного розвитку / Н.В. Резнікова, М.М. Відякіна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3). Том 1. – С. 271-279.

124. Резнікова Н.В. Система показників регіональної інтеграції як інструмент вивчення міждержавної взаємодії / Н.В. Резнікова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ.- сб. науч тр. – Одесса-Донецк, 2008. – С.156-164.

125. Резнікова Н.В. Інституційна координація монетарної політики в Європейському валютному союзі / Н.В. Резнікова/ Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 82 (Частина I). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. – С.96-103.

126. Резнікова Н.В. Фінансова глобалізація в контексті цивілізаційних зрушень / Н.В. Резнікова / Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 71 (Частина II). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2008. – С.186-192.

127. Резнікова Н.В. Вплив фінансової глобалізації на макростабільність національних економік: регіональні диспропорції розвитку / Н.В. Резнікова / Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Донецк: ДонНУ, 2007. – С. 1417-1424.

128. Резнікова Н.В. Диспропорційність економічного розвитку як прояв регіональної взаємозалежності світу / Н.В. Резнікова / Персонал. К.: Міжрегіональна Академія управління персоналом, №5. - 2007. – С. 17-23.

129. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А.М. Колот, Я.М. Столярчук та ін.]; за заг. ред. докторів екон.наук, професорів Д.Г. Лук'яненка та А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2011. – 703 с.

130. Рогач О.І. Країни, що розвиваються, і транснаціоналізація світової економіки: Навчальний посібник / Рогач О.І., Шнирков О.І. – К.: ВЦ «Київський університет», 1998. – 140 с.

131. Рогач О.І. Транснаціональні корпорації: підручник / Рогач О.І. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 400 с.

132. Рогач О.І. Характерні риси розвитку міжнародного виробництва ТНК в посткризовий період / Рогач О.І.// Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 112. Частина II (у двох частинах). – К.: Київ-

ський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – С. 81-86.

133. Світова організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org/>

134. Сиденко В.Р. Общевропейское экономическое пространство: основные характеристики и модели формирования / В.Р.Сиденко// Европейський вектор економічного розвитку. 2012. № 2 (13). – С. 560-563.

135. Спенс М. Следующая конвергенция: будущее в мире, живущем на разных скоростях / пер.с англ. А.Калинина; под. ред. О.Филатовичей. М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 336 с.

136. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Дж. Е. Стиглиц; [пер.с англ. В.Лопатка]. – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.

137. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія / Я.М.Столярчук. – К.:КНЕУ, 2009. – 302 с.

138. Столярчук, Я. Новітні тенденції міжнародної монополізації капіталу / Я. Столярчук // Міжнародна економічна політика. – 2008. – № 8–9. – С. 104 – 127.

139. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред.акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. - 542 с.

140. Трофимова В.В. Економічна самодостатність країн в епоху глобальної інтеграції: Монографія / В.В. Трофимова. – Симферопіль: ВіТроПринт, 2010. – 450 с.

141. Уоррен Хастингс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.peoples.ru/military/general/warren_hastings/

142. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. –/ [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.]; За заг. ред. Д.Г.Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006.– Т.І – 816 с.

143. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. –/ [Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, Л.Л. Антонюк та ін.]; За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006.– Т.ІІ – 592 с.

144. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века / А.И. Уткин. – М.: Алгоритм, 2001. – 322 с.

145. Філіпенко А.С. Теорія міжнародної економічної політики: навч.посіб. / А.С. Філіпенко. – К. – Академвидав, 2013. – 216 с.

146. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.

147. Філіпенко А.С. Економічний розвиток сучасної цивілізації: навч.посібник. / А.С, Філіпенко. – К.: Знання, 2006. – 316 с.

148. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: посібник / А.С. Філіпенко. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
149. Хайнал Питер И. Группа восьми и Группа двадцати: эволюция, роль и документация / И. Питер Хайнал; [пер. с англ. О.А. Якименко; под науч.ред. Е.М. Горбуновой]. — М.: Логос, 2008. – 350 с.
150. Хелпман Э. Загадки экономического роста / Э. Хелпман; [пер. с англ. А. Калинина; под ред. М. Ханаевой, Е. Синельниковой]. – М.: Изд. Института Гайдара, 2012. – 239 с.
151. Цивилизационная структура современного мира: в 3-х томах / Под ред. Ю.Н. Пахомова, Ю.В. Павленко. -- К.: Наук. думка, 2006. – Том 1. Глобальные трансформации современности. – 686 с.
152. Циганов С.А. Вплив міжнародного руху капіталу на економіку трансформаційних країн / С.А. Циганов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №3. – С.105-112.
153. Циганов С.А. Капітал банківської системи як важливий фактор забезпечення фінансової стабільності трансформаційних країн / С.А. Циганов // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 56. Частина II (у двох частинах). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2005. – С.163-169.
154. Чешков М.А. Смысл противостояния: не альтернативность, но вариативность / М.А. Чешков // МЭиМО. – 2002. – №6. – С.24-30.
155. Чибриков Г.Г. Противоречия между монополиями США и слабо развитыми странами на почве вывоза капитала / / Г.Г. Чибриков. – М.: Издательство МГУ. – 1963. – 38 с
156. Чибриков Г.Г. Социально-экономические последствия вывоза капитала / Г.Г. Чибриков. – М.: Издательство МГУ. – 1971. – 104 с.
157. Шапталов Б.Н. Экономическая экспансия. Теория и практика обретения национального богатства / Б.Н. Шапталов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. – 317 с.
158. Шаров О. Криза – це не кінець світу / О. Шаров // Економічний часопис – XXI. – 2009. – №1-2. – С.9-10.
159. Шаров О. Дихотомія Маркса – Спенсера як причина світової фінансової кризи / О. Шаров // Вісник НБУ. – 2010. – №10 (176). – С. 18-23.
160. Шемшученко С.О. Режим нації найбільшого сприяння у міжнародних інвестиційних договорах / С.О.Шемшученко// Держава і право. Випуск 56. – 2012. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dip/2012_56/01_097.pdf
161. Шкваря Л.В. Экономическая интеграция в условиях глобализации мировой экономики: трансформация форм и теорий. – М.: Компания Спутник Плюс, 2006. – 93 с.
162. Шнирков О.І. Економічні наслідки укладення угоди про асоціацію України з ЄС з урахуванням можливої реакції Росії / О.І.Шнирков // Журнал «Національна безпека і оборона». – 2013. - № 4 -5 (141-142). – С. 90-93.
163. Шумилов В.М.Международное экономическое право в эпоху глобализации / В.М. Шумилов. – М.: Международные отношения, 2003. – 272 с.
164. Щетинин В.Д.. Эволюция американского неокOLONIALИЗМА / В.Д. Щетинин. – М.: Издательство «Международные отношения»,1972. – 272 с.
165. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики: аналітична доповідь / І. Бураковський [та ін.]; ред. І. Бураковський, В. Мовчан; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Х.: Права людини, 2009. – 74 с.
166. Abu-Lughod J.-L. Discontinuities and Persistence: One World System or a Succession of World Systems / J.-L. Abu-Lughod // The World System: Five Hundred Years or Five Thousand? / A.G. Frank, B.K. Gills (eds.). – London: Routledge, 1993. – P. 278–290.
167. Adda J. La mondialisation de l'economie: Genèse et problèmes / J. Adda. – [7e éd]. – Paris: La Découverte, 2006. – 256 p.
168. Ala'i P. The Legacy of Geographical Morality and Colonialism: A Historical Assessment of the Current Crusade against Corruption / P. Ala'i // Vanderbilt Journal of Transnational Law. – 2000. – Vol. 33. – P. 877-932
169. Alesina A. Economic Integration and Political Disintegration / A. Alesina, E. Spolaore, R. Wacziarg // American Economic Review. – 2000. – Vol. 90(5). – P. 1276-1296
170. Alesina A. The Political Economy of International Unions / A. Alesina, I. Angeloni, F. Etro // American Economic Review. – 2005. – Vol. 95. – P. 602-15.
171. Alesina A. Who Gives Foreign Aid to Whom and Why / A. Alesina, D. Dollar // Journal of Economic Growth. – 2002. – Vol. 5. – P. 33–64.
172. Amin S. Economic Globalism and Political Universalism: Conflicting Issues? [Electronic resource] / S. Amin // Journal of world-systems research. – 2000. – Vol. VI. – No. 3. – Mode of access: <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol6/number3/pdf/jwsr-v6n3-amin.pdf>.
173. Amin S. Neo-colonialism in West Africa / S. Amin. – London: Penguin, 1973. – 298p.
174. Amsden A. A Comparative Analysis of Local and Transnational Corporations in the Korean Automobile Industry / A. Amsden, L. Kim // In Management behind Industrialization: Readings in Korean Business / D.-K. Kim, L. Kim (eda.). – Seoul: Seoul: Korea University Press, 1985. – P. 579–596.
175. Amsden A. Good-bye dependency theory, hello dependency theory. [Electronic resource] / A. Amsden. - Mode of access: <http://sites.jmu.edu/benbrewer/files/2011/01/SCID-Amsden.pdf>
176. Amsden A.H. The Rise of «the Rest»: Challenges to the West from Late-Industrializing Economies / A.H. Amsden. – New York: Oxford University Press, 2001. – 416 с.

177. Anderson K. From imperial to Regional Trade Preferences: Its Effect on Europe's Intra- and Extra-regional Trade / K. Anderson, H. Norheim // *Review of World Economics* (Weltwirtschaftliches Archiv). – 1993. – Vol. 37. – №1. – P.78-102.
178. Ando M. The Formation of International Production and Distribution Networks in East Asia [Electronic resource] / M. Ando, F. Kimura. – Mode of access: <http://www.nber.org/papers/w10167>
179. Antonelli C. The economics of path-dependence in industrial organization / C. Antonelli // *International Journal of Industrial Organization*. – 1997. – Vol. 15. – P.643–675.
180. Ardent P. Le néo-colonialisme: thème, mythe et réalité / P. Ardent // *Revue française de science politique*. – 1965. – Vol. 5. – P. 837-855.
181. Arrighi G. Industrial convergence, globalization, and the persistence of the north-south divide [Electronic resource] / G. Arrighi, B. Silver, B. Brewer. – Mode of access: <http://sites.jmu.edu/benbrewer/files/2011/01/SCID-Article.pdf>
182. Arrighi G. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times* / G. Arrighi. – London: Verso, 1994. – 400 p.
183. Arrighi G. The stratification of the world-economy: an exploration of the semi-peripheral zone / G. Arrighi, J. Drangel // *The Review*. – 1986. – Vol. 10. – No. 1. – P.9–74.
184. Arthur W.B. Increasing returns and the new world of business / W.B. Arthur // *Harvard Business Review*. – 1996. – Vol. 74. – No. 4. – P. 100-109.
185. Arthur W.B. Path-dependent processes and the emergence of macrostructure / W. B. Arthur, Y.M. Ermoliev, Y.M. Kaniovski // *European Journal of Operational Research*. – 1987. – Vol. 30. – No. 3. – P. 294-303.
186. Athukorala P. Intra-regional Trade in East Asia: The Decoupling Fallacy, Crisis, and Policy Challenges [Electronic resource] / P. Athukorala, A. Kohpaiboon. – Mode of access: https://crawford.anu.edu.au/acde/publications/publish/papers/wp2009/wp_econ_2009_09.pdf.
187. Auty R.M. *Resource-Based Industrialization: Sowing the Oil in Eight Developing Countries* / R.M. Auty. – Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1990. – 294 p.
188. Aydalot P. *Milieux innovateurs en Europe / Innovative Environments in Europe* / P. Aydalot. – Paris: GREMI, 1986. – 366 p.
189. Bagwell K. National sovereignty in an interdependent world [Electronic resource] / K. Bagwell, R.W. Staiger. – Mode of access: <http://www.nber.org/papers/w102-49>
190. Baldwin D. Evaluating Economic Sanctions / D. Baldwin, R. Pape // *International Security*. – 1998. – Vol. 23. – No. 1. – P. 189-198.
191. Baldwin D. Interdependence and Power: A Conceptual Analysis [Electronic resource] / D. Baldwin. – Mode of access: [http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20\(1980\)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A%20Conceptual%20Analysis.pdf](http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles/Baldwin%20(1980)%20Interdependence%20and%20Power%20-%20A%20Conceptual%20Analysis.pdf).
192. Baldwin D. *Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies* [Electronic resource] / D. Baldwin. – Mode of access: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract;jsessionid=7EB5A1568F1073769E34FC2431A293FB.journals?fromPage=online&aid=7666424>.
193. Baldwin R. Entry and Asymmetric Lobbying Effects: Why Governments Pick Losers [Electronic resource] / R. Baldwin, F. tol-Nicoud. – Mode of access: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.119.8523&rep=rep1&type=pdf>
194. Baldwin R. Patterns of development in newly settled regions / R. Baldwin // *International Development Review*. – 1956. – Vol. 24. – P. 161-179.
195. Banque de France [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.banque-france.fr/fr/eurosys/telechar/zonefr/liste.pdf>
196. Barbieri K. Sleeping with the Enemy: The Impact of War on Trade [Electronic resource] / K. Barbieri, J. Levy. – Mode of access: <http://jpr.sagepub.com/content/36/4/463.refs>.
197. Barro R. J. Democracy and Growth / R.J. Barro // *Journal of Economic Growth*. – 1966. – Vol. 1. – No. 1(March). – P. 1-27.
198. Bassand M. Innovation et changement social: actions culturelles pour un développement local / M. Bassand, F. Hainard, Y. Pedrazzini, R. Perrinjaquet. – Lausanne: Presses Polytechniques Romandes, 1986. – 136 p.
199. Bassand M. Mal développement régional et identité : pour un développement endogène / M. Bassand, S. Guindani. – Lausanne: Presses polytechniques romandes, 1982. – 200 p.
200. Bathelt H. Toward a Reconceptualization of Regional Development Paths: Is Leipzig's Media Cluster a Continuation of or a Rupture with the Past? / H. Bathelt, J. Boggs // *Economic Geography*. – 2003. – Vol. 79. – No. 3. – P. 265-293.
201. Bauer P.T. *Equality, the third World and economic delusion* / P.T. Bauer. – Cambridge: Harvard University Press, 1981. – 304 p.
202. Bayoumi T. Is regionalism simply a Diversion? Evidence from the Evolution of the EC and EFTA [Electronic resource] / T. Bayoumi, B. Eichengreen. – Mode of access: <http://ideas.repec.org/h/nbr/nberch/8599.html>
203. Bende-Nabende A. FDI, Policy Adjustment and Endogenous Growth: Multiplier Effects from a Small Dynamic Model for Taiwan, 1959-1995 / A. Bende-Nabende, J. Ford // *World Development*. – 1998. – Vol. 26(7). – P. 1315-1330.
204. Bergsten F. The United States and the World Economy: Foreign Economic Policy for the Next Decade [Electronic resource] / C.F. Bergsten. – Mode of access: <http://www.globallawbooks.org/reviews/detail.asp?id=69>.
205. Bernard M. Beyond product cycles and flying geese: regionalization, hierarchy and the industrialization of East Asia / M. Bernard, J. Ravenhill // *World Politics*. – 1995. – Vol. 45. – No. 2. – P. 171-209.
206. Berry H. Is the world becoming smaller? Globalization and convergence across

countries [Electronic version] / H. Berry, M. Guillen, A. Hendi. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Internal-Training/287823-1256848879189/6526508-1283456658475/Mauro_Guillen.pdf

207. Best E. Capacities for Regional Integration: Conceptual Framework for Comparative Analysis / E. S. Best // *Free Trade Agreements and Customs Unions: Experiences, Challenges and Constraints* / M.O. Hosli, A. Saether (eds.). – Maastricht: TACIS/European Commission – EIPA, 1997. – P. 51-75.

208. Bhagwati J. The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends / J. Bhagwati, A. Panagariya // *American Economic Review*. – 1996. – Vol. 86(2). – P. 82-87.

209. Bhala R. International trade law: Interdisciplinary theory and practice / R. Bhala. – [3rd ed]. – New York: Lexis Nexis, 2008. – 1685 p.

210. Bianchi A.M. Albert Hirschman in Latin America: Notes on Hirschman's Trilogy on Economic Development [Electronic resource] / A.M. Bianchi – Mode of access: <http://www.anpec.org.br/encontro2004/artigos/A04A004.pdf>

211. Bilal S. Why Regionalism May Increase the Demand for Trade Protection / S. Bilal // *Journal of Economic Integration*. 1998. – Vol. 13(1). – P. 30-61.

212. Bolks S. M. How Long Do Economic Sanctions Last? Examining the Sanctioning Process Through Duration / S. M. Bolks, D. Al-Sowayel // *Political Research Quarterly*. – 2000. – Vol. 53. – No. 2. – P. 241-265.

213. Bonini A. Complementary and competitive regimes of accumulation: natural resources and development in the world-system [Electronic resource] / A. Bonini. – Mode of access: <http://www.jwsr.org/wp-content/uploads/2013/02/Bonini-vol18n1.pdf>

214. Boot A. Credit Ratings as Coordination Mechanisms [Electronic resource] / A. Boot, T.T. Milbourn, A. Schmeits // *Review of Financial Studies*. 2006. – Vol. 19. – No. 1. – Mode of access: <http://dare.uva.nl/document/3079>.

215. Boschma R. Technological relatedness and regional branching / R. Boschma, K. Frenken // *Beyond Territory. Dynamic Geographies of Knowledge Creation, Diffusion and Innovation* / H. Bathelt, M.P. Feldman, D.F. Kogler (eds.). – London and New York: Routledge, 2011. – P. 64-81

216. Boschma R. Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography / R. Boschma, K. Frenken // *Journal of Economic Geography*. – 2006. – Vol. 6. – P. 273-302.

217. Boughton J.M. The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas that Have Shaped the Institution [Electronic resource] / J.M. Boughton // *IMF Working Paper*. – 2004. – №75. – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp0475.pdf>

218. Bouvet F. Recherche sur les fondements méthodologiques des politiques économiques environnementales confrontées à la notion de développement soutenable / F. Bouvet. – Paris: Université Panthéon-Sorbonne, 2001. – 212 p.

219. Brainard L. An Empirical assessment of the Proximity-Concentration Tradeoff

Between Multinational Sales and Trade? / L. Brainard // *American Economic Review*. – 1997. – Vol. 87. – P. 520-44.

220. Braunerhjelm P. Cluster Genesis: Technology-based Industrial Development / P. Braunerhjelm, M. Feldman. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 366 p.

221. Braunstein E. Bargaining Power and Foreign Direct Investment in China: Can 1.3 Billion Consumers Tame the Multinationals? [Electronic resource] / E. Braunstein, G. Epstein // *Political Economy Research Institute Working Paper*. – 2002. – №45. – Mode of access: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1032&context=peri_workingpapers

222. Brenner R. Origins of capitalist development: a critique of Neo-Smithian Marxism / R. Brenner // *New Left Review*. – 1977. – Vol. 104. – P. 25-92.

223. Brewster H. Economic Dependence-Quantitative Interpretation / H. Brewster // *Social and Economic Studies*. – 1973. – Vol. 22. – No. 3. – P. 90-95.

224. Brown A.G. Free Trade Agreements and the Governance of the Global Trading System / A.G. Brown, R.M. Stern // *The World Economy*. – 2011. – Vol. 34. – No. 3. – P. 331-554.

225. Brown S. New Forces, Old Forces and the Future of World Politics / S. Brown. – Boston: S. Foresman and Company, 1988. – 334 p.

226. Brubaker E.R. Free Ride, Free Revelation, or Golden Rule? / E.R. Brubaker // *Journal of Law and Economics*. – 1975. – Vol. 18. – P. 147-161.

227. Brunnermeier M.K. Macroeconomics with Financial Frictions: A Survey [Electronic resource] / M.K. Brunnermeier, T. Eisenbach, Y. Sannikov // *NBER Working Papers*. – 2012. – №18102. – Mode of access: <http://scholar.harvard.edu/files/iversen/files/introdyn.pdf>

228. Bunker S. Ciccantell P. Generative sectors and the new historical materialism / S. Bunker, P. Ciccantell // *Studies in Comparative International Development*. – 2003. – Vol. 37. – No. 4. – P. 3-30.

229. Bunker S.G. Globalization and the Race for Resources / S.G. Bunker, P.S. Ciccantell. – Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2005. – 263 p.

230. Burke J. Threat effects and the internationalization of production, Political Economy [Electronic resource] / J. Burke, G. Epstein // *Political Economy Research Institute Working Papers*. – 2001. – №15. – Mode of access: http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_1-50/WP15.pdf

231. Byres T.J. Neoliberalism and primitive accumulation in less developed countries' / T.J. Byres // *Neoliberalism: A Critical Reader* / A. Saad-Filho, D. Johnston (eds.). – London: Pluto Press, 2005. – P. 83-90.

232. Caballero R. Bubbles and capital flow volatility: causes and risk management / R. Caballero, A. Krishnamurthy // *Journal of Monetary Economics*. – 2006. – Vol. 53(1). – P. 33-53.

233. Calvo G. When Capital Inflows Come to a Sudden Stop: Consequences and

Policy Options/ G. Calvo C. M. Reinhart // *Reforming the International Monetary and Financial System* / P. Kenen, A. Swoboda (eds.). – Washington DC: International Monetary Fund, 2000. – P. 175-201.

234. Cambio estructural, heterogeneidad productiva y tecnología en América Latina [Electronic resource] / M. Cimoli, G. Porcile, A. Primi, S. Vergara. – Mode of access: <http://www.eclac.org/dmaah/noticias/paginas/5/23775/cimoli.pdf>

235. Cameron D. The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis / D. Cameron // *American Political Science Review*. – 1978. – Vol. 72. – P. 1243-1261.

236. Caporaso J.-A. Dependence, dependency, and power in the global system: a structural and behavioral analysis / J.-A. Caporaso // *International Organization*. – 1978. – Vol. 32. – No. 1. – P. 13-43.

237. Cárdenas E. The Export Age: the Latin American Economies in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries / E. Cárdenas, J.A. Ocampo, R. Thorp // *An economic history of twentieth-century Latin America*. Basingstoke / E. Cárdenas, J.A. Ocampo, R. Thorp. – New York: Palgrave, 2000. – Vol. 1. – 344 p.

238. Cardoso F.H. The Consumption of Dependency Theory in the U.S. [Electronic resource] / F.H. Cardoso // *Latin American Research Review*. – 1977. – Vol. 12. – No. 3. – P. 7-24.

239. Carlos de Resende. IMF-Supported Adjustment Programs: Welfare Implications and the Catalytic Effect [Electronic resource] / Carlos de Resende // *Bank of Canada Working Paper*. – 2007. – № 2007-22. – Mode of access: <http://www.bde.es/investigador/papers/sie0715.pdf>.

240. Carlson J.- D. Broadening and Deepening: Systemic Expansion [Electronic resource] / J.- D. Carlson // *Journal of world-systems research*. – 2001. – Mode of access: <http://jwsr.ucr.edu/archive/vol7/number2/pdf/jwsr-v7n2-carlson.pdf>.

241. Cashel-Cordo P. The Public Sector Impact of International Resource Transfers / P. Cashel-Cordo, S.G. Craig // *Journal of Development Economics*. – 1990. – Vol. 32. – P. 17-42.

242. Castaldi C. The Grip of History and the Scope for Novelty: Some Results and Open Questions on Path Dependence in Economic Processes / C. Castaldi, G. Dosi // *Understanding Change. Models, Methodologies, and Metaphors* / A. Wimmer, R. Kossler (eds.). – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006. – P. 99-128.

243. Caves R.E. Economic Models of Political Choice: Canada's Tariff Structure / R.E. Caves // *Canadian Journal of Economics*. – 1976. – Vol. 9(2). – P. 278-300.

244. Caves R.E. International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment / R.E. Caves // *Economica*. – 1971. – Vol. 38. – No. 149. – P. 1-27.

245. Cernat L. Eager to ink, but ready to act? RTA proliferation and international cooperation on competition policy [Electronic resource] / L. Cernat. – Mode of access: <http://www.cepr.org/meets/wkcn/6/6641/papers/cernat.pdf>

246. Chamberlin J. Provision of Collective Goods as a Function of Group Size / J.

Chamberlin // *American Political Science Review*. – 1974. – Vol. 68. – P. 707-716.

247. Chandler Alfred D., Jr. of Industrial Capitalism / Alfred D. Chandler, Jr. – Cambridge: Harvard University Press, 1994. – 760 p.

248. Chase-Dunn C. Comparing World-Systems: Concepts and Working Hypotheses / C. Chase-Dunn, T.-D. Hall // *Social Forces*, 1983. – Vol. 71. – No. 4. – P. 851-886.

249. Chase-Dunn C. Core/Periphery Relations in Precapitalist Worlds / C. Chase-Dunn, T.-D. Hall. – Boulder: Westview Press, 1991. – 300 p.

250. Chayes A. The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements / A. Chayes, A. Chayes. – Cambridge: Harvard University Press, 1998. – 432 p.

251. Child J. The performance of cross border units in China: A test of natural selection, strategic choice and contingency theories / J. Child, L. Chung, H. Davies // *Journal of International Business Studies*. – 2003. – Vol. 34 (2). – P. 242-254.

252. Chowdhury A. FDI and Growth: What Causes What? / A. Chowdhury, G. Mavrotas // *World Economy*. – 2006. – Vol. 29 (1). – P. 919.

253. Cimoli M. Specialization, wage bargaining and technology in a multigoods growth model / M. Cimoli, G. Porcile // *Metroeconomica*. – 2010. – Vol. 16. – No. 1. – P. 219-238

254. Coghlan A. Revealed – the capitalist network that runs the world [Electronic resource] / A. Coghlan, D. MacKenzie // *The New Scientist*. – 2011. – Mode of access: <http://www.newscientist.com/article/mg21228354.500-revealed--the-capitalist-network-that-runs-the-world.html>

255. Cohen E. Globalization and the Boundaries of the State: A Framework for Analyzing the Changing Practice of Sovereignty / E. Cohen // *Governance*. – 2001. – Vol. 14(1). – P. 75-97.

256. Comin D. Was the Wealth of Nations Determined in 1000 BC? / D. Comin, W. Easterly, E. Gong // *American Economic Journal: Macroeconomics*. – 2010. – Vol. 2. – No. 3. – P. 65-97.

257. Cooper R. Economic Interdependence and Coordination of Economic Policies [Electronic resource] / R. Cooper, P.B. Kenen, R.W. Jones. – Mode of access: <http://econpapers.repec.org/bookchap/eeeintchp/2-23.htm>.

258. Crawford J.-A. The Changing Landscape of Regional Trade Agreements [Electronic resource] / J.-A. Crawford, R.V. Fiorentino. – Mode of access: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers8_e.pdf

259. Cripps T.F. Growth in advanced capitalist economies: 1950-1970 / T.F. Cripps, R.J. Tarling. – Cambridge: Cambridge University Press, 1973. – 58 p.

260. Crotty J. The Effects of Increased Product Market Competition and Changes in Financial Markets on the Performance of Nonfinancial Corporations in the Neoliberal Era [Electronic version] / J. Crotty. – Mode of access: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=341763

261. Crozier B. Neo – colonialism: a background book / B. Crozier. – London: Bod-

ley Head, 1964. – 112 p.

262. Czempiel E-O. Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s / E-O. Czempiel, J. Rosenau. – Lexington, Massachusetts/Toronto: Lexington Books, 1989. – 384 p.

263. Damro C. Sole of discretion: competition relations in the transatlantic marketplace / C. Damro // *Creating a transatlantic marketplace* / M.P. Egan. – Manchester: Manchester University Press, 2005. – P. 62-81.

264. Dashti-Gibson J. On the Determinants of the Success of Economic Sanctions: An Empirical Analysis [Electronic version] / J. Dashti-Gibson, P. Davis, B. Radcliff. – Mode of access: http://www.stanford.edu/class/ips216/Readings/dashtigibsonetal_97.pdf

265. David P.A. Why are institutions the 'carriers of history'? Path dependence and the evolution of conventions, organizations and institutions / P.A. David // *Structural change and Economic Dynamics*. – 1994. – Vol. 5. – No. 2. – P. 205-220.

266. Davis C.L. Who Files? Developing Country Participation in GATT/WTO Adjudication [Electronic resource] / C.L. Davis, S.B. Bermeo. – Mode of access: http://www.princeton.edu/~cldavis/files/who_files.pdf

267. Davis G.A. Learning to Love the Dutch Disease: Evidence from the Mineral Economies / G.A. Davis // *World Development*. – 1995. – Vol. 23. – No. 10. – P. 1765-1779.

268. Definitions of Ratings and Other Forms of Opinion [Electronic resource] // *Fitch Ratings*. – Mode of access: www.fitchratings.com/web_content/ratings/fitch_ratings_definitions_and_scales.pdf

269. Denemark R.-A. World System History: From Traditional International Politics to the Study of Global Relations [Electronic resource] / R.-A. Denemark. – Mode of access: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1521-9488.00155/abstract>.

270. Development Co-operation Directorate [Electronic resource] // *The Organisation for Economic Co-operation and Development*. – Mode of access: <http://www.oecd.org/dac/effectiveness/>.

271. Development Theory: Four Critical Studies [Electronic resource] / D.-E. Seers, W. Nafziger, D.-C. O'Brien, H. Bernstein // *International Development Review*. – 1963. – №11(4) – Mode of access: <http://www.rrojasdatabank.info/widerconf/Nafziger.pdf>.

272. Dionne H. Centralisation tranquille et ambiguïté du développement régional / H. Dionne // *Et les régions qui perdent?* / S. Côté, J.L. Klein, M.-U. Proulx. – Rimouski-Chicoutimi: GRIDEQ-GRIR, 1995. – P. 83-111.

273. Dionne H. Mobilisation, communauté et société civile sur la complexité des rapports sociaux contemporains [Electronic resource] / H. Dionne, P.-A. Tremblay. – Mode of access: http://bibvir.uqac.ca/theses/12770633/12770633_bib.pdf.

274. Djankov S. Does Foreign Aid Help? / S. Djankov, J.G. Montalvo, M. Reynal-Querol // *Cato Journal*. – 2006. – Vol. 26. – No. 1. – P. 1-28.

275. Dobson W. Economic Policy Coordination: Requiem or Prologue? [Electronic resource] / W. Dobson, W. Diebold // *Policy Analyses in International Economics*.

– Mode of access: <http://www.foreignaffairs.com/articles/46625/william-diebold-jr/economic-policy-coordination-requiem-or-prologue>

276. Dong X.-Y. Prereform Industry and State Monopsony in China [Electronic resource] / X.-Y. Dong, L. Putterman. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S014759679991644X>

277. Dos Santos T. The Structure of Dependence / T. Dos Santos // *The American Economic Review*. – 1970. – Vol. 60. – No 2. – P. 231-236.

278. Dosi G. Technical change and industrial dynamics as evolutionary processes / G. Dosi, R.R. Nelson // *Handbook of the Economics of Innovation* / B.H. Hall, N. Rosenberg (eds.). – Amsterdam/Boston: Elsevier, 2010. – P. 51-128.

279. Douthwaite R. Why localisation is essential for sustainability [Electronic version] / R. Douthwaite. – Mode of access: <http://www.feasta.org/documents/review2/douthwaite.htm>

280. Dowrick S. Industrialization, catching up, and economic growth: a comparative study across the world's capitalist economies / S. Dowrick, N. Gemmill // *Economic Journal*. – 1991. – Vol. 101. – No. 405. – P. 263-275.

281. Drezner D.W. Conflict Expectations and the Paradox of Economic Coercion / D.W. Drezner // *International Studies Quarterly*. – 1998. – Vol. 42. – No. 4. – P. 709-731.

282. Drezner D.W. Outside the Box: Explaining Sanctions in Pursuit of Foreign Economic Goals [Electronic version] / D.W. Drezner. – Mode of access: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03050620108434972?journalCode=gini20#preview>

283. Dunning T. Resource Dependence, Economic Performance, and Political Stability [Electronic resource] / T. Dunning. – Mode of access: <http://www.thaddunning.com/wp-content/uploads/2009/12/ResourceDependence.pdf>

284. Easterly W. The Big Push déjà-vu: A review of Jeffrey Sachs's "End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time" / W. Easterly // *Journal of Economic Literature*. – 2006. – Vol. 44. – No. 1. – P. 96-105.

285. Easterly W. The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much and So Little Good / W. Easterly. – New York: Penguin Press, 2006. – 436 p.

286. Eatwell J. Useful bubbles / J. Eatwell // *Contributions to Political Economy*. – 2004. – Vol. 23 (1). – P. 35-47.

287. Ebenroth C-T. Rescheduling of the Sovereign Debt: A New Role for the Paris Club / C-T Ebenroth, Peter C. Main, M.J. Kemner // *Journal of International Banking Law*. 1995. – Vol. 10. – P. 280-292.

288. Economic Commission for Latin America and the Caribbean [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/0/21540/lcg2331.pdf>

289. Eichenberg J. Free Riders Do Not Like Uncertainty [Electronic resource] / J. Eichenberg, D. Kelsey. – Mode of access: <http://ideas.repec.org/p/bir/birmec/96-14>.

html

290. Eichengreen B. International Policy Coordination: The Long View [Electronic resource] / B. Eichengreen. – Mode of access: <http://www.nber.org/chapters/c12578.pdf>

291. Emmanuel A. Myths of development versus myths of underdevelopment / A. Emmanuel // *New Left Review*. – 1974. – Vol. 85. – P. 61-82.

292. Emmanuel A. Unequal exchange: a study of the imperialism of trade / A. Emmanuel. – New York: Monthly Review Press, 1972. – 453 p.

293. Epstein G. Threat Effects and the Impact of Capital Mobility on Wages and Public Finances: Developing a Research Agenda [Electronic resource] / G. Epstein // *Political Economy Research Institute Working Paper*. – 2000. – № 7. – Mode of access: http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=peri_workingpapers

viewcontent.cgi?article=1003&context=peri_workingpapers

294. Eroğlu Ö. The role of foreign aid in economic development of developing countries [Electronic resource] / Ö. Eroğlu, A. Yavuz. – Mode of access: <http://ces.epoka.edu.al/icme/a14.pdf>.

295. Esping-Andersen G. Welfare States and the Economy / G. Esping-Andersen // *The Handbook of Economic Sociology* / N.J. Smelse, R. Swedberg. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994. – P. 691-711

296. Etro F. International Policy Coordination with Economic Unions [Electronic resource] / F. Etro. – Mode of access: <http://www.intertic.org/Unions%20Papers/QIEF.pdf>

297. European Environment Agency. Indicators tracking transport and environment integration in the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.eea.europa.eu/publications/term2001>

298. European Integration: What Lessons for Other Regions? The Case of Latin America [Electronic resource] / E. Dorrucchi, S. Firpo, M. Fratzscher, F.P. Mongelli. – Mode of access: <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpwps/ecbwp185.pdf>

299. Evans T.L. Understanding the Political Economy of Enforced Dependency in the Globalized World. A Springboard for Sustainability-oriented Action [Electronic resource] / T.L. Evan. – Mode of access: http://www.feasta.org/documents/enforced_dependency/enforced-dependency.pdf

300. Evolution in Economic Geography: Institutions, Political Economy, and Adaptation / D. MacKinnon, A. Cumbers, A. Pike, K. Birch, R. McMaster // *Economic Geography*. – 2009. – Vol. 85. – No. 2. – P. 129-150.

301. Fagerberg J. Technology and international differences in growth rates / J. Fagerberg // *Journal of Economic Literature*. – 1994. – Vol. 32. – No. 3. – P. 1147-1175.

302. Farhi E. Bubbly liquidity [Electronic resource] / E. Farhi, J. Tirole // Mode of access: <http://ideas.repec.org/p/tse/wpaper/21965.html>.

303. Favreau L. Développement économique communautaire: économie sociale et intervention / L. Favreau, B. Lévesque. – Québec: Presses de l'Université du Québec. – 1996. – 230 p.

304. Favreau L. Économie sociale et développement économique communautaire: de nouvelles réponses à la crise de l'emploi / L. Favreau, C. Saucier // *Revue du CRIEC Canada, Mobilisation sociale et développement local*. – 1996. – Vol. 28. – No 1. – P. 5-18.

305. Fawcett L. Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order / L. Fawcett, A. Hurrell. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 360 pp.

306. Fernandez R. Returns to Regionalism: An Analysis of International Gains from Regional Trade Arrangements / R. Fernandez, J. Portes // *The World Bank Economic Review*. – 1998. – Vol. 12. – P. 197-220.

307. Findlay R. Discussion / R. Findlay // *New Dimensions in Regional Integration* / J. Melo, A. Panagariya (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – Ch.6. – P.193-199.

308. Fink S. Assessing the Impact of Regional Integration: Do regional trade institutions shape trade patterns? [Electronic resource] / S. Fink, S. Krapohl. – Mode of access: <http://foresightfordevelopment.org/sobipro/55/163-assessing-the-impact-of-regional-integration-do-regional-trade-institutions-shape-trade-patterns>

309. Firebaugh G. Does industrialization no longer benefit poor Countries? A comment on Arrighi, Silver and Brewer [Electronic resource] / G. Firebaugh. – Mode of access: <http://sites.jmu.edu>.

310. Fitzpatrick J. The Middle Kingdom, the Middle Sea and the Geographical Pivot of History [Electronic resource] / J. Fitzpatrick // *Review (Fernand Braudel Center)*. – 1992. – Vol. 15. – No. 3. – P. 477-521.

311. Fligstein N. Constructing markets and politics: An institutionalist account of European integration / N. Fligstein, Alec S. Sweet // *American Journal of Sociology*. – 2002. – Vol. 107. – No. 5. – P. 1206-1243.

312. Frank A.G. Capitalism and underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil / A.G. Frank. – New-York: Monthly Review Press, 1969 – 344 p.

313. Frankel J. Estimating the effect of currency unions on trade and output. [Electronic resource] / J. Frankel, A. Rose. – Mode of access: <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/7857.html>

314. Freeman C. As time goes by. From the industrial revolutions to the information revolution / C. Freeman, F. Louca. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 423 p.

315. Freeman C. Structural crises of adjustment, business cycles and investment behavior / C. Freeman, C. Perez // *Technical change and economic theory* / G. Dosi et al. eds. – London: Pinter Publishers, 1988. – P. 38-66.

316. Freire P. Pedagogy of the oppressed / P. Freire. – [30th ed]. – New York: Continuum International Publishing Group, 2000. – 192 p.

317. Friedmann J. Empowerment: The Politics of Alternative Development [Electronic resource] / J. Friedmann / West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 1992. – 212 p.

318. Frobel F. The new international division of labour: structural unemployment

in industrialised countries and industrialisation in developing countries / F. Frobel, J. Heinrichs, O. Kreye. – New York: Cambridge University Press. - 1980. – 444 p.

319. Fu X., The Role of Foreign Technology and Indigenous Innovation in the Emerging Economies: Technological Change and Catching-up / X. Fu, C. Pietrobelli, L. Soete // *World Development*. – 2011. – Vol. 39. – No. 7. – P. 1204-1212.

320. Fudenberg D. The Folk Theorem in Repeated Games with Discounting or with Incomplete Information / D. Fudenberg, E. Maskin // *Econometrica*. – 1986. – Vol. 54. – P. 533-556

321. Furtado C. The Concept of External Dependence in the Study of Underdevelopment / C. Furtado // *The Political Economy of Development and Underdevelopment* / C.K. Wilber (ed.). – New York: Random House, 1973. – P. 118-123.

322. Gang I.N. Foreign Aid, Taxes and Public Investment [Electronic resource] / I.N. Gang, H.A. Khan // *Journal of Development Economics*. 1991. – Vol. 34. – P. 355-366.

323. García-Pont C. Fighting for Power: The Strategy of Global MNCs' Subsidiaries [Electronic resource] / C. García-Pont, F. Noboa // *IESE Working Paper*. – 2003. – № 489. – Mode of access: http://www.fabrizionoboa.net/pdf/fighting_for_power.pdf

324. Garud R. Path dependence and creation / R. Garud, P. Karnoe. – Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2001. – 417 p.

325. Gasparini A. Globalization. Reconciliation and the conditions for Conserving Peace / A. Gasparini // *Global Society*. – 2008. – Vol. 22. – No. 1. – P. 27-55

326. Gerschenkron A. Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays / A. Gerschenkron. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1962. – 456 p.

327. Gills B.K. 5000 Years of World System History: The Cumulation of Accumulation [Electronic resource] / B.K. Gills, A.-G. Frank // *Core/Periphery Relations in Precapitalist Worlds* / C. Chase-Dunn, T.-D. Hall (eds.). – Boulder: Westview Press, 1991. – P. 67-112.

328. Global financial stability report. Sovereigns, funding, and systemic liquidity [Electronic resource] / International Monetary Fund. – 2010. - Mode of access: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR/2010/02/pdf/chap3.pdf>.

329. Global Forest Watch [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.globalforestwatch.org/common/cameroon/english/report.pdf>

330. Global Transformation: Politics, Economics and Culture / D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton. – Stanford: Stanford University Press, 1999. – 515 p.

331. Goddard D. Business Laws and Regulatory Institutions: Mechanisms for CER Coordination / D. Goddard // *States of Mind: Australia and New Zealand 1901-2001* / A. Grimes, L. Wevers, G. Sullivan (eds.). – Wellington: Institute of Policy Studies, 2002. – P. 179-222

332. Goldsmith E. Development as colonialism / E. Goldsmith // *The Ecologist*. – 1997. – Vol. 27(2). – P. 69-76.

333. Goldstein J.L. Institutions in International Relations: Understanding the Effects of the GATT and the WTO on World Trade / J.L. Goldstein, D. Rivers, M. Tomz // *International Organization*. – 2007. – Vol. 61. – No. 1. – P. 37-67.

334. Goto J. Economic Preconditions for Asian Regional Integration Junichi [Electronic resource] / J. Goto, K. Hamada. – Mode of access: <http://www.nber.org/chapters/c8539.pdf>

335. Grabher G. The weakness of strong ties. The lock-in of regional development in the Ruhr area / G. Grabher // Grabher G. (ed.) *The embedded firm. On the socio-economics of industrial* / G. Grabher (ed.). – London: Routledge, 1993. – P. 255-277.

336. Gramsci A. Selections from the prison notebooks / A. Gramsci. – New York: International Publishers Co, 1971. – 572 p.

337. Greif A. Cultural beliefs as a common resource in an integrating world / A. Greif // *The Economics of Transnational Commons* // P. Dasgupta, K.G. Mäler, A. Vercelli (eds.). – Oxford, Oxford University Press, 1997. – P. 238-296.

338. Grilli E.R. Primary commodity prices, manufactured goods prices and the terms of trade of developing countries: what the long run shows / E.R. Grilli, M.C. Yang // *World Bank Economic Review*. – 1988. – Vol. 2. – No. 1. – P. 1-44.

339. Grossman G.M. The Politics of Free Trade Agreements / G.M. Grossman, E. Helpman // *American Economic Review*. – 1995. – Vol. 85(4). – P. 667-690.

340. Grotewold A. The growth of industrial core areas and patterns of World trade / A. Grotewold // *Association of American Geographers*. – 1971. – Vol. 66. – No. 2. – P. 361-370

341. Haag D. Mechanisms of Neo-colonialism. Current French and British influence in Cameroon and Ghana [Electronic resource] / D. Haag. – Mode of access: <http://www20.gencat.cat/docs/icip/Continguts/Publicacions/WorkingPapers/2011/Arxius/WP%202011-6%20ING.pdf>.

342. Haas E.B. The Obsolescence of Regional Integration Theory / E.B. Haas. – Berkeley: Institute of International Studies; University of California, 1975. – 123 p.

343. Habermas J. Legitimation Crisis [Electronic resource] / J. Habermas. – Boston: Beacon Press, 1975. – 196 p.

344. Haggard S. Development, Democracy, and Welfare States [Electronic resource] / S. Haggard, R.R. Kaufman. - Mode of access: <http://press.princeton.edu/chapters/i8775.pdf>.

345. Haggard S. Pathways from the periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrializing Countries / S. Haggard. – Ithaca: Cornell University Press, 1990. – 276 p.

346. Hall R.E. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Than Others? / R.E. Hall, C.I. Jones // *Quarterly Journal of Economics*. 1999. – Vol. 114 (1). – P. 83-116.

347. Halperin-Donghi, T. "Dependency theory" and Latin American historiography / T. Halperin-Donghi // *Latin American Research Review*. – 1982. – Vol. 17. – No. 1. – P. 113-130.

348. Hamanaka S. Is Trade in Asia Really Integrating? [Electronic resource] / S. Hamanaka. – Mode of access: http://aric.adb.org/pdf/workingpaper/WP91_Hamana-ka_Is_Trade_in_Asia_Really_Integrating.pdf

349. Hänggi H. Interregionalism: Empirical and Theoretical Perspectives [Electronic resource] / H. Hänggi. – Mode of access: <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/garnet/workingpapers/5108.pdf>

350. Hanson G.H. Should Countries Promote Foreign Direct Investment? [Electronic resource] / G.H. Hanson // G-24 Discussion Paper Series. – 2001. – №9. – Mode of access: <http://dspace.cigilibrary.org/jspui/bitstream/123456789/21535/1/Should%20Countries%20Promote%20Foreign%20Direct%20Investment.pdf?1>

351. Harvey D. The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change [Electronic resource] / D. Harvey. – Mode of access: <http://www.scribd.com/doc/47806639/The-Condition-of-Postmodernity>

352. Hassink R. The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia / R. Hassink, D.-H. Shin // Environment and Planning. – 2005. – Vol. 37. – No. 4. – P. 571-580.

353. Hatch W. Japan's Agenda for Asian Regionalism: Industrial Harmonization, Not Free Trade [Electronic resource] / W. Hatch. – Mode of access: http://www.al-lacademic.com/meta/p73410_index.html

354. Held D. The Changing Structure of International Law: Sovereignty Transformed? / D. Held // The Global Transformations Reader. An Introduction to the Globalization Debate / D. Held, A. McGrew (eds.) – [2nd ed]. – Cambridge: Polity Press, 2003. – P. 162-176.

355. Heller P. Globalization and Social Conflict [Electronic resource] / P. Heller. – Mode of access: <http://www.brown.edu/Departments/Sociology/documents/soc1620-syllabus.pdf>

356. Hirsch L.-P. Incorporation into the World Economy: Empirical Tests of Dependency Theory [Electronic resource] / L.-P. Hirsch. – Mode of access: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2502466?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=21101722483463>.

357. Hirschman A.O. National Power and the Structure of Foreign Trade [Electronic resource] / A.O. Hirschman. – Mode of access: <http://www.olivialau.org/ir/archive/hir1.pdf>.

358. Hirst P. The Future of Globalization [Electronic resource] / P. Hirst, G. Thompson. – Mode of access: http://people.cas.sc.edu/coate/Readings/Hirst_and_Thompson.pdf

359. Hobsbawm E. The Age of Capital: 1848-1875 [Electronic resource] / E. Hobsbawm. – Mode of access: http://www.amazon.com/The-Age-Capital-Eric-Hobsbawm/dp/0679772545/ref=pd_cp_b_2

360. Hoekman B. M. The Political Economy of the World Trading System: the WTO and Beyond / B.M. Hoekman, M.M. Kostecki. – [2nd ed]. – New York: Oxford University Press, 2001. – 576 p.

361. Holsti K.J. A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdepend-

ence [Electronic resource] / K.J. Holsti // International Organization. – 1978. – Vol.32. – No.2. – Mode of access: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=4305880>.

362. Homer-Dixon T. The upside of down: Catastrophe, creativity, and the renewal of civilization / T. Homer-Dixon. – Washington, DC: Island Press, 2008. – 448 p.

363. Hommes C. Coordination of expectations in asset pricing experiments / C. Hommes, J. Sonnemans, J. Tuinstra, H. Velden // Review of Financial Studies. – 2005. – Vol. 18 (3). – P. 955-980.

364. Horsefield J.K. The International Monetary Fund 1945–1965: Twenty Years of International Monetary Cooperation / J.K. Horsefield. – Washington: International Monetary Fund, 1969. – 96 p.

365. Horvath J. Core' and Periphery' in the World Economy: An Empirical Assessment of the Dependence of Third World Growth on the Developed Countries [Electronic resource] / J. Horvath, R. Grabowski // International Economic Journal. – 1999. – Vol.13. – No. 4. – Mode of access: http://147.46.167.195/~kiea/IEJ/vol13_4/w3.pdf.

366. Hsiao F. FDI, exports, and GDP in East and Southeast Asia – Panel data versus time-series causality analyses? / F. Hsiao, H. Mei-Chu // Journal of Asian Economics. – 2006. – Vol. 17 (6). – P. 1082–1106.

367. Hufbauer G.C. Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy / G.C. Hufbauer, J.J. Schott, K.A. Elliott. – [2nd ed]. – Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1990. – 298 p.

368. Hufbauer G.C. Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy / G. C. Hufbauer, J. J. Schott. – [1st ed]. – Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1985. – 753 p.

369. Hurrell A. Regionalism in Theoretical Perspective / A. Hurrell // Regionalism in World Politics / L. Fawett, A. Hurrell (eds.). – Oxford: Oxford University Press, 1995. – P. 37 – 73.

370. Hveem H. The Global Dominance System: Notes on a Theory of Global Political Economy / H. Hveem // Journal of Peace Research. – 1973. – Vol. 4. – P. 319-340.

371. Hymer S. The Multinational Corporation and the Law of Uneven Development / S. Hymer // Economics and World Order / J.N. Bhagwati. – London: Macmillan, 1972. – P. 113-140.

372. Iversen T. The Dynamics of Welfare State Expansion: Trade Openness, De-industrialization and Partisan Politics [Electronic resource] / T. Iversen // The New Politics of the Welfare State / P. Pierson (ed.). – Oxford: Oxford University Press, 2001. – Mode of access: <http://scholar.harvard.edu/files/iversen/files/introdyn.pdf>

373. Izenman J. Sources for Financing Domestic Capital – Is Foreign Saving a Viable Option for Developing Countries? [Electronic resource] / J. Izenman, B. Pinto, A. Radziwill / ТИУК Working Paper. – 2004. – № 10624. – Mode of access: <http://www.nber.org/papers/w10624>

374. Jackson J. The Changing Fundamentals of International Law and Ten Years of the WTO / J. Jackson // *Journal of International Economic Law*. – 2005. – Vol. 8(1). – P. 3-15.
375. Johnston R.J. A world in crisis? / R. J. Johnston, P.J. Taylor. – Oxford: Basil Blackwell, 1987. – 308 p.
376. Kabunda Badi, Mbuyi. El neocolonialismo en África. Sus formas y manifestaciones / Mbuyi Kabunda Badi // *Cuadernos África América Latina*. – 1996. – Vol. 24. – P. 63-68.
377. Kahler M. Governance in a Global Economy: Political Authority in Transition / M. Kahler, D. Lake. – Princeton New Jersey: Princeton University Press, 2003. – 472 p.
378. Karam A.-E. The meaning of dependence [Electronic resource] / A.-E. Karam. – Mode of access: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1746-1049.1976.tb00978.x/pdf>
379. Kardulias P.N. Fur Production as a Specialized Activity in a World System: Indians in the North American Fur Trade / P.N. Kardulias / *American Indian Culture and Research Journal*. – 1990. – Vol. 14. – No. 1. – P. 25-60.
380. Katzenstein P. Small States in World Markets / P. Katzenstein. – Ithaca: Cornell University Press, 1985. – 288 p.
381. Keet M. Neo-Marxist Dependency Theories [Electronic resource] / M. Keet. – Mode of access: <http://www.meteck.org/dependency.html>
382. Keohane R. The Promise of Institutionalist Theory [Electronic resource] / R. Keohane, L. Martin. – Mode of access http://people.reed.edu/~ahm/Courses/Reed-POL-240-2012-S1_IP/Syllabus/EReadings/03.2/03.2.KeohaneMartin1995ThePromise.pdf
383. Keohane R.O. Power and interdependence / R.O. Keohane, J.S. Nye. – [2nd ed]. – Glenview, Illinois: Scott, Foresman, 1989. – 315 p.
384. Kindleberger C.P. Plus Ça Change - A Look at the New Literature / C.P. Kindleberger // *Contributions to Political Economy*. – 2002. – Vol. 21. – P. 5-7.
385. Kirton J.J. The G7 and China in the Management of the International Financial System [Electronic resource] / J.J. Kirton // *International Think Tank Forum on «China in the 21st Century and the World»*. – 1999. – Mode of access: www.g8.utoronto.ca/scholar/kirton199903/index.html
386. Knight M. Economic Determinants of IMF financial arrangements / M. Knight, J.A. Santaella // *Journal of Development Economics*. – 1997. – Vol. 54. – P. 405-436.
387. Kramer A. In Rebuilding Iraq's Oil Industry, U.S. Subcontractors Hold Sway [Electronic resource] / A. Kramer. – Mode of access: <http://www.odac-info.org/node/15799>.
388. Krasner S.D. Sovereignty: Organized Hypocrisy / S.D. Krasner. – Princeton: Princeton University Press, 1999. – 248 p.
389. Krasner S.D. Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables [Electronic resource] / S.D. Krasner – Mode of access: http://journals.cambridge.org/article_S0020818300018920
390. Kravis I. Trade as a handmaiden of growth: similarities between the nineteenth and twentieth centuries / I. Kravis // *The Economic Journal*. – 1970. – Vol. 80. – No. 323. – P.850-872
391. Krueger A.O. Free Trade Agreements Versus Customs Unions / A.O. Krueger // *Journal of Development Economics*. – 1997. – Vol. 54. – No. 1. – P. 169-187.
392. Krugman P. Globalization and the inequality of Nations / P. Krugman, A. Venables // *The Quarterly Journal of Economics*. – 1995. – Vol. 110. – No. 4. – P. 857-880.
393. Kurtz J. Prudence or discrimination? Emergency measures, the global financial crisis and international economic law / J. Kurtz, Anne van Aaken // *Journal of International Economic Law*. – 2009. – Vol. 12(4). – P. 859-894.
394. LaDuke W. All our relations: Native struggles for land and life / W. LaDuke. – Cambridge: South End Press, 1999. – 241 p.
395. Lakatos I. Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes / I. Lakatos // *Criticism and the Growth of Knowledge* / I. Lakatos, A. Musgrave. – Cambridge: Cambridge University Press. 1970. – P. 91-195.
396. Lane F.-C. Profits from Power: Readings in Protection Rent and Violence-Controlling Enterprises / F.-C. Lane. – Albany: State University of New York Press. 1979. – 68 p.
397. Larvor B. Lakatos: An Introduction / B. Larvor. – New York: Routledge, 1998. – 144 p.
398. Latouche S. Autre économie ou autre société / S. Latouche // *Editions Autrement, coll. Mutations*. – 1995. – Vol. 159. – P. 190-195.
399. Lawrence R.Z. Regionalism, Multilateralism, and Deeper Integration / R.Z. Lawrence. – Washington DC: Brookings Institution, 1996. – 192 p.
400. Lawrence R.Z. The Global Enabling Trade Report 2012 Reducing Supply Chain Barriers [Electronic resource] / R.Z. Lawrence, M. Drzeniek, S. Doherty // *World Economic Forum*. – 2012. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/GETR/2012/GlobalEnablingTrade_Report.pdf
401. Leebron D. Lying Down with Procrustes: An Analysis of Harmonization Claims / D. Leebron // *Fair Trade and Harmonization: Prerequisites for Free Trade?* / J. Bhagwati, R. Hudec (eds.). – Cambridge, MA: The MIT Press, 1996. – P. 41-117.
402. Leonardi R. Convergence, Cohesion, and Integration in the European Union / R. Leonardi. – New York: St. Martin's Press, 1995. – 298 p.
403. Lewis W.A. Economic development with unlimited supplies of labour [Electronic resource] / W.A. Lewis // *Manchester Business School Journal*. – 1954. – Vol. 22. – No. 2. – P. 139-191.
404. Li X. Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship / X. Li, L. Xiaming // *World Development*. – 2005. – Vol. 33(3). – P. 393-407
405. Lima˜o, N. Preferential versus multilateral trade liberalization: Evidence and open questions / N. Lima˜o // *World Trade Review*. – 2006. – Vol. 5(2). – P. 155-176.

406. Lipsey R.E. Quality change and other influences on measures of export prices of manufactured goods [Electronic resource] / R.E. Lipsey. – Mode of access: <http://econpapers.repec.org/paper/wbkwbrwps/1348.htm>
407. Lowe V. Sovereignty and International Economic Law / V. Lowe // *Redefining Sovereignty in International Economic Law* / W. Shan, P. Simons, D. Singh (eds.). – Portland, Oregon: Hart Publishing Limited, 2008. – P. 77-84.
408. Lucas R.E. Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries / R.E. Lucas // *American Economic Review*. 1980. – Vol. 80. P. 92–96.
409. Machlup F. A History of Thought on Economic Integration / F. Machlup. – New York: Columbia University Press, 1977. – 323 p.
410. Maddison A. Growth and Interaction in the World Economy: The Roots of Modernity [Electronic resource] / A. Maddison. – Mode of access: http://www.ggdc.net/Maddison/other_books/Growth_and_Interaction_in_the_World_Economy.pdf
411. Maddison A. The World Economy / A. Maddison. – Paris: OECD Publishing, 2006. – 656 p.
412. Maddison A. The World Economy: A Millennial Perspective, Development Centre Studies / A. Maddison. – Paris: OECD, 2001. – 384 p.
413. Magee S.P. Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory: Political Economy in General Equilibrium / S.P. Magee, W.A. Brock, L. Young. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 460 p.
414. Mansfield E. Technology Transfer to Overseas Subsidiaries by U.S.-Based Firms / E. Mansfield, A. Romeo // *Quarterly Journal of Economics*. – 1980. – Vol. 95. – No. 4. – P. 737-750
415. Mansfield E. Why Democracies Cooperate More: Electoral Control and International Trade Agreements / E. Mansfield, H. Milner, B. Rosendorff // *International Organization*. – 2002. – Vol. 56. – No. 3. – P. 477-513.
416. Mansfield E.D. Multilateral Determinants of Regionalism: The Effects of GATT/WTO on the Formation of Preferential Trading Arrangements / E.D. Mansfield, E. Reinhardt // *International Organization*. – 2003. – Vol. 57. – P. 829–862.
417. Marchesi S. Adoption of an IMF Programme and Debt Rescheduling: An Empirical Analysis / S. Marchesi // *Journal of Development Economics*. – 2003. – Vol. 70(2). – P. 403-423
418. Marchesi S. IMF conditionality as a screening device. / S. Marchesi, J.P. Thomas // *Economic Journal*. – 1999. – Vol. 109. – P. 111-125
419. Marcos S. Our word is our weapon: Selected writings / S. Marcos. – New York: Seven Stories Press, 2011. – 496 p.
420. Markusen J.R. General Equilibrium Approaches to the Multinational Firm: A Review of Theory and Evidence [Electronic resource] / J.R. Markusen, K.E. Maskus / NBER Working Paper. – 2001. - № 8834. – Mode of access: <http://www.columbia.edu/~dew35/PDF%20files/GeneralEquilibrium.pdf>
421. Martin G. African - European Economic Relations under the Lomé Convention: Commodities and the Scheme of Stabilization of Export Earnings / G. Martin // *African Studies Review*. – 1984. – Vol. 27. – No. 3. – P. 41-66.
422. Martin G. Continuity and Change in Franco - African Relations / G. Martin // *The Journal of Modern African Studies*. – 1995. – Vol. 33. – No. 1. – P. 1-20.
423. Martin G. The historical, economic and political bases of France's African policy / G. Martin // *The Journal of Modern African Studies*. – 1985. – Vol.23. – No. 2. – P. 189-208.
424. Martin R. Path dependence and regional economic evolution/ R. Martin, P. Sunley // *Journal of Economic Geography*. – 2006. – Vol. 6. – P. 395-437.
425. Martinez D. The value of indigenous ways of knowing to Western science and environmental sustainability [Electronic resource] / D. Martinez. – Mode of access: http://www.journalofsustainabilityeducation.org/wordpress/content/the-valueof-indigenous-ways-of-knowing-to-western-science-and-environmentalsustainability_2010_05/.
426. Marwell G. Experiments on the Provision of Public Goods. I. Resources, Interest, Group Size, and the Free-Rider Problem ? / G. Marwell, R.E. Ames // *American Journal of Sociology*. – 1979. – Vol. 84(6). – P. 1335-1360.
427. McGuire M. Group Size, Group Homogeneity, and the Aggregate Provision of a Pure Public Good Under Cournot Behavior / M. McGuire // *Public Choice*. – 1974. – Vol. 18. – P. 107-126.
428. McMichael Ph. Development and Social Change: A Global Perspective / Ph. McMichael. – [4 ed.]. – London: Sage Publications, 2007. – 376 p
429. Mencinger J. Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth? / J. Mencinger // *Kyklos*. – 2003. – Vol. 56(4). – P. 491–508.
430. Mendoza E.G. Sudden Stops, Financial Crises, and Leverage / E.G. Mendoza // *American Economic Review*. – 2010. – No. 5. – P. 1941-1966.
431. Merinero M. J. África poscolonial: Los efectos del neocolonialismo / M. J. Merinero // *Estudios Africanos*. – 2001. – Vol.15. – No. 27. – P. 29-42.
432. Meyer-Stamer J. Path Dependence in Regional Development: Persistence and Change in Three Industrial Clusters in Santa Catarina, Brazil / J. Meyer-Stamer // *World Development*. – 1998. – Vol. 26. – No. 8. – P. 1495-1511.
433. Miller A. Economics and the environment / A. Miller // *Ecology* / C. Merchant (eds.). – Amherst: Humanity Books, 2008. – P. 78-87.
434. Modelski G. Globalization as evolutionary process. Modeling global change / G. Modelski, T. Devezas, W.R. Thomson. – London: Routledge, 2008. – 464 p.
435. Modelski G. The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State / G. Modelski // *Comparative Studies in Society and History*. – 1978. – Vol. 20. – No. 2. – P. 214-235
436. Molle W. The economics of European integration: theory, practice, police / W. Molle. – [3rd ed.]. – Ashgate, 1997. – 570 p.

437. Moody's Investors Service. Sovereign Methodology Update: Narrowing the Gap – A Clarification of Moody's Approach to Local vs. Foreign Currency Government Bond Ratings [Electronic resource] // Moody's Corporation. – Mode of access: http://v3.moody.com/viewresearchdoc.aspx?docid=PBC_118820.

438. Moran T.H. Multinational Corporations and Dependency: A Dialogue for Dependents and Non-dependents [Electronic resource] / T. H. Moran. // International Organization. – 1978. – Vol. 32(1). P. 79–100.

439. Morgan G. Images of Organization / G. Morgan. – London: Sage Publications, 2006. – 504 p.

440. Murphy K.M. The Allocation of Talent: Implication for Growth / K.M. Murphy, A. Shleifer, R.W. Vishny // Quarterly Journal of Economics. – 1991. – Vol. 106(2). – P. 503–530.

441. Murphy K.M. Why Is Rent-Seeking So Costly to Growth? / K.M. Murphy, A. Shleifer, R.W. Vishny // American Economic Review. – 1993. – Vol. 83(2). – P. 409–414.

442. Nabakwe R. CFA, the devil is in the detail [Electronic resource] / R. Nabakwe. – Mode of access: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa5391/is_200207/ai_n21315898/

443. Nair–Reichert U. Causality tests for cross-country panel: A New look at FDI and economic growth in developing countries / U. Nair–Reichert, D. Weinhold // Oxford Bulletin of Economics and Statistics. – 2001. – Vol. 63(2): 153–171.

444. Natsuda K. States, Multinational Corporations and Institutional Arrangements / K. Natsuda // The Japanese Economy. – 2009. – Vol. 36. – No. 3. – P. 96–127.

445. Nelson R.R. Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth / R.R. Nelson, E. Phelps // The American Economic Review. – 1966. – Vol. 56. – No. 1/2 (March). – P. 69–75.

446. Nielsen L. Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done [Electronic resource] / L. Nielsen. – International Monetary Fund. – 2011. – Mode of access: http://www.relooney.fatcow.com/0_NS4053_1504.pdf.

447. Nitzan J. New imperialism or new capitalism? // J. Nitzan, S. Bichler // Review. – 2006. – Vol. 29. – P. 1–86.

448. Nkrumah K. Neo – colonialism: the last stage of imperialism / K. Nkrumah. – London: Panaf Ltd., 1968. – 283 p.

449. Nye J.S. Comparative Regional Integration: Concept and Measurement / J.S. Nye // International Organization. – 1968. – Vol. 22(4). – P. 855–880.

450. Nye J.S. Understanding International Conflict: An Introduction to Theory and History / J.S. Nye – [4th ed]. – New York: Pearson – Addison Wesley, 2003. – 275 p.

451. O'Hagan J.W. Shared economic sovereignty: beneficial or not and who decides? [Electronic resource] / J.W. O'Hagan. – Mode of access: http://www.iiea.com/ftp/Publications/IIEA%20Economic%20Governance%20Paper%202_IIEA_Shared_Economic_Sovereignty_2013.pdf

452. Obstfeld M. Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features / M. Ob-

stfeld // NBER Working Paper. – 1995. – № 5285. – 35 p.

453. Ocampo J.A. Beyond Reforms, Structural Dynamics and Macroeconomic Vulnerability / J.A. Ocampo. – Stanford: Stanford University Press 4 World Bank Publications, 2005. – 238 p.

454. Ohiocheoya O. Regional Trade Agreements and the Neo-Colonialism of the United States of America and the European Union: A Review of the Principle of Competitive Imperialism [Electronic resource] / O. Ohiocheoya, G. Villalta Puig. – Mode of access: <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10991-011-9099-8.pdf#page-1>

455. Olson M. The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups / M. Olson. – Cambridge: Harvard University Press, 1965. – 176 p.

456. Ondarts G. La nueva integración / G. Ondarts // Integración latinoamericana, Argentina. – 1992. – Vol. 17(175). – P. 3–12.

457. Oneal J. The Classic Liberals Were Right: Democracy, Interdependence, and Conflict 1950–1985 [Electronic resource] / J. Oneal, B. Russett. – Mode of access: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/3013934?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=21101756616663>.

458. Organization of Economic Cooperation and Development [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oecd-ilibrary.org/>.

459. Orłowski W. Czy możliwe są wojny ekonomiczne? [Electronic resource] / W. Orłowski. – Mode of access: <http://zgroup.com.ua/print.php?articleid=3093>

460. Ozden C. The Perversity of Preference: GSP and Developing Country Trade Policies, 1976–2000 / C. Ozden, E. Reinhardt // Journal of Development Economics. – 2005. – Vol. 78. – No. 1. – P. 1–21.

461. Packenham R.A. Plus ça change...: The English edition of Cardoso and Falto's dependencia y Desarrollo en America Latina / R.A. Packenham // Latin American Research Review. – 1982. – Vol. 17. – No. 1. – P. 113–130.

462. Panagariya A. A Political – Economy Analysis of Free Trade Areas and Customs Unions [Electronic resource] / A. Panagariya, R. Findlay. – Mode of access: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/03/01/000009265_3961006015730/Rendered/PDF/multi0page.pdf

463. Pape R. Why Economic Sanctions Do Not Work / R. Pape // International Security. – 1997. – Vol. 22. – P. 90–136.

464. Pape R. Why Economic Sanctions Still Do Not Work / R. Pape // International Security. – 1998. – Vol. 23. – No. 1. – P. 66–77.

465. Parker B. Introduction to Globalization and Business. Relationships and Responsibilities / B. Parker. – London: Sage Publications, 2005. – 523 p.

466. Pecqueur B. Le développement local: mode ou modele [Electronic resource] / B. Pecqueur. – Mode of access: <http://www.med-eu.org/documents/MED5/PhD/LABIADH.pdf>.

467. Peet J.-R. The spatial expansion of commercial agriculture in the nineteenth

century: a Von Thunen interpretation / J.-R. Peet // *Economic Geography* – 1969. – Vol. 45. – P. 283-301.

468. Pelkmans J. Comparando las integraciones económicas: prerrequisitos, opciones e implementaciones [Electronic resource] / J. Pelkmans. – Mode of access: http://www.iadb.org/intal/intalcdi/integracion_latinoamericana/documentos/191-Estudios_1.pdf

469. Peltzman S. Toward a More General Theory of Regulation / S. Peltzman // *Journal of Law and Economics*. – 1976. – Vol. 19(2). – P. 211-240.

470. Peregrine P.-N. Archaeology and World-Systems Theory [Electronic resource] / P.-N. Peregrine // *Sociological Inquiry*. – 2007. – Vol. 66. – No. 4. – P. 486-495.

471. Perroux F. Le profit et les progrès économiques / F. Perroux // *Revue de l'Action Populaire*. – 1957. – Vol. 112. – P. 1049-1063.

472. Petras J.F. Latin America: from dependence to revolution / J.F. Petras. – New York: John Wiley & Sons, 1973. – 284 p. (Tavares M. C. Beyond stagnation: a discussion on the nature of recent development in Brazil / M. C. Tavares J. Serra)

473. Petri P.A. Is East Asia Becoming More Interdependent? [Electronic resource] / P.A. Petri. – Mode of access: http://www.researchgate.net/publication/222432051_Is_East_Asia_becoming_more_interdependent

474. Petri P.A. The East Asian Trading Bloc: An Analytical History [Electronic resource] / P.A. Petri. – Mode of access: <http://www.nber.org/chapters/c7833.pdf>

475. Philip George D. E. The Political Economy of International Oil / George D. E. Philip. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1994. – 220 p.

476. Pietrobelli C. Power Relationships along the Value Chain: Multinational Firms, Global Buyers, and Local Suppliers' Performance / C. Pietrobelli, F. Saliola // *Cambridge Journal of Economics*. – 2008. – Vol. 32(6). – P. 947-962.

477. Piteli C.N. Stephen Hymer, the Multinational Firm and Multinational Corporate Capital [Electronic resource] / C.N. Piteli. – Mode of access: <http://conference.het.gr/HET/pdf/7thConference/Pitelis%20full%20article.pdf>.

478. Plummer M. Methodology for Impact Assessment of Free Trade Agreements. [Electronic resource] / M. Plummer, D. Cheong, S. Hamanaka. – Mode of access <http://www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2011/07645.pdf>

479. PNB Paribas [Electronic resource]. – Mode of access: [http://economic-research.bnpparibas.com/applis/www/RechEco.nsf/0/63552E1AC0D7091EC1256BA30056B490/\\$File/C0110_a1.pdf?OpenElement](http://economic-research.bnpparibas.com/applis/www/RechEco.nsf/0/63552E1AC0D7091EC1256BA30056B490/$File/C0110_a1.pdf?OpenElement)

480. Polanyi K. The Great Transformation: the Political and Economic Origins of Our Times / K. Polanyi – [2nd ed]. – Boston, MA: Beacon Press, 2001. – 360 p.

481. Poulantzas N. The capitalist state: a reply to Miliband and Laclau / N. Poulantzas // *New Left Review*. – 1976. – Vol. 95. – P. 63-83.

482. Prasad E. Foreign Capital and Economic Growth / E. Prasad, R. Raghuram, A. Subramanian // *Brookings Papers on Economic Activity*. – 2007. – Vol. 38. – P. 153-230.

483. Prebisch R. Capitalismo Periferico: crisis y transformacion / R. Prebisch. – Mexico: Fondo de Cultura Economica, 1981. – 344 p.

484. Prebisch R. The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems / R. Prebisch. – New York: United Nations Department of Economic Affairs, 1950. – 58 p.

485. Proulx M.-U., Développement économique. Clé de l'autonomie locale / M.-U. Proulx. – Montréal: Éditions Transcontinental inc., 1994. – 362 p.

486. Rada C. Empty sources of growth accounting, and empirical replacements à la Kaldor with some beef [Electronic resource] / C. Rada, L. Taylor. – Mode of access: http://www.newschool.edu/scepa/publications/workingpapers/Empty_Sources_Growth_RadaTaylor_Revised2006.pdf

487. Radelet S. A primer on foreign aid [Electronic resource] / S. Radelet. – Mode of access: http://www.cgdev.org/files/8846_file_WP92.pdf.

488. Raghuram R. Aid and Growth, What Does the CrossCountry Evidence Really Show? [Electronic resource] / R. Raghuram, A. Subramanian // *NBER Working Paper*. – 2005. – № 11513 – Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp05127.pdf>

489. Randhawa G.K. Foreign aid in economic development [Electronic resource] / G.K. Randhawa. – Mode of access: <http://www.researchmanuscripts.com/isociety2012/38.pdf>

490. Rat der Europäischen Union [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1998:320:0058:0059:DE:PDF>

491. Ravenhill J. The New East Asian Regionalism: A Political Domino Effect [Electronic resource] / J. Ravenhill. – Mode of access: http://pc-web01.squiz.net/__data/assets/pdf_file/0008/95966/sub036-attachment.pdf

492. Reznikova N. The conflict of national and global interests within integration interaction // *Regional development and demographic flows of southeastern european countries*. – Niš, 21 June 2013. – p.15-21.

493. Reuveny R. On forecasting globalization using worlds models / R. Reuveny // *Globalization as evolutionary process. Modeling global change* / G. Modelski, T. Devezas, W.R. Thomson (eds.). – London: Routledge, 2008. – P. 381-399.

494. Rhodes M. Subversive Liberalism / M. Rhodes // *Journal of European Public Policy*. – 1996. – Vol. 2. – P. 384-406.

495. Rist G. Le développement : histoire d'une croyance occidentale [Electronic resource] / G. Rist. – Paris: Presses de. Sciences po., 1996 – 426 p.

496. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – London: Sage Publications, 1992. – 211p.

497. Rodney W. How Europe Underdeveloped Africa / W. Rodney. – London: Black Classic Press, 2011. – 340 p.

498. Rodrik D. In Search of Prosperity: Analytical Narratives on Economic Growth / D. Rodrik. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003. – 520 p.

499. Rodrik D. Short term capital flows / D. Rodrik, A. Velasco // Annual World Bank Conference on Development Economics 1999 / B. Pleskovic, J.E. Stiglitz (eds.). – Washington, D.C.: WorldBank, 2000. – P. 59-70.

500. Rodrik D. The global governance of trade as if development really mattered [Electronic resource] / D. Rodrik. – Mode of access: <https://www.mtholyoke.edu/courses/epaus/econ213/rodrikgovernance.PDF>

501. Rodrik D. The New Regionalism: A Country Perspective / D. Rodrik, J. Melo, A. Panagariya // New Dimensions in Regional Integration / J. Melo, A. Panagariya (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – Ch.6. – P.159-193.

502. Rose A.K. Do We Really Know That the WTO Increases Trade? / A.K. Rose // American Economic Review. – 2004. – Vol. 94. – No. 1. – P. 98-114

503. Rosser A. Escaping the Resource Curse: The Case of Indonesia / A. Rosser // Journal of Contemporary Asia. – 2007. – Vol. 37. – No. 1. – P. 38-58.

504. Rothwell R. Reindustrialization and Technology / R. Rothwell, W. Zegveld. – Harlow: Longman, 1985. – 129 p.

505. Rowbotham M. Goodbye America! Globalization, debt and the dollar empire / M. Rowbotham. – Charlbury, Oxfordshire, England: Jon Carpenter Publishing, 2000. – 209p.

506. Roy R. Assessment of IMF recommendations: social protection and employment [Electronic resource] / R. Roy, R. Ramos, F. Veras // International Policy Centre for Inclusive Growth (UNDP). – 2011. – Mode of access: <http://www.odi.org.uk/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/events-presentations/863.pdf>

507. Rudy M.A. Prospect theory and economic sanctions: towards a theory of economic coercion [Electronic version] / M.A. Rudy, J.F. Venteicher. – Mode of access: <http://web.missouri.edu/~marbnd/Research/PTES.pdf>

508. Ruggie J. Territoriality and beyond: problematizing modernity in international relations / J. Ruggie // International Organization. – 1993. – Vol. 47(1). – P. 139-174.

509. Sachs W. Le developpement : une ideologie en ruine [Electronic resource] / W. Sachs. – Mode of access: <http://www.amazon.fr/Des-ruines-d%C3%A9veloppement-Wolfgang-Sachs/dp/toc/2842614283>.

510. Saggi K. Bilateral Trade Agreements and the Feasibility of Multilateral free trade [Electronic resource] / K. Saggi, H.M. Yildiz. – Mode of access: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/17561/1/MPRA_paper_17561.pdf

511. Samuelson W. Status Quo Bias in Decision Making [Electronic version] / W. Samuelson, R. Zeckhauser. – Mode of access: [http://dtserv2.compsy.uni-jena.de/_c125757b00364c53.nsf/0/f0cc3cae039c8b42c125757b00473c77/\\$file/samuelson_zeckhauser_1988.pdf](http://dtserv2.compsy.uni-jena.de/_c125757b00364c53.nsf/0/f0cc3cae039c8b42c125757b00473c77/$file/samuelson_zeckhauser_1988.pdf)

512. Sartre J.-P. Colonialism and Neocolonialism / J.-P. Sartre. – London: Routledge, 2006. – 223 p.

513. Schiff M. Multilateral Trade Liberalization, Political Disintegration, and the Choice of Free Trade Agreements versus Customs Unions [Electronic resource] / M. Schiff. – Mode of access: http://www.acp-eu-trade.org/library/files/62_schiff_multilateral_trade.pdf

514. Schlebecker J. The world metropolis and the history of American agriculture / J. Schlebecker // The Journal of Economic History – 1960. – Vol. 20. – No. 2. – P. 187-208.

515. Schneiberg M. What's on the path? Path dependence, organizational diversity and the problem of institutional change in the US economy, 1900-1950 / M. Schneiberg // Socio-Economic Review. – 2007. – Vol. 5. – P. 47-80.

516. Scholte J.-A. Globalization: a critical introduction / J.-A. Scholte – [2nd ed]. – New York: St. Martins Press, 2005. – 520 p.

517. Schon L. Sweden's road to modernity. An economic history / L. Schon. – Stockholm: SNS, 2010. – 494 p.

518. Schouten P. Immanuel Wallerstein on world-systems, the immanent end of capitalism and unifying social science [Electronic resource] / P. Schouten. – Mode of access: <http://www.theory-talks.org/2008/08/theory-talk-13.html>

519. Schwartz H. Dependency or Institutions? Economic Geography, Causal Mechanisms, and Logic in the Understanding of Development / H. Schwartz // Studies in Comparative International Development. – 2007. – Vol. 42. – P. 15-135.

520. Seeraj M. Economic policy, globalization and the labour movement: changes in the global economy from the golden age to the neoliberal era [Electronic version] / M. Seeraj. – Mode of access: http://www.global-labour-university.org/fileadmin/GLU_Working_Papers/GLU_WP_No.1.pdf

521. Seguino S. Gender inequality and economic growth: a cross-country analysis / S. Seguino // World Development. – 2000. – Vol. 28. – No. 7. – P. 1211-1230.

522. Shan W. Redefining Sovereignty in International Economic Law (Studies in International Trade Law) / W. Shan, P. Simons, D. Singh. – Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008. – 516 p.

523. Should Global Force Management Information Be Classified? [Electronic resource] / [M.C. Libicki, B.A. Jackson, D.R. Frelinger and other] // RAND Research Briefs. – 2010. – №9564. – Mode of access: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_briefs/2010/RAND_RB9564.pdf

524. Simmons B. The Legalization of International Monetary Affairs / B. Simmons // International Organization. – 2000. – Vol. 54. – No. 3. – P. 573-602.

525. Skocpol T. Vision and Method in Historical Sociology / T. Skocpol. – Cambridge: Cambridge University Press. So, 1984. – 410 p.

526. Slatta R.W. Spanish Colonial Military Strategy and Ideology / R.W. Slatta // Comparative Frontiers on the Northern and Southern Edges of the Spanish Empire / D. J. Guy, T. E. Sheridan (eds.). – Tucson: University of Arizona Press. – 1998. – P. 83-96.

527. Slaughter A.-M. Judicial Globalization / A.-M. Slaughter // Virginia Journal of International Law. – 2000. – Vol. 40. – P. 1103-1124.

528. Smith D.A. Structure and Dynamics of the Global Economy: Network Analysis of International Trade, 1965-1980 / D.A. Smith, D.R. White // *Social Forces*. – 1992. – Vol. 70. – No. 4. – P. 857-893.
529. Smith G.O. The Strategy of Minerals: a study of the mineral factor in the world position of America in war and in peace [Electronic resource] / G.O. Smith. – Mode of access: <http://archive.org/details/strategyofminera00smitrich>
530. Smith J. The Politics of Dispute Settlement Design: Explaining Legalism in Regional Trade Pacts / J. Smith // *International Organization*. – 2000. – Vol. 54(1). – P. 137-180.
531. Smith T. The logic of dependency theory revisited / T. Smith // *International Organization*. – 1981. – Vol. 35. – No. 4. – P. 755-761.
532. Smith T. The underdevelopment of development literature: the case of dependency theory / T. Smith // *World Politic*. – 1979. – Vol. 31. – No. 2. – P. 247-288.
533. Smith V.L. Bubbles, crashes, and endogenous expectations in experimental spot asset markets / V. L. Smith, G. L. Suchanek, A. W. Williams // *Econometrica*. – 1988. – Vol. 56 (5). – P. 1119-1151.
534. Snyder J. Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition / J. Snyder. – Ithaca, NY: Cornell University Press. – 1993. – 344 p.
535. So A.-Y. The Process of Incorporation into the Capitalist World-System: The Case of China in the Nineteenth Century / A.-Y. So // *Review (Fernand Braudel Center)*. – 1984. – Vol. 8. – No. 1. – P. 91-116.
536. Sobehart J. Quantitative Default Risk Models: A Validation Methodology [Electronic resource] / J. Sobehart, C.S. Keenan, R.M. Stein // *Moody's Analytics*. – Mode of access: www.moodyiskmv.com/research/files/wp/53621.pdf.
537. Soloaga I. Regionalism in the Nineties: What Effect on Trade? [Electronic resource] / I. Soloaga, L.A. Winters. – Mode of access: <http://ideas.repec.org/p/cpr/ceprdp/2183.html>
538. Sørensen G. Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution / G. Sørensen // *Political Studies*. – 1999. – Vol. 47. – No. 3. – P. 590-604.
539. Sovereign Rating Methodology [Electronic resource] // *Fitch Ratings*. – Mode of access: www.fitchratings.com/creditdesk/reports/report_frame.cfm?rpt_id=547765.
540. Stigler G.J. Free Riders and Collective Action: An Appendix to Theories of Economic Regulation / G.J. Stigler // *Bell Journal of Economics and Management Science*. – 1974. – Vol. 5(2). – P. 359-365.
541. Stiglitz J. E. Globalization and its discontents / J. E. Stiglitz. – New York: W. W. Norton, 2002. – 282 p.
542. Stiglitz J.E. Capitalist fools [Electronic version] / J.E. Stiglitz. – Mode of access: <http://www.vanityfair.com/magazine/2009/01/stiglitz200901>. *Vanity Fair*.
543. Stiglitz J.E. Making globalization work / J.E. Stiglitz. – New York: W.W. Norton & Company. – 2006. – 358 p.
544. Stijns J.-Ph. Natural Resource Abundance and Economic Growth Revisited / J.-Ph. Stijns // *Resources Policy*. – 2005. – Vol. 30. – No. 2. – P. 107-130.
545. Stöhr W. Development from above or below? The dialectics of regional planning in developing countries / W. Stöhr, F.Taylor. – West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 1981. – 500 p.
546. Storper M. Buzz: face-to-face contact and the urban economy / M. Storper A.J. Venables // *Journal of Economic Geography*. – 2004. – Vol. 4. – No. 4. – P. 351-370
547. Stubb A. A Categorization of Differentiated Integration / A. Stubb // *Journal of Common Market Studies*. – 1996. – Vol. 34. – P. 283-295.
548. Subramanian A. The WTO Promotes Trade, Strongly but Unevenly / A. Subramanian, S.-J. Wei // *Journal of International Economics*. – 2007. – Vol. 72. – No. 1. – P. 151-175.
549. Survie France – Afrique: Diplomatie, Business et Dictatures [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.alternatives-internationales.fr/france-afrique-diplomatie--business-et-dictatures-survie_fr_art_842_43402.html
550. Swedberg R. Essays in economic sociology by Max Weber // R. Swedberg. – Princeton University Press, 1999. – 310 p.
551. The Future of the WTO: Addressing institutional challenges in the new millennium [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.ipu.org/splz-e/wto-symp05/future_WTO.pdf
552. The Link Between Institutional and Economic Integration: Insights for Latin America from the European Experience / E. Dorrucchi, S. Firpo, M. Fratzscher, F. Mongelli // *Open Economies Review*. – 2004. – Vol. 15. – P. 239-260.
553. The United Nations Centre on Transnational Corporations [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctc.unctad.org/asp/index.aspx>
554. The World Bank Annual Report 2012 [Electronic resource] // *The World Bank*. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/EXTANNREP2012/Resources/8784408-1346247445238/AnnualReport2012_En.pdf.
555. The world's top 100 non-financial TNCs, ranked by foreign assets, 2008 [Electronic resource] // *United Nations Conference on Trade and Development*. – Mode of access: <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemD=2443&lang=1>
556. Thirwall A.P. Growth and Development: with Special reference to Developing Economies / A.P. Thirwall // *New York: Palgrave Macmillan*. – 2006. – 720 p.
557. Thunen J.-H. The isolated state [Der isolierte Staat] [Electronic resource] / J.-H. Thunen. – Mode of access: <http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/11e074.pdf>.
558. Thursby J. Bilateral trade flows, the Lindner hypothesis and exchange risk / J. Thursby, M. Thursby // *The Review of Economics and Statistics*. – 1987. – Vol. 69. – P. 488-495.
559. Tollison R.D. International Integration and the Interdependence of Economic Variables / R.D. Tollison, T.D. Willett // *International Organization*. – 1973. – Vol. 27. – P. 255-271

560. Total privatise la marine camerounaise [Electronic resource]. – Mode of access: <http://survie.org/billets-d-afrique/2009/180-mai-2009/article/total-privatise-la-marine>

561. Trachtman J.P. The International Economic Law Revolution / J.P. Trachtman // *Journal of International Economic Law*. – 1996. – Vol. 33. – P. 1-22.

562. Transparency International [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.transparency.org/newsroom/latestnews/pressreleases/2003/2003_01_22_gcr2003_regional_highlights

563. Treverton G.F. Measuring National Power / G.F. Treverton, G.J. Seth. – Santa Monica CA: Rand Corporation, 2005. – 48 p.

564. Tsardanidis C. The BSEC: From New Regionalism to Interregionalism? / C. Tsardanidis // *Agora Without Frontiers*. – 2005. – Vol. 10 (4). – P. 362-391.

565. Tsebelis G. Are Sanctions Effective? A Game-Theoretic Analysis / G. Tsebelis // *The Journal of Conflict Resolution*. – 1990. – Vol. 34. – No. 1. – P. 3-28.

566. Understanding Standard & Poor's Rating Definitions [Electronic resource] // Standard & Poor's. – Mode of access: www2.standardandpoors.com/spf/pdf/fixedincome/Understanding_Rating_Definitions.pdf.

567. Upton T.G. US Executive Director to the World Bank in testimony to the Committee on Foreign Relations of the United States Senate / T.G. Upton // *Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done* / L. Nielsen. – International Monetary Fund, 2011. – Mode of access: http://www.relooney.fatcow.com/0_NS4053_1504.pdf

568. Valenzuela J.-S. Modernization and dependency: alternative perspectives in the study of Latin American development / J.-S. Valenzuela, A. Valenzuela // *Comparative Politics*. – 1978. – Vol. 10. – No. 4. – P. 535-552.

569. VanGrasstek C. The Political Economy of Services in Regional Trade Agreements [Electronic resource] / C. VanGrasstek // *OECD Trade Policy Papers*. – 2011. – № 112. – Mode of access: http://www.oecd-ilibrary.org/trade/the-political-economy-of-services-in-regional-trade-agreements_5kgdst6lc344-en

570. Vernon R. International investment and international trade in the product cycle / R. Vernon // *The Quarterly Journal of Economics*. – 1966. – Vol. 80. – No. 2. – P. 190-207.

571. Vitali S. The network of global corporate control [Electronic resource] / S. Vitali, J.B. Glattfelder, S. Battiston // *Journal Plos One*. – 2011. – Mode of access: <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0025995>

572. Waldner D. On the non-institutional origins of the institutional foundations of capitalism [Electronic resource] / D. Waldner. – Mode of access: <http://people.virginia.edu/~daw4h/CV.pdf>.

573. Wallerstein I. La crise comme transition siècle / I. Wallerstein // *La crise, quelle crise?* / S. Amin, G. Arrighi, A.G. Frank, I. Wallerstein: Paris, Maspero. – 1982. – P. 10-57.

574. Wallerstein I. Rise and future demise of the capitalist world economy: concepts

for comparative analysis / I. Wallerstein // *Comparative Studies in Society and History*. – 1974. – Vol. 16. – No. 4. – P. 387-415.

575. Wallerstein I. The modern world-system: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century / I. Wallerstein. – New York: Academic Press, 1974. – 440 p.

576. Warner C.M. Sovereign States and Their Prey: The New Institutional Economics and State Destruction in Nineteenth-Century West Africa / C.M. Warner // *Review of International Political Economy*. – 1998. – Vol. 5. – No. 3. – P. 508-533.

577. Watkins M. A staples theory of economic growth / M. Watkins // *Canadian Journal of Economics and Political Science*. – 1963. – Vol. 29. – No. 2. – P. 141-158.

578. Weiss L. States in the Global Economy: Bringing Domestic Institutions Back In / L. Weiss. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 380 p.

579. Weiss L. The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era, Polity / L. Weiss. – Cambridge: Polity Press, 1998. – 260 p.

580. Weisskopf T.E. Capitalism, Underdevelopment, and the Future of the Poor Countries / T.E. Weisskopf // *Economics and the World Order from the 1970s to the 1990s* // N. Jagdish N.B. – London: Macmillan, 1972. – P. 50.

581. Wells B. Shared Sovereignty in the European Union: Germany's Economic Governance / B. Wells, S. Wells // *Yale Journal of International Affairs*. – 2008. – Vol. 3. – No. 2. – P. 30-43

582. Wendt A. The agent structure problem in international relations theory [Electronic resource] / A. Wendt // *International Organization*. – 1987. – Vol. 41. – No. 3. – P. 335-370.

583. White E. N. Bubbles and busts: the 1990s in the mirror of the 1920s [Electronic resource] / E. N. White // *NBER Working Paper*. – 2006. – № 12138. – Mode of access: <http://www.nber.org/papers/w12138>.

584. Wilks S. Class compromise and the international economy: the rise and fall of Swedish social democracy / S. Wilks // *Capital and Class*. – 1996. – Vol. 58. – P. 89-111.

585. Williams K. Essays on FDI, growth, and political instability in developing countries [Electronic resource] / K. Williams // *Nottingham eTheses*. – Mode of access: <http://etheses.nottingham.ac.uk/1420/1/ethesispdf.pdf>

586. Williamson J. Globalization and history: the evolution of a nineteenth-century Atlantic economy / J. Williamson, K.-H. O'Rourke. – Cambridge, MA: MIT Press, 1999. – 343 p.

587. Winders B. The Vanishing Free Market: The Formation and Spread of the British and US Food Regimes / B. Winders // *Journal of Agrarian Change*. – 2009. – № 9(3). – P. 315-344.

588. Wohlgemuth M. Strategies of flexible integration and enlargement of the European Union. A club-theoretical and constitutional economics perspective [Electronic resource] / M. Wohlgemuth, C. Brandi. – Mode of access: <http://www.intertic.org/Unions%20Papers/flexibleintegration.pdf>

589. World Bank Group [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.worldbank.org/>
590. World Bank Indicators [Electronic resource] // The World Bank. – Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/>.
591. World Society and the Nation State / J.-W. Meyer, J. Boli, G.-M. Thomas, F.-O. Ramirez // *American Journal of Sociology*. – 1997. – Vol. 103. – P. 144-181.
592. World Society and the Nation-State [Electronic resource] / J. W. Meyer, J. Boli, G.M. Thomas, F.O. Ramirez. – Mode of access: http://www.sociology.uiowa.edu/nsf-workshop/JournalArticleResources/Meyer_World_Society_1997.pdf
593. WTO Regional Trade Agreements Database [Electronic resource]. – Mode of access: <http://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>
594. Wu J. Measuring and Explaining Levels of Regional Economic Integration [Electronic resource] / J. Wu. – Mode of access: <http://www.zei.uni-bonn.de/dateien/working-papaer/B04-12.pdf>
595. Yarrow B. International institutions and the new economics of organization / B. Yarrow, R. Yarrow // *International Organization*. – 1990. – Vol. 44(2). – P. 235-259.
596. Yeaple S.R. The Determinants of US Outward Foreign Direct Investment: Market Access versus Comparative Advantage / S.R. Yeaple // University of Pennsylvania. – 1999. – Mode of access: <http://www.ssc.upen.edu>.
597. Zakaria F. *The post-American World* / F. Zakaria. – New York/London: W.W. Norton & Company, 2009. – 304 p.